

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Миколаївський національний університет

імені В.О. Сухомлинського

Сумський державний педагогічний університет

імені Д.С. Макаренка

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла ґичини

МІЖРЕГІОНАЛЬНА НАУКОВО-
ПРАКТИЧНА СТУДЕНТСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ

*Актуальні проблеми розвитку
країн світу:
історія та сучасність*

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

Миколаїв

2023

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Кафедра історії**

до 110-річчя МНУ імені В.О. Сухомлинського

Актуальні проблеми розвитку країни світу: історія та сучасність

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

28 квітня 2023 р.

Миколаїв
МНУ імені В. О. Сухомлинського
2023

УДК [94(477)+94(100)]:327:37
ББК 63(4/8)+66.4+74
А43

*Рекомендовано до друку рішенням
вченої ради педагогічного факультету
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
(протокол № від 15 травня 2023 р.)*

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

РИЖЕВА Н.О. (доктор історичних наук, професор),
БУГЛАЙ Н.М. (доктор історичних наук, доцент),
МАРИНЧЕНКО Г.М. (кандидат історичних наук)
МОЦАК С.І. (кандидат педагогічних наук, доцент)
КУЗОВКОВ В.В. (кандидат історичних наук),
НЕФЬОДОВ Д.В. (доктор історичних наук, доцент),
ПАРХОМЕНКО В.А. (доктор історичних наук, доцент),
ХРЯЩЕВСЬКА Л.М. (кандидат історичних наук, доцент)
ГОРБЕНКО К.В. (старший викладач)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Ніколаєв І.Є. (доктор історичних наук, професор)
Бобіна О.В. (кандидат історичних наук, доцент)

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК: МАРИНЧЕНКО Г.М., БУГЛАЙ Н.М.

А-43 **Актуальні проблеми розвитку країн світу: історія та сучасність: матеріали конференції (28 квітня 2023 р.).** – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2023. – 106 с.

До збірника увійшли матеріали доповідей і повідомлень учасників наукової конференції «Актуальні проблеми розвитку країн світу: історія та сучасність». Публікації присвячені актуальним питанням вітчизняної та всесвітньої історії, історії міжнародних відносин, етнології, історіографії, краєзнавства та інноваціям в історичній освіті.

Для істориків, краєзнавців, вчителів історії та здобувачів освіти ЗЗСО, викладачів і здобувачів вищої освіти, а також для тих, хто цікавиться історією.

Матеріали подаються мовою оригіналу. Відповідальність за подану інформацію несуть автори.

УДК [94(477)+94(100)]:327:37
ББК 63(4/8)+66.4+74
© МНУ імені В.О. Сухомлинського
© Автори статей

Зміст

Секція 1: Україна в світовому історичному процесі

Костриба О.	Діяльність Анни Ярославни у Франції	6
Гавриленко А.	Військо запорозьке і Кримське ханство протистояння чи співпраця?	9
Наумчук В.	Олена Степанів та Софія Галечко - учасниці стрілецького руху на фронтах великої війни	12
Кудін А.	Єврейська громада м. Миколаєва у революційному 1917 році	14
Логвиненко Я.	Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. у вітчизняній історіографії.	16
Крента І.	Військові формування Гетьманату П. Скоропадського у 1918 р.	19
Шаповалов Б.	Збройне протистояння Директорії УНР з більшовиками у січні-березні 1919 р.	22
Кириленко А.	Стан освіти на Півдні України за часів хрущовської «відлиги	24
Паюл Е.	Суспільно-політичний розвиток Миколаївщини у другій половині 1960-х на початку 1990-х років	27
Деребальт О.	Реформування та удосконалення в Україні за часів президентства Віктора Ющенка	31
Андреева А	Міфологія СРСР щодо України та українців та її використання під час агресії Російської федерації у 2014-2023 роках	33

Секція 2: Країни світу та міжнародні відносини

в історичній ретроспективі

Богданов О.	Заснування імперії Наполеона та війна Третьої коаліції	37
Крамаренко В.	Італійська революція: проголошення республіки	41
Стахорська А.	Внутрішня політика Японії в 1932 – 1941 рр.:	44

<i>Ходарченко Г.</i>	нестійкість урядів «Нанкінський інцидент»: історіографічні аспекти проблеми	48
<i>Маснюк В.</i>	Коронація Єлизавети II: історіографічні аспекти та висвітлення у ЗМІ	51
<i>Гонжак Ю.</i>	Причини виникнення Карибської кризи	54
<i>Мельничук В.</i>	Одна з великих історій простих людей під час «Празької весни»	58
<i>Гаврилюк Ю.</i>	Проблеми розширення НАТО в 90-ті рр. XX століття	62
<i>Медулашвілі Т.</i>	Система апартеїду в ПАР: колоніалізм особливого типу	66
<i>Косуліна А.</i>	Фемінізм в мусульманських країнах	69
<i>Нікора В.</i>	Еволюція демократії: історична перспектива	72
<i>Болдарев Б.</i>	Забезпечення регіональної безпеки держави: історичний аспект	77

Секція 3: Світа України та країн світу: історія та сучасні тенденції

<i>Берест А.</i>	Національно-патріотичне виховання на уроках історії України	81
<i>Третьякова О.</i>	Основні тенденції методики викладання історії у ЗЗСО в умовах впровадження НУШ	85
<i>Руденко С.</i>	Компетентісне навчання на уроках історії в ЗЗСО	87
<i>Михайличенко М.</i>	Розвиток критичного мислення під час вивчення історії у закладах загальної середньої освіти	91
<i>Маніяк В.</i>	Формування критичного мислення у школярів на уроках історії: виклики та перспективи	95
<i>Дубова А.</i>	Огляд найбільш популярних серед вчителів історії прийомів технології розвитку критичного мислення	100
<i>Гапонова Ю.</i>	Методика використання наочних засобів навчання на уроках історії під час дистанційного навчання	104

Секція І:
Україна в світовому
історичному
процесі

Діяльність Анни Ярославни у Франції

Костриба Олена,

студентка 2 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Кузовков В.В., к.і.н, старший викладач кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Діяльність Анни Ярославни в Франції є важливим об'єктом історичного дослідження, оскільки вона відіграла значну роль у розвитку культурних та релігійних зв'язків між Києвом та Західною Європою.

Анна Ярославна відома як освічена людина, по міркам своєї епохи. Вона виховувалась в Києво-Печерській лаврі, де отримала відповідну освіту, та вважалася надзвичайно обізнаною в релігійних та культурних питаннях. Вона сприяла розвитку культурних зв'язків між Києвом та Францією, сприяла перекладу та збереженню важливих релігійних текстів, а також активно підтримувала будівництво нових церков та монастирів.

Крім того, Анна Ярославна була відома своєю благодійною діяльністю. Вона підтримувала релігійні та благодійні установи у Франції, що допомагає підтримувати соціальну стабільність та сприяло розвитку релігійного життя в країні.

Анна Ярославна була важливим посередником у відносинах між Києвом та Францією. Її шлюб з королем Генріхом I сприяв зміцненню політичних та дипломатичних зв'язків між двома країнами, що дало можливість для подальшого співробітництва у різних сферах.

Таким чином, дослідження діяльності Анни Ярославни в Франції дозволяє краще зрозуміти роль жінок у формуванні культурних та релігійних зв'язків між країнами, а також відтворити життєвий шлях видатної діячки середньовічної Європи. Дослідження її діяльності може також допомогти виявити роль жінок у політиці та дипломатії того часу, а також сприяти більшому розумінню культурних та історичних зв'язків між Східною та Західною Європою.

Крім того, Анна Ярославна була першою королевою Франції, яка походила зі сходу, що робить її особистість та діяльність ще цікавішою для вивчення. Її діяльність може стати прикладом того, як жінки того часу відігравали важливу роль у формуванні іміджу своїх країн та утвердженні своїх прав у суспільстві. Таким чином, дослідження діяльності Анни Ярославни в Франції є важливим не тільки для розуміння історії Франції та Києва, але і для вивчення ролі жінок у політиці, культурі та дипломатії в Європі середніх віків.

Анна Ярославна, дочка великого князя Київської Русі Ярослава Мудрого, була дружиною короля Франції Генріха III. Її діяльність у Франції, де вона стала королевою, була важливим елементом відносин між Францією та Київською Руссю в XI столітті.

Анна Ярославна приїхала до Франції у 1049 р. зі значним приданим, включаючи срібний хрест, важливий символ православної віри, що став сувеніром з її батьківського дому. Цей подарунок засвідчує, що відносини між Київською Руссю та Францією були важливими для Анни та її родини.

Королева Анна Ярославна добре орієнтувалася в політичній ситуації Франції та використовувала свій вплив для покращення стосунків між Францією та іншими державами. Вона активно підтримувала дипломатичні зв'язки з Англією, Німеччиною та Іспанією. Анна Ярославна була дуже близька зі своїм чоловіком, королем Генріхом III, та мала значний вплив на його політику.

Крім того, Анна Ярославна дуже добре володіла мовами. Вона вивчила французьку, латину та германські мови, що дозволило їй бути активним учасником ділових зустрічей та дипломатичних переговорів. Вона також була пристрасним читачем і залишила велику бібліотеку, що стала важливим джерелом знань для її нащадків.

Один з найбільш помітних внесків Анни Ярославни в історію Франції - це її взаємодія з Римською Церквою. Як православна християнка, вона вважала, що важливо зберігати традиції своєї релігії, але в той же час вона була відкритою до діалогу з католицькою церквою. Вона виступала за зміцнення взаємодії між двома церквами та підтримувала проект з об'єднання їх.

Анна Ярославна була дуже активною учасницею культурного життя Франції, сприяючи розвитку літератури, мистецтва та архітектури. Вона забезпечувала пожертвами будівництво церков та інших релігійних споруд. За її сприянням в Парижі був побудований монастир Святого Іоанна Хрестителя, який ще й донині зберігається.

Унікальним випадком для XI ст. став другий шлюб Анни Ярославни, який міг розглядатись, як не рівний. Існує легенда про те, що Анна Ярославна та граф Рауль IV де Вексен насправді кохали один одного. Ця легенда говорить про те, що Рауль, який був молодший за Анну, влюбився в неї ще до їх весілля, а пізніше Анна відповіла йому взаємністю.

Хоча ця історія має романтичний настрій, вона не має історичних підтверджень. Фактично, навіть у часи життя Анни Ярославни, шлюб між двома такими різними за походженням і культурою людьми не міг бути коханням. Також варто відзначити, що інформація про особисте життя Анни Ярославни після її шлюбу з Раулем IV де Вексен є досить обмеженою. Історичні джерела не зберегли жодних записів про її особисте життя в цей період.

Анна Ярославна мала дуже тісні відносини зі своїм сином Філіппом I, який в 1060 р. став королем Франції. Вона була його надзвичайно близькою порадицею і впливала на багато його рішень. Наприклад, у 1077 р. Філіпп I забрав у своїх васалів графство Валуа, що спричинило напруження в його відносинах з Англією, оскільки це графство було надане васалу англійського короля. Анна Ярославна відіграла важливу роль у зменшенні напруження між Францією та

Англією, зокрема, за допомогою переговорів із представниками англійського короля.

Анна Ярославна померла у 1075 р., залишивши слід у історії Франції та Київської Русі. Її вплив на дипломатію, культуру та благодійність залишився помітним протягом багатьох століть. Її ім'я стало символом сприяння міжкультурному та міждержавному співробітництву та до сьогодні є важливим у зв'язках між Францією та Україною.

Військо запорозьке і Кримське ханство протистояння чи співпраця?

Гауриленко Андрій

студент 3 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Кузовков В.В., к.і.н, старший викладач кафедри історії
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Англійський поет Редьярд Кіплінг, пояснюючи культурні відмінності сходу і заходу, писав:

*Захід є Захід, а Схід є Схід, і їм не зійтися вдвох,
Допоки Землю і Небеса на Суд не покличе Бог;*

***Та Сходу і Заходу вже нема, границь нема поготів,
Як сильні стають лицем у лице, хоч вони із різних світів!***

На наш погляд, цей вірш дуже яскраво показує стосунки України і Криму протягом останньої тисячі років. Проте найкраще ці зв'язки проявляються, коли на степовому фронтірі сходу Європи розвивається могутня військово-політична сила - Військо Запорозьке, а південніше зростає потужна васальна держава Кримський Ханат. Традиційним в історіографії довгий час був погляд, що українське козацтво і кримські татари були одвічними антагоністами, і постійно конфліктували. Проте історичні зв'язки говорять про інше, безумовно у історії цих відносин були різні сторінки, проте як сусіди козаки і кримці мусіли шукати спільні шляхи розвитку, порозуміння і в решті решт спільного співіснування. Як дитя Великого Кордону, за істориком Віктором Брехуненком, українське козацтво було просто таки приречене стати найактивнішим поглиначем тюркських впливів, транслятором їх в батьківський соціум та провідником зворотних цивілізаційних інтервенцій.

Так і відбулося у 1624 р. біля Карасу-Базару, коли османи намагалися посадити на Бахчисарайський трон, лояльного до себе хана Джанібека замість Мехмеда Герая, тоді козацький загін бився пліч о пліч з татарським проти османів. Саме тоді відбулося усвідомлення обох сторін, що співпраця може дати їм на багато більше користі ніж боротьба, адже тоді був укладений перший військово-політичний договір межі Військом Запорозьким і Кримським Ханством.

Треба зауважити, що в основному відомі набіги татар на терени України, які іноді руйнували політичні союзи, ініціювалися не місцевою степовою татарською, ногайською «елітою», а центральною державною, тобто Бахчисараєм, а звичайні козаки і татари що були сусідами в степу, жили у мирі. У джерелах зберігся цікавий епізод коли отаман Іван Сірко, здавалося б, найбільша загроза татар, «урус шайтан», коли йому пишуть кримці, що худоба яку вони випасають в степу, переходить з земель татарських на козацькі, Сірко з добротою відповідає, що він не може з цим нічого зробити. Як ми бачимо доволі

добросусідським, був характер суспільно-господарських відносин татар і українців. Окрім того, уже в пізніший час, коли Російська імперія окупувала Крим в джерелах згадується те, що ще до того як там масово з'являються росіяни, Крим був наповнений українцями, які навіть тримали там свій бізнес, і їм абсолютно не заважали мусульмани навколо.

Ми можемо стверджувати, що ось це існування на пограниччі, із мусульманським степом, виробило унікальний характер козацтва. Завдяки цьому співіснуванню, між двох світів українське козацтво зуміло побудувати свій унікальний світ, в якому органічно поєднувалися європейські традиції управління, демократизму, правосуддя, що дісталися їм від Речі Посполитої, і в той час елементи східної мусульманської культури від простих запозичень в мові, до такого своєрідного «духу козацької вольниці» що так майстерно описаний в народній творчості, що він був запозичений у татар.

Отже, процес соціальних козацько-татарських впливів був взаємним і давав необхідні плоди обом бокам відносин. Але є ще один унікальний чинник який ми можемо спостерігати лише на пограниччі, він полягає у релігійному порозумінні. Звичайно загальна неприязнь між християнами і мусульманами в ранній новий час існує доволі тривко, але знову ж таки постійні ворожі стосунки з сусідами не приносять користі. Подібно до того як християни Піренейського півострова були змушені шукати спільних контактів з мусульманами у середньовіччі, так само і тут в Україні прикордонне співжиття представників обох релігій зробило можливість вироблення початків релігійної терпимості, що є доволі унікальним явищем для ранньомодерної Європи яка назагал була поглинена релігійним протистоянням. Можливих союзників козаки бачать не тільки в одновірцях донських козаках, а й у мусульманських сусідах. Згідно з договором 1624 р., калга брав на себе наступне зобов'язання: "Якби неприятель якийсь заявився у пана гетьмана, осавулів, отаманів і всього війська запорозького, я Шагін-Герай, як тільки мене оповістять, з усіма беями і мурзами маю їм допомагати"

Так само як зростали військово-політичні міжнародні відносини між цими двома політичними акторами, так і відбувалося взаємне підвищення авторитету своїх партнерів. Так наприклад у листі Шагін-Гірея до козаків від 26 серпня 1626 р., а також конфесата О. Гордієвича, розвивають проблему потрактування козаків кримською верхівкою, духу козацько-татарського союзу та цивілізаційної взаємодії на Великому Кордоні. Калга звертається до Війська Запорозького як до "кола рицарського", однозначно зараховуючи козаків до "людей війни" й натякаючи, що визнає претензії козацтва на входження до еліти. Шагін Гірей віддає належне попередній підтримці козаків, багато в чому завдяки якій він зі своїм братом утвердилися при владі в Кримському ханаті. Таке означення козаків, безумовно свідчить про значне зростання у розумінні їх Кримською елітою як учасників

міжнародних відносин, якщо не в незалежності від уряду Речі Посполитої, то в дуже широких автономних правах.

Якщо ми згадаємо період становлення Української Козацької держави, то також здивуємося, наскільки великими, були масиви відносин гетьманів з Кримом, і з якою повагою, вони один до одного ставилися. Та безумовно ситуації були різними. Богдан Хмельницький уклав договір з ханом у 1648 р., і майже в усіх великих перемогах, допомога татар, зокрема їхня кіннота, грали одну з провідних ролей, у перемогах над поляками. Союзниками Івана Виговського, у перемозі коло Конотопа, були саме татарські війська. Петро Дорошенко спирався, на союз з Османською Портою, а отже і з Кримським Ханством. І всі ці постійні союзи та контакти, вилилися у над важливе формулювання, яке було записано у першій в світі конституції, Української козацької держави у 1710 р., серед найперших і найголовніших пунктів, зокрема у третьому зазначається - Оскільки нам завжди необхідна сусідська дружба з Кримською державою, до чиеї допомоги Військо Запорізьке для оборони своєї не раз вдавалося, то, на скільки на цей час це можливо буде, Ясновельможний гетьман через послів своїх до Найяснішої Його Милості Хана Кримського має дбати про відновлення давнього з Кримською державою братерства та єднання військового і підтвердження вічної приязні, дивлячись на яку сусідні держави не відважилися б прагнути поневолити Україну чи коли-небудь чинити над нею гвалт. Після закінчення війни, коли Бог допоможе, при бажаному й очікуваному нами мирі, новообраний гетьман, осівши у своїй резиденції, має неухильно пильнувати, зобов'язавши до цього і уряд свій, аби ні в чому з державою Кримською дружба і побратимство не порушилися.

Таке декларування Кримського Ханства, як стратегічного партнера і союзника України, відбулося за 73 роки до того, як Крим був вперше окупований росією! І взагалі подальша доля Української і Кримської автономії у імперії дуже схожа, на обидві чекало повне знищення.

Так як історія не є односторонньою, і категоричною, такою вона була у відносинах України і Криму. Проте, як ми переконалися вона наповнена героїчними сторінками, та спільними стратегічними союзами, сусідською друбною і об'єднаними зусиллями задля спільного блага, це й доводить нам слова Кіплінга, що люди з різних культурних просторів, «світів» стають пліч о пліч, та можуть порозумітися, жити в мирі та повазі як і відбулося з українцями та кримськими татарами -

**Та Сходу і Заходу вже нема, границь нема поготів,
Як сильні стають лицем у лице, хоч вони із різних світів!**

Олена Степанів та Софія Галечко - учасниці стрілецького руху на фронтах Великої війни

Наумчук Віктор,

студент 3 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Пархоменко В.А., д.і.н., доцент кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Олена Степанів та Софія Галечко - дві видатні учасниці стрілецького руху, що стали уособленням жіночої відваги та самопожертви національно-визвольних змагань першої чверті ХХ століття.

Олена Степанів народилася у 1892 році на Львівщині. З 1911 року приймала активну участь в стрілецькому русі, зокрема через три роки очолила жіночій підрозділ січових стрільців, що налічував 33 особи (*Степанів О. Напередодні великих подій. Власні переживання і думки. (1912-1914 рр.) // Олена Степанів-Роман Дашкевич: Спогади і нариси. - Львів, 2009. - С. 45*). З початком Першої світової війни потрапляє на фронт. Незабаром для січових стрільців розпочалися важкі бої в Карпатах.

Про нелегкі фронтові будні О. Степанів записала у щоденнику: «Вже четвертий день патрулюємо. Люди зовсім вичерпані, зміна не приходить. Страшна заметіль...стрільці сплять у зимній stodoli» (*Пархоменко В.А. Буремні 1914-1917 рр. у спогадах О. Степанів-Дашкевич // Аркасівські читання: матеріали 4-ї Міжнародної науково-практичної конференції (11-12 квітня 2014 р). - Миколаїв, 2014 - С.271*). За участь в цих боях Степанів нагороджена срібною медаллю за хоробрість.

Наприкінці травня 1915 р., поблизу м. Болехів, Олена Степанів потрапила до російського полону. Через Київ та Оренбург полонених галичан відправили до далекого Ташкенту. Плану втечі з полону, як згадувала Степанів, не було, адже зупиняла велика відстань та відсутність коштів на довготривалу подорож.

Революція 1917 року та поява Української Центральної Ради змінили і становище, і настрої полонених. Об'єднавшись із місцевими українцями, полонені розгорнули пропагандистську діяльність серед солдатів-українців місцевого гарнізону. У Ташкенті з'явилася українська громада, що налічувала біля 40 активних членів.

Незабаром через посередництво Червоного Хреста, частині полонених, через нейтральні скандинавські країни, вдалося повернутися на батьківщину. Серед них була і Олена Степанів (*Навроцький О. Олена Степанів і скандинавські жінки // Олена Степанів-Роман Дашкевич: Спогади і нариси. - Львів, 2009. - С. 171*).

В листопаді 1918 р. вона приймала участь у підготовці антипольського повстання у Львові, що стало початком утворення

ЗУНР. Проте через хворобу на тиф, змушена була залишити службу в Галицькій армії. В подальшому О. Степанів зайнялася науковою діяльністю, досліджувала економічну географію краю. Після Другої світової війни перебувала у сталінських таборах. Померла і похована у Львові в 1963 році.

Софія Галечко народилася у 1891 році на Лемківщині. Була членом скаутського «Пласту», потім товариства «Січ». З початком Першої світової війни, як і О. Степанів, опинилася на фронті. У щоденнику вона передала свої почуття: «Мої мрії здійснилися – працюю для України, йду кувати краю долю». За карпатські бої теж відзначена медаллю за хоробрість. У вересні 1915 р., під час боїв на р. Стрипа, в якості чотової (командиру взводу), врятувала свій підрозділ від оточення. У червні 1918 р. Галечко запропонували залишити армію і перейти на цивільну працю. Вона цю пропозицію сприйняла дуже болісно - своє майбутнє бачила лише у війську. 31 серпня 1918 р. її життєвий шлях трагічно обірвався. Вона потонула у гірській річці Бистриця.

На жаль, через обмежену кількість інформації, що збереглася про Олену Степанів та Софію Галечко, ускладнюється вивчення їхнього бойового шляху в роки Великої війни 1914-1918 рр., що сприяло би збільшенню усвідомлення про роль жіноцтва у національно-визвольній боротьбі в Україні в ту буремну добу.

В незалежній Україні Олена Степанів і Софія Галечко були визнані національними героїнями, на їх честь названо вулиці, встановлено чимало меморіальних дошок і знаків. А їхня хоробрість і жертвність продовжують надихати українців у боротьбі за незалежність і свободу своєї держави.

Єврейська громада м. Миколаєва у революційному 1917 році

Кудін Андрій,

студент 5 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія),

Науковий керівник:

Пархоменко В.А., д.і.н., доцент кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

У 1917 році євреї у Миколаєві складали 20% від загальної кількості мешканців міста, і були найчисленнішою етнічною групою регіону з посеред інших (Миколаївщина: нариси історії революції 1917-1921 років / Л. А. Левченко, та ін. – Миколаїв: Іліон, 2017. – С.157). Тогочасне законодавство стосовно єврейського населення мало велику кількість правових актів, що були видані у різний час та за різних приводів. Через таку градацію законодавство було дуже запутаним, власне це дозволяло місцевій владі порушувати законні права євреїв. Ситуація з національними меншинами, в тому числі і євреями, почала покращуватися навесні 1917 року.

Поштовхом до громадської активності етнічних груп на Миколаївщині стало затвердження «Постанови Тимчасового уряду про відміну віросповідних та національних обмежень», яка скасовувала всі обмеження для громадян незалежно від їх віросповідання, переконань та національності. Представникам національних меншин відтепер дозволялося навчатися та викладати у навчальних закладах, служити на військовій та державній службі, обирати та бути обраними на виборні посади, використовувати рідну мову у діловодстві та навчанні.

Представники Миколаївської єврейської громади брали активну участь у соціально-політичному житті міста. Переважно, представники єврейської громади були учасниками загальноросійських політичних організацій та партій, але з часом вони розпочали створення власних національних політичних партій та громадських організацій.

14 березня 1917 року на засіданні Об'єднаного комітету єврейських організацій обрано п'ять депутатів, які представляли інтереси єврейської громади у новоствореному Громадському комітеті, який тимчасово, до виборів та утворення демократичної Міської думи, приймав на себе її повноваження (Миколаївщина: нариси історії революції 1917-1921 років/ Л. А. Левченко, та ін. – Миколаїв : Іліон, 2017. – С.157)..

Перші демократичні вибори до Миколаївської міської думи показали, що євреї не стояли осторонь політичного та соціального життя міста. Загалом, за різними виборчими списками, кандидатами в думські гласні балотувався 61 єврей. За результатами виборів, із 102 гласних Миколаївської думи, 20 були євреями, що загалом співпадає з відсотком єврейського населення у Миколаєві. Найбільш яскравими представниками єврейської національної меншини у революційному 1917 р. стали А. П. Рахманович (есер) та М. М. Мандельштам, що належав до партії меншовиків.

Проте найбільш популярною організацією серед місцевих євреїв став Бунд – «Загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі і Росії», який на правах автономії входив до складу соціал-демократичної робочої партії. Миколаївська міська організація Бунд виявляла неабияку політичну активність. Протягом 1917 року миколаївська преса регулярно повідомляла про зібрання її членів, постійні агітаційні виступи. Фактично ця політична сила стала лідером у миколаївській єврейській громаді. 30 жовтня 1917 року, у зв'язку з формуванням Революційного штабу при Миколаївській Раді робітничих та військових депутатів, до його складу направлено представника від Бунду (Державний архів Миколаївської області. Ф. П-1817. Оп. 2. Спр. 192. Арк. 24).

Значною активністю відзначалась також діяльність Миколаївської організації Єврейської соціал-демократичної робітничої партії «Поалей Ціон», яка дотримувалася більш поміркованих позицій. У квітні 1917 р. створено Миколаївський комітет сіоністської організації, який очолювали М. Г. Кенігсберг, Ш. М. Канторович, Я. Ю. Браславський. Соціал-демократи мали певні наміри щодо співпраці з сіоністами, втім згодом вони змінили свою думку, і відійшли від партнерства.

Сіоністською організацією створено «палестинське бюро», що мало на меті дати можливість єврейській молоді відвідати Палестину за рахунок пожертвувань до організації. Також було створено місцеву організацію солдатів-сіоністів, яка налічувала в червні 1917 р. більш як 300 осіб (Трудовая газета. - 1917. - 8 июня).

За Законом Української Народної Республіки про утворення єврейських рад і проведення виборів членів цих рад, від 2 грудня 1917 року, відбувалося створення органів самоврядування єврейських громад. Їм надавалися значні повноваження, порівняно з дореволюційними часами, коли громадські органи самоврядування були формальними, і фактично управління єврейською громадою здійснював рабинат. Згідно нового закону право брати участь у виборах мали всі євреї віком від 20 років. Отже, ми бачимо активізацію єврейської громади м. Миколаєва у 1917 році, та її активну участь у суспільно-політичних подіях того буремного року.

Гетьманський переворот 29 квітня 1918 р. у вітчизняній історіографії.

Логвиненко Яна,

студент 5 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія),

Науковий керівник:

Пархоменко В.А., д.і.н., доцент кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Прихід до влади гетьмана П. Скоропадського, внаслідок державного перевороту, часткова реставрація дореволюційної законодавчої бази гетьманським урядом, викликають неоднозначну оцінку вітчизняної історіографії. Це проявилось у формуванні в діаспорі двох історіографічних течій — уенерівської (прихильників УНР) і прогетьманської, які не шкодували в своїх працях критичних оцінок для ідеологічних опонентів. Була ще й третя течія - радянська, представники якої (М. Супруненко, А. Лихолат) розглядали Гетьманат, виключно як маріонетковий режим, що тримався на німецьких багнетах (*Калакура Я. Три образи Гетьманату П. Скоропадського в українській історіографії // Національна та історична пам'ять. — 2013. — Вип. 7. — С. 58*).

Для adeptів Гетьманату характерна ідеалізація саме цього політичного режиму та його форм державності. Як правило тут, не завжди критично, використовується таке важливе історичне джерело, як мемуари самого П. Скоропадського, з його намаганнями виправдати та пояснити консервативний політичний курс. Прибічники УНР — в якості незаперечної аргументації наводять праці ідейних опонентів Гетьманату, посиляючись на твори В. Винниченка, П. Христюка, І. Мазепи, М. Грушевського. Зокрема, колишній очільник Центральної Ради зазначав, що саме німецька військова адміністрація стала вирішальною політичною силою в Україні в ту добу. Грушевський критикував гетьмана, що той єдиний серед українських політиків прийняв владу із німецьких рук, а самого Скоропадського розглядав як знаряддя для «возз'єднання Росії» (*Грушевський М. По шкоді // Літературно-науковий вісник. — Т.172. (кн.ХІІ). — 1918. — С.233-234*). Щоправда, заради історичної справедливості, відзначимо, що не П. Скоропадський, а саме Центральна Рада уклала Брестську угоду 1918 р. із Берліном та Віднем.

Інші представники «уенерівської течії» в діаспорній історіографії В. Винниченко, М. Галаган, М. Шаповал, П. Христюк теж вважали, що з приходом П. Скоропадського до влади в Україні запанував реакційний, монархічний, буржуазно-поміщицький режим. Зокрема, В. Винниченко гостро критикував свого політичного опонента та його соціальний електорат. «Захляле поміщицтво, пощипане фабриканство, зажурена за хабарами бюрократія і нахабно-лакейське офіцерство в присутності німецького генерала складають план державного перевороту. Тут же

сидить намічений кандидат на гетьманський трон... з романтичними мріями й величезними маєтками по всій Україні...» (Винниченко В. *Відродження нації*. — Ч.ІІІ. — Київ-Відень, 1920. — С.16). Представник Січового стрілецтва В. Кучабський, наголошував, що в 1918 р. ті сили, які в Гетьманаті вбачали для себе користь, були повністю зрусифікованими. Це були великі землевласники, фінансисти, промисловці, офіцерський корпус колишньої імператорської армії. Всі вони не сприймали ідею незалежної України і мріяли про відродження єдиної Російської імперії (Кучабський В. *Від первопочинів до Проскурівського періоду* // *Історія січових стрільців*. - К.: Україна, 1992. - С.89).

Прихильники Гетьманату у своїх працях наголошували на спробі побудувати українську державність на іншому, «не соціалістичному» ґрунті. Так, на думку І. Лисяка-Рудницького, Гетьманат був компромісом між українською державницькою ідеєю та реальним фактом іноземної окупації країни (Лисяк-Рудницький І. *Історичні есе*. — Т.2. — К., 1994. — С.72). Д. Дорошенко, М. Могилянський, Р. Суслик звинуватили Центральну Раду в прорахунках в аграрній сфері, відносинах із різними соціальними верствами, втраті контролю над армією, безпорадністю у створенні адміністрації, конфліктах з німецьким командуванням. Це й стало для частини українського суспільства приводом у запиті на міцну, авторитетну владу, яку намагався втілити Гетьманат (Дорошенко Д. *Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 рр.)*. — К.: Темпора, 2007. — С. 253-254; Могилянський М. *Трагедія України (Із пережитого в Києві в 1918 году)* // *Архив русской революции*. — М.: Терра — Политиздат, 1991. — Т. 11. — С.87-88; Суслик Р. *Криваві сторінки з неписаних літописів (козацько-хуторянська Полтавщина в боротьбі проти московського комунізму*. — Дербі, 1956. — С.9-10).

У сучасній вітчизняній історіографії теж існують різні підходи щодо оцінки гетьманського перевороту 1918 р. Як відзначав провідний дослідник Української революції 1917-1921 рр. В. Верстюк, сучасні науковці, позбувшись радянських парадигм історіописання змінили їх на діаспорні, теж утворивши течії «неоуєнерівців» та «неогетьманців» (Верстюк В. *Українська революція в рефлексії міжвоєнної еміграційної історіографії* // *Україна на історіографічній мапі міжвоєнної Європи / Ukraine on the Historiographic Map of Interwar Europe: Матеріали міжнародної наукової конференції (Мюнхен, Німеччина, 1-3 липня 2012 р.)*. — С. 57.) В. Верстюк вважає, що переворот був спробою консервативних сил послабити революційну ідеологію, покласти край радикальним соціальним настроям в суспільстві, встановити міцну державну владу.

Частина сучасних дослідників (В. Солдатенко) негативно оцінюють гетьманський переворот 1918 р., вважаючи його кроком назад у революційному поступу і державному будівництві (Солдатенко В. *Прихід П. Скоропадського до влади: механізм державного перевороту*

та визначальні чинники закріплення режиму // *Український історичний журнал*. — 2008. — № 4. — С. 5–19).

Опоненти В. Солдатенка, навпаки, відзначають позитивні риси Гетьманату в державному будівництві протягом 1918 р. (Гай-Нижник П. *Державний переворот 29 квітня 1918 р.: причини та перебіг захоплення влади П. Скоропадським* // *Український історичний журнал*. — 2011. — № 4. — С. 132–164; Папакін Г. *Павло Скоропадський: патріот, державотворець, людина. Історико-архівні нариси*. — К., 2003. — 282 с.; Терещенко Ю.І. *Гетьманат П. Скоропадського як консервативна революція* // *Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії*. — К., 2008. — С. 13–41).

Провідні вчені Р. Пиріг, О. Реєнт серед причин повалення німцями Центральної Ради, вказують на її аграрні «соціалістичні» перетворення, побоювання щодо реалізації УНР продовольчих постачань та неприйняття австро-німецької військовою адміністрацією республіканської форми правління (Пиріг Р. *Українська гетьманська держава 1918 року. Історичні нариси*. — К., 2011. — С. 83–84; Реєнт О. *Павло Скоропадський*. — К., 2003. — С. 53.)

Отже, проблема причин, перебігу та наслідків гетьманського перевороту 29 квітня 1918 р. залишається актуальною і дискусійною серед сучасних науковців, і потребує подальших досліджень та інтерпретацій.

Військові формування Гетьманату П. Скоропадського у 1918 р.

Крента Ігор,

студент 5 курсу спеціальності 032 Історія та археологія,

Науковий керівник:

Пархоменко В.А., д.і.н., доцент кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Центральна Рада навесні 1918 р. втратила довіру частини українського суспільства, у керманичів УНР виникали постійні суперечки з німецькою військовою адміністрацією. 29 квітня 1918 року консервативні сили, при підтримці кайзерівського командування, організували державний переворот, встановивши фактично режим військової диктатури в особі гетьмана П. Скоропадського. Вже на другий, день 30 квітня, на вулицях Києва з'явився маніфест гетьмана Скоропадського «Грамота до всього українського народу» якою скасовано Центральну Раду, її міністрів, закони та земельні комітети. Розпочалася нова доба в історії державного будівництва України.

Перед тим як розігнати Центральну Раду, німецькі війська роззброїли у Києві дивізію Синьожупанників, а вже після перевороту і полк Січових Стрільців. Це допомогло гетьману захопити владу в столиці швидко та без кровопролиття. Як професійний військовий П. Скоропадський, на відміну від керівництва Центральної Ради, розумів необхідність формування національних збройних сил.

До складу гетьманської армії планувалося включити 8 армійських корпусів, Сердюцьку дивізію, 8 корпусних кінних полків, окрему Таврійську піхотну бригаду, 4 кінні дивізії, 1 окрему кінну бригаду та 2 понтонні курені. (Пархоменко В.А. *Військові формування Центральної Ради та Гетьманату у Миколаєві (1917–1918 рр.)* // *Воєнна історія. 2004. №1-3. С. 25*). Проте дві основні причини завадили реалізації цього плану. По-перше, німецьке командування не зацікавлене у формуванні боєздатної регулярної української армії; по-друге, гетьманський уряд не наважився оголошувати мобілізацію до армії селянства, яке було невдоволене реставрацією поміщицького землеволодіння. Однак, не зважаючи на ці чинники, деякі військові підрозділи за Гетьманату було сформовано.

Серед них **Окрема Запорізька дивізія** у складі трьох Запорізьких піхотних полків, Гайдамацького полку, кінного полку ім. Гордієнка, кінно-гайдамацького куреня ім. Кармалюка, гарматного полку, інженерного полку, автопанцирного дивізіону та деяких допоміжних частин. Дивізія за Гетьманату охороняла північно-східні кордони України.

Крім цієї дивізії були ще два формування: Запорізький Кіш (м. Могильов) і Чорноморський Кіш (м. Бердичів), їх чисельність не перевищувала 400 військових. (Стефанів З. *Українські Збройні сили*

1917-1921 рр. ч. 1: Доба Центральної Ради і Гетьманату. Б.м.: Видавництво Союзу Українських Ветеранів, 1947. С. 104).

Сердюцька дивізія створена саме за Гетьманату. В липні 1918 р. оголосили про набір до неї добровольців віком 18-25 років. Контингент формувався переважно із заможних селян. В жовтні 1918 р. дивізія складалася із 4 піхотних полків, кінного Лубенського полку, гарматного і автопанцирного дивізіону та інженерної сотні. Всього у жовтні сердюків налічувалось біля 5 тисяч особового складу, командував дивізією генерал В. Клименко. (Стефанів З. Українські Збройні сили 1917-1921 рр. ч. 1: Доба Центральної Ради і Гетьманату. Б.м.: Видавництво Союзу Українських Ветеранів, 1947. С. 104). Однак, під час протигетьманського повстання, ця дивізія перейшла на бік республіканських військ Директорії УНР.

Сірожупанна дивізія або 1-а Стрілецько-козацька дивізія. Сформована з українських полонених колишньої російської армії, в Австро-Угорщині, влітку 1918 р. Налічувала тоді біля 6 тисяч військових. Австрійська влада переда дивізію гетьманському уряду. Після приїзду в Україну, її склад розмістили біля Стародуба та Конотопу, на кордоні з більшовицькою Росією. Дивізія мала 4 піхотні полки, гарматний дивізіон, кінну і технічну сотні. Піхотний полк складався із 3 куренів; кожний курінь складався з 4 стрілецьких сотень, кулеметної сотні, кінної і зв'язкової чоти, учбової сотні та сотні піших розвідників. (Стефанів З. Українські Збройні сили 1917-1921 рр. ч. 1: Доба Центральної Ради і Гетьманату. Б.м.: Видавництво Союзу Українських Ветеранів, 1947. С. 105). Сірожупанники носили сірі жупани, сірі шаровари та біло-сірі шапки зі шликами (пізніше їх замінили на кашкетки). Петлиці були австрійського зразка, на які нашивались срібні для підстаршин та золоті у старшин колоски пшениці — символ врожайності України. (Гуцалюк І. Зародження та діяльність Сірожупанної дивізії на Волині // Минуле і сучасне Волині та Полісся: наук. зб. Вип. 32. Луцьк : МП «Пульс», 2009. С. 252). Внутрішній край петлиць закінчувався жовто-синьою смужкою. Колір петлиць відповідав за рід військ а саме: для штабних офіцерів, урядовців, лікарів, священиків - малиновий, піхота - зелений, кіннота - жовтий, в артилерії - червоний, для інженерів - чорний. Перші зразки уніформи виготовлено на початку весни 1918 року.

У серпні 1918 р. гетьман дав дозвіл на формування в Білій Церкві **Окремого Загону Січових Стрільців**. Цей підрозділ гетьманської армії налічував 46 старшин та 816 підстаршин і стрільців, і спочатку мав на озброєнні 12 кулеметів і 4 польові гармати. (Стефанів З. Українські Збройні сили 1917-1921 рр. ч. 1: Доба Центральної Ради і Гетьманату. Б.м.: Видавництво Союзу Українських Ветеранів, 1947. С. 106). Січові стрільці теж виявляться ненадійним формуванням для режиму П. Скоропадського. В листопаді 1918 р. вони стануть ядром протигетьманського війська Директорії УНР.

Військове міністерство Гетьманату запровадило нові звання і знаки розрізнення на погонах для офіцерського складу своєї армії. А саме:

генеральний бунчужний (генерал колишньої російської імператорської армії) мав на погоні зигзагоподібний шнурок зі схрещеними булавами; *генеральний значковий* (генерал-лейтенант) - зигзагоподібний шнурок із однією вертикальною булавою;

генеральний хорунжий (генерал-майор) - зигзагоподібний шнурок без знаків; у полковника - подвійна смуга і 2 ромби;

у *військового старшини* (підполковника) - подвійна смуга, 1 ромб;

у *сотника* (капітана) - 1 смуга і 2 ромби;

значковий (лейтенант) мав 1 смугу і 1 ромб;

хорунжий (молодший лейтенант) - 1 смуга без будь-яких знаків.

А офіцери усіх рангів, що мали бойовий досвід, носили золотисті та сріблясті шnurки на погонах (Аббот П., Пінак Є. *Українські армії 1914-55. Osprey Publishing Ltd, 2004. С.15*).

Отже, П. Скоропадський прагнув створити, для національної армії, яка в листопаді 1918 р. налічувала 60 тисяч осіб, і нову уніформу на зразок козацької та замінити нею стару, російську імператорського зразка.

Збройне протистояння Директорії УНР з більшовиками у січні-березні 1919 р.

Шаповалов Богдан,

студент 4 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія),

Науковий керівник:

Пархоменко В.А., д.і.н., доцент кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

У грудні 1918 року здобувши владу, після повалення Гетьманату, Директорія УНР опинилася перед зовнішньою загрозою з боку радянської Росії. Як і рік тому, більшовики скориставшись падінням режиму П. Скоропадського і евакуацією з України німецьких військ, знову розпочали свій наступ проти УНР.

Під час протигетьманського повстання Директорія мала у своєму розпорядженні значні військові, повстанські сили. Так, полковник УНР В. Прохода відзначав, що збройні сили Директорії налічували тоді 130 тис. осіб (*Прохода В. Вождь та військо // Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879-1926). К. : МП «Фенікс», 1992. С. 137*). Генерал М. Капустянський вважав, що на кінець грудня 1918 р. республіканська армія УНР налічувала близько 300 тис. осіб (*Капустянський М. Похід українських армій на Київ — Одесу в 1919 році // Україна: 1919 рік. К. : Темпора, 2004. С. 72*). На значну чисельність військ Директорії під час повстання вказував генерал О. Удовиченко: «Утримання 150-тисячної армії було не під силу Українському Урядові... на початку січня 1919 року в армії було залишено не більш як 50 000 людей» (*Удовиченко О. Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921. К.: Україна, 1995. С. 51*). Таким чином, за різними даними, загальна кількість військ сягала від 100 до 300 тисяч осіб. Однак, напередодні війни з більшовиками Директорія залишилася без надійної численної армії. Це пояснюється тим, що стихійно створені селянські повстанські формування, після повалення Гетьманату, повернулися назад до домівок, розподіляти знову поміщицьку землю. А численні отамани часто оголошували «нейтралітет», намагаючись діяти лише в своєму регіоні.

Ще наприкінці листопада 1918 р., утворивши в Курську маріонетковий радянський уряд України, більшовики почали просуватися в Чернігівщині. 7 січня 1919 року радянські війська розпочали повномасштабне вторгнення під проводом В. Антонова-Овсієнка та В. Затонського. 12 січня червоне військо під командуванням М. Щорса зайняло Чернігів, а інші частини під командуванням П. Дибенка здобули Лозову, Павлоград, Синельникове та встановили зв'язок з повстанськими загонами Н. Махна. У відповідь, після дипломатичних заяв, Директорія оголосила війну більшовицькій Росії 16 січня.

Наступ більшовиків тривав: 20 січня вони увійшли до Полтави, а 26 січня до Катеринослава. 2 лютого 1919 р. Директорія залишила Київ і переїхала до Вінниці. Через три дні радянські війська М. Щорса зайняли українську столицю.

Ситуація погіршувалася переходом на бік наступаючої червоної армії деяких повстанських військ, які раніше визнавали зверхність Директорії. Так, наприкінці січня 1919 р. отаман Н. Григор'єв перейшов на бік більшовиків, фактично це означало для УНР втрату Миколаївщини та Херсонщини (*Пархоменко В.А. Збройні сили Директорії УНР (1918–1919 рр.) у спогадах сучасників // Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Історичні науки. Миколаїв, 2015. №2 (40). С. 133*). Про важке становище республіканської армії, якій катастрофічно тоді не вистачало боєприпасів, писав сучасник: «Можна сміло запевняти, що жодна з європейських армій, при тих тяжких умовах, в яких опинилася наша армія на Україні, не могла б битись так уперто і з таким захопленням» (*Капустянський М. Похід українських армій на Київ — Одесу в 1919 році // Україна: 1919 рік. К.: Темпора, 2004. С. 128*).

Незабаром, Директорія переїхала до Проскурова, залишивши більшовикам значну частину Поділля. Однак, здійснивши перегрупування, у складних умовах, до кінця березня українські війська успішно контратакували, повернувши Сарни, Житомир, Коростень. Евакуація військ Антанти з чорноморських портів знову погіршала становище Директорії, адже радянське командування спрямувало частину сил з цього напрямку проти УНР.

Така ситуація проіснувала до середини літа 1919 р., коли під тиском денікінських військ, більшовики розпочнуть відступати на північ, що дасть можливість українським військам знову здійснити наступ на Київському та Одеському напрямках.

Стан освіти на Півдні України за часів хрущовської «відлиги»

Кириленко Анна,

кандидат історичних наук, вчитель вищої категорії,
Миколаївської гімназії № 14 імені Героя Радянського Союзу Пішеницина Г.О.
Миколаївської міської ради Миколаївської області
м. Миколаїв, Україна

Проведення реформ М. Хрущовим передбачало внесення змін у всі сфери життя пересічної радянської людини. Позитивне реформування відбулось в галузі освіти. Скасовувалася плата за навчання у старших класах середніх шкіл, середніх спеціальних і вищих навчальних закладах. За хрущовської «відлиги» відбулася реорганізація системи освіти та науки.

Дещо покращився стан освіти на селі. Цьому сприяло виконання постанови уряду УРСР (квітень 1958 р.) «Про будівництво шкіл в Українській РСР за рахунок коштів колгоспників і надання колгоспам допомоги в шкільному будівництві». Господарствам на спорудження шкіл надавалися цільові кредити, а також фонди для придбання будівельних матеріалів і шкільного обладнання (Державний архів Одеської обл., Спр. 3543. Довідки референтів відділу про наявність та стан насінневої кукурудзи в колгоспах Одеської і Миколаївської областей. 11 січня – 3 квітня 1957 р., арк. 114). В результаті мережа сільських шкіл значно виросла (Федоренко Я.А. Зміни в культурно-духовному житті українського селянства в період хрущовської «відлиги»: дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Черкаси, 2009, с.140).

На Херсонщині в 1951–1955 рр. тільки в обласному центрі введено в дію за рахунок коштів державних капіталовкладень 34 школи, у 1956 р. – 2, 1957 р. – 5, 1958 р. – 5, у 1959 р. – 5 шкіл. До кінця семирічки кількість шкіл зростає до 144, а число учнів перевищило 20 тис. У 1959 р. за рахунок коштів колгоспів і радгоспів тільки у Болградському районі Одеської області збудовано 5 нових шкільних приміщень і прибудовано 22 класні кімнати. В Одеській області колгоспи Старокозацького району відрахували 30% прибутків на розвиток місцевої сільської освіти, завдяки чому на місцях організовано безкоштовні сніданки для всіх учнів до 14 років. У 1957–1958 навчальному році на Миколаївщині нараховувалося 1 027 загальноосвітніх шкіл, а в 1961–1962 н.р. – вже 1 346 шкіл. На Одещині в 1 373 загальноосвітніх школах навчалася понад 250 тис. учнів (Державний архів Одеської обл., Спр.990. Заходи відділу про проведення святкування 300-річчя – возз'єднання України з Росією в школах області. Довідки відділу про керівництво райкомами КП України народною освітою, про стан дисципліни учнів у школах області; про розгляд листів і заяв трудящих, які надійшли у відділ. 14 січня – 2 грудня 1954 р., арк. 49–52).

У досліджувані роки розпочався складний і багатогранний процес перебудови середньої школи: вироблено нові принципи реорганізації системи освіти, що вимагали від держави збільшення матеріальних витрат на будівництво нових шкіл, забезпечення їх необхідним новим обладнанням, а також кваліфікованими педагогічними кадрами.

Основною ланкою освітніх процесів, зокрема на селі часів хрущовської «відлиги» стала середня школа, що пережила низку реформ. Однак в цілому сільські школи ще відставали від міських. До того ж в країні постійно економили на фінансуванні закладів освіти, панував залишковий принцип, що, зрештою, деструктивно впливало на її загальний рівень.

Поширеними стали школи робітничої і сільської молоді. Тільки в м. Херсоні в 1950–1951 навчальному році функціонувало 5 шкіл робітничої молоді, в яких навчалось 1 054 учні, у 1958–1959 н.р. в 13 школах робітничої молоді навчалось вже 2 599 учнів. На Одещині кількість учнів шкіл робітничої області зростає з 20 тис. у 1959 р. до 31 тис. в 1961 р., на Миколаївщині у цей час налічувалось 109 шкіл робітничої молоді (*Народное хозяйство Николаевской области. Статистический сборник. Николаев: Б.в, 1962, с.89*).

Поширеною формою освіти в сільській місцевості стали вечірні та заочні школи, що стали окремими навчальними закладами, або як організовані класи при початкових, семирічних, середніх школах (*Березняк Е.С. Пути развития всеобщего образования на Украине. К.: Радянська школа, 1964, с.32*).

Характерною рисою міських шкіл південних областей УРСР досліджуваного періоду можна назвати те, що у великих промислових центрах вони були російськомовними. Так, в м. Одесі вони складали майже 87%, в містах Миколаїв та Херсон – понад 60%. У Кримській області працювали лише три школи з українською мовою навчання. Отже русифікація набирала своїх масштабів. Сільські ж школи ще залишились переважно україномовними. Для прикладу наведемо дані по Котовському району Одеської області: в 1953–1954 рр. діяла 51 школа, з них українських – 36, російськомовних – 7, молдовських – 8.

Починаючи з 1958 р., замість семирічного навчання вводилося обов'язкове восьмирічне. Повну середню освіту можна здобути, отримавши неповну середню, продовжуючи навчання у школі сільської чи робітничої молоді, або у трудовій політехнічній з виробничим навчанням (*Завадская О. А. Развитие общеобразовательной школы Украины в период строительства коммунизма (1959–1968 гг.). К.: Из-во Киевского университета, 1968, с.86*).

У 1957–1958 рр. в середніх школах введено виробниче навчання, яке стало невід'ємною частиною навчально-виховного процесу. Це дійсно відповідало потребам часу. Створювалися в усіх південноукраїнських областях учнівські виробничі бригади, де поєднували навчально-виховну роботу в школі з колгоспно-радгоспним виробництвом. Найбільша кількість їх нараховувалася у Південній Україні, зокрема в Одеській та Кримській областях.

Значну допомогу в налагодженні виробничого навчання школам у містах та селища, подавали заводи та промислові підприємства, наприклад, Одеський судноремонтний завод № 1, завод ім. Кірова, радіально-свердлильних верстатів, Балтський меблевий комбінат, Ізмаїльський консервний комбінат та багато ін. На великих підприємствах створювали спеціальні виробничі цехи, де учні виконували заводські замовлення на окремі види продукції. Учні сільських шкіл оволодівали сільськогосподарськими спеціальностями у створених при колгоспах та радгоспах учнівських виробничих бригадах. Уже в 1960–1961 н.р. майже 6 тис. учнів у 190 сільських школах Одещини поєднували навчання з продуктивною працею на полях і фермах.

Отже, хрущовська «відлига» принесла в освітню сферу населення Південного регіону, позитивні зміни. Замість загальнообов'язкового семирічного навчання введено восьмирічне. У школах запроваджувалося виробниче навчання (у містах – промислове, у селах – сільськогосподарське). Збільшилась кількість навчальних закладів.

Суспільно-політичний розвиток Миколаївщини у другій половині 1960-х на початку 1990-х років

Паюл Ельвіра

студентка 5 курсу, спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Нефьодов Д. В., д.і.н., доцент кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Загальне позбавлення літературного, мистецького, наукового життя в Україні у 1960-х рр., звично пов'язуване лише з «хрущовською відлигою», насправді стало відгомонам глобальних зрушень у політичному, соціальному, культурно-мистецькому прогресі людства: саме ці роки позначені рішучою боротьбою за соціальну справедливість, права людини в різних країнах, крахом колоніальної системи, виникненням опору в «соціалістичному таборі» (угорські, чехословацькі події), студентськими заворушеннями

Українське шістдесятництво на Півдні УРСР в цілому і на Миколаївщині зокрема існувало й формувалося з різних соціальних верств у схожій суспільно-політичній атмосфері. Породжене реформами М. Хрущова, воно виникло та існувало майже виключно завдяки зусиллям інтелігенції та справило глибокий вплив на події періоду другої половини 70-х – 80-х рр. Шістдесятники Миколаївщини є вихідцями зі студентського середовища, лави яких поповнювали вчителі, науковці, письменники, викладачі вищих навчальних закладів. Незважаючи на постійний тиск системи вони дедалі відкритіше висловлювали своє розуміння життя Української РСР, бачили нагальну потребу оновлення суспільства. Згуртовуючись, студентська молодь Миколаєва у творчих клубах під керівництвом найбільш прогресивних викладачів, звертала свої погляди на відродження національної культури: виступали на захист рідної мови, популяризацію здобутків літератури і мистецтва серед народу, вивчення і пропаганду вітчизняної історії. В другій половині 60-х рр. на Миколаївщині створене підпільне угруповання «Боротьба за громадську справедливість», мета якого у наданні соціалістичному устрою «людського обличчя». Однак в 1969 р. ініціатор створення спілки студент сільськогосподарського технікуму М. Богач заарештований і засуджений на 3 роки, організація викрита.

В другій половині 60-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. здійснювалася боротьба проти дисидентського руху, шістдесятників. На Миколаївщині це проявилось у переслідуваннях і судових процесах проти В. Різниченка і М. Вінграновського з Первомайщини, О. Бердника зі Снігурівщини, В. Богача з Миколаєва, Б. Мозолєвського з Веселинівщини. В 1965 р. лише за спробу утворення політичної організації «Боротьба за суспільну справедливість» на багато років засуджено миколаївця В. Богача. 11 жовтня 1971 р. вперше

заарештовано вчителя української мови та літератури однієї з вечірніх шкіл Одеси, уродженця м. Первомайська на Миколаївщині, поета і журналіста О. Різниківа (Різниченка).

В другій половині 60-х – на початку 80-х рр. покращився стан соціальної та культурно-духовної сфери. В області створено широку мережу лікувально-профілактичних установ. В 1980 р. в них налічувалось 15400 лікарняних ліжок, тобто 122,7 ліжка на 10 тис. чол. населення. У 108 лікарнях, 163 амбулаторно-поліклінічних установах і 466 фельдшерсько-акушерських пунктах працювали 3514 лікарів і 11800 медичних працівників із середньою спеціальною освітою. В 1980 р. на потреби охорони здоров'я витрачено 60 млн руб. В той же час злиднений стан багатьох медичних установ, застаріле обладнання і майже повна відсутність сучасного новітнього устаткування, апаратури, інструментарію та медикаментів, незадовільний стан підготовки медичних працівників, мала заробітна плата призвели до низького рівня системи охорони здоров'я.

Досягнення спостерігались в галузі освіти. Після прийняття у 1973 р. Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого покращення умов роботи сільської загальноосвітньої школи» в області відбулися суттєві зміни в системі освіти. В школах впроваджується кабінетна система навчання. Скорочується кількість малокомплектних шкіл. Навчальні кабінети оснащуються кінопроекторами, епідіаскопами, магнітофонами, телевізорами, програвачами, радіовузлами. Саме в 1970-х рр. створена матеріально-технічна база для переходу шкіл області на загальну середню освіту. У 1970-х рр. завершилося формування мережі загальноосвітніх шкіл-інтернатів, дитячих будинків, спеціалізованих шкіл-інтернатів. В 1980-1981 навчальному році у 710 загальноосвітніх школах 12900 вчителів навчали 211200 учнів. В області діяли 24 палаци й будинки піонерів та школярів, 15 спортивних шкіл, дитяча флотилія, 12 станцій юних натуралістів і юних техніків, екскурсійно-туристична станція.

Досягнення спостерігались і у вищій та середній спеціальній школах. Якщо в 1960 р. на кожні 1000 чол. населення області припадало 128 чол. з вищою і середньою спеціальною освітою, то в 1980 р. – 255. На початок 80-х рр. в області діяло п'ять вузів. У вузах, науково-дослідницьких установах і народному господарстві працювали 319 докторів і кандидатів наук. 14 технікумів і училищ області готували будівельників і залізничників, суднобудівників і спеціалістів сільського господарства, медичних сестер і кондитерів, працівників торгівлі. Продовжують плідну науково-дослідну та технічну діяльність педагогічний та кораблебудівний інститути. В 70-80-ті рр. вони виходять на новий прогресивний рівень розвитку, встановлюючи наукові зв'язки з багатьма передовими науковими установами країни. 10 травня 1984 р. за поданням керівних органів області до Міністерства сільського господарства СРСР відкрито Миколаївську філію Одеського сільськогосподарського інституту.

Значну роботу з естетичного виховання проводили Миколаївський державний український театр драми і музичної комедії, Миколаївський державний російський драматичний театр ім. В.П. Чкалова, Миколаївський державний обласний ляльковий театр, обласні державна і народна філармонії, музичне училище, 72 музичні і художні школи та їх філії, в області діяло понад 8000 колективів і гуртків художньої самодіяльності, в яких брали участь майже 125 тис. любителів. 54 кращих колективи художньої самодіяльності удостоєні почесних звань заслужених і народних самодіяльних колективів. Виховну і наукову роботу проводили 2 державних музеї: обласний краєзнавчий і художній ім. В.В. Верещагіна. Популярністю користувалися 92 музеї, що діяли на громадських засадах, серед яких 8 – народних: музей бойової слави моряків десанту старшого лейтенанта К. Ф. Ольшанського, історії заводу ім. 61 комунара в Миколаєві, «Партизанської іскри» в с. Кримка Первомайського району.

Однак застійні явища 70-х – початку 80-х рр. ХХ ст. не обминули і духовного життя області. «Залишковий» принцип фінансування цієї сфери призвів до негативних наслідків і занепаду багатьох її складових. Через нестачу коштів і матеріалів роками не ремонтувалося багато шкіл. Деякі з них доведені до аварійного стану і закриті. Зовсім «зникли» школи з українською мовою навчання в Миколаєві. Залишалося лише декілька десятків україномовних класів. Сотні школярів поспіхом звільнялися адміністрацією шкіл від обов'язкового вивчення української мови у російськомовних школах. На філологічному факультеті МДПІ за розпорядженням центру кількість студентів російського відділення значно перевищувала кількість студентів відділення української мови та літератури. Низькою залишалася успішність у навчальних закладах, відставала навчальна база виробничого навчання в школах, ПТУ, технікумах. Малоефективною і формалізованою виявилася вечірня і заочна форми навчання. Тривалий час перебували на ремонті приміщення Миколаївського державного українського театру драми і комедії, Миколаївського обласного краєзнавчого музею, що не давало можливості мешканцям краю пізнавати історію Миколаївщини. Таким чином, назрівала об'єктивна необхідність принципово нової політики, що реально враховувала б стан суспільства і спрямована на досягнення якісно нового його стану.

Зміни в суспільно-політичному житті країни, пов'язані з Перебудовою, не могли не вплинути на розстановку політичних сил в області. Наприкінці 1980-х рр. розпочався процес становлення багатопартійності в Україні. В області з'явилися регіональні представництва українських партій. Однак не зареєстровано жодної партії регіонального характеру, яка відстоювала б інтереси виключно Миколаївської області, оскільки для формування самостійних політичних партій в регіоні дуже слабка база. До середини 1991 р. в області, крім КПУ, діяли місцеві організації, філії, відділення, осередки Української республіканської партії, Об'єднаної соціал-демократичної

партії України, Конституційно-демократичної партії України, Демократичної партії України, Української народно-демократичної партії, Партії демократичного відродження України, Конференції анархо-синдикалістів «Свобода», Партії зелених України, крайова організація Народного Руху.

Процес національного пробудження, який охопив Україну в кінці 1980-х – початку 1990-х рр., на Миколаївщині мав свою специфіку. Неформальний громадсько-політичний рух представлений повним спектром неурядових організацій. Культурницькі, екологічні, історико-просвітницькі та політичні товариства зуміли привернути увагу населення до найважливіших суспільно-політичних проблем регіону: нехтування прав української мови і культури, різке погіршення стану навколишнього середовища, нехтування громадянськими правами і свободами людини, занедбання національної історії. Активна громадська робота неформалів: проведення мітингів, пікетів, участь у виборчих кампаніях, випуск періодичних незалежних видань, що відкривали очі населенню на реальний стан речей в державі та регіоні, дозволили демократам реально впливати на політику місцевих, а часом і центральних органів влади. Незважаючи на відмінність програмних положень кожного товариства, всі вони стали складовою антикомуністичного руху. Фактично неурядові організації створили соціальну базу для виникнення потужного національно-демократичного руху. Консолідація опозиційних сил відбулася зі створенням крайового осередку НРУ та спілки «Демократичний Миколаїв». Разом національно-демократичні сили Миколаївщини проводили боротьбу за політичні права українського народу. Незважаючи на жорстку протидію партійних органів, активна діяльність місцевих неформалів спростувала твердження про Миколаїв як «червоне» місто, розвіяла тезу, що національне відродження штучно занесене із західної України. Неурядові організації Миколаївщини зробили вагомий внесок у становлення багатопартійності та здобуття Україною незалежності.

Після путчу ДКНС 19-21 серпня Верховна Рада УРСР 24 серпня 1991 р. ухвалила Акт проголошення незалежності України. На Миколаївщині кількість громадян, що дали стверджувальну відповідь на питання незалежності, становило 86,3%, проти – 10,6%. На Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. 89,4% жителів області підтримали Акт проголошення незалежності України.

Реформування та удосконалення в Україні за часів президентства Віктора Ющенка

Деребальт Олександр,

студент 4 курсу, спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Нефьодов Д. В., д.і.н., доцент кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Президент, що прийшов на вирі подій помаранчевої революції 2004 р., удостоївся досить великої підтримки народу. В другому турі президентських виборів вона склала майже 52%. В очах людей особа нового президента стала відкриттям всієї революції, дала надію на економічне зростання.

При каденції Віктора Ющенка сталося багато змін: розпуск Дорожньої патрульної інспекції, відміна візового режиму для громадян США та ЄС, збільшення виплат при народженні дитини, входження України до Всесвітньої організації торгівлі. Під час «помаранчевої» революції Віктор Ющенко давав щедрі обіцянки своїм виборцям, але за перший рік нова влада повністю виконала лише два пункти програми «10 кроків для народу»: десятикратна матеріальна допомога на народження дитини та реприватизація найбільшого металургійного заводу країни (В. Ющенко. *100 днів президентства: пряма мова / упоряд. О. Д. Яневський. Х.: Фоліо, 2005. С.10*).

На аукціоні «Криворіжсталь» була продана приблизно за 5 мільярдів доларів у перерахунку. Це у 6 разів більше, ніж у 2004 р., суму сплатили перші власники, співвласники компанії «Інвестиційно-металургійний союз», зять колишнього президента Кучми Віктора Пінчука та донецького олігарха Ріната Ахметова (О. Савицький. *Обещания Ющенко и ошибки Тимошенко – DW – 20.11.2005. dw.com. URL: <https://p.dw.com/p/7UCp?maca=ru>*).

За підсумками аукціону в прямому ефірі українські чиновники очікували буму інвестицій. Проте, як зазначив Ларс Хандріх, представник Німецької консультативної групи з економічних реформ в Україні, інвестиційні рішення приймаються відповідно до стану світового ринку та з урахуванням альтернативних пропозицій.

«У 2005 році було небагато плавильних заводів, – каже він. – Український бізнес був привабливим для інвесторів. Але якби Україна продала більше заводів у найближчі місяці, я б не очікував такого успіху» (О. Савицький. *Обещания Ющенко и ошибки Тимошенко – DW – 20.11.2005. dw.com. URL: <https://p.dw.com/p/7UCp?maca=ru>*).

В сфері культури також відбулися зміни. Кіновиробництво в Україні зазнало кількох викликів. У 2006 році було ухвалено Закон «Про кіно та кінематографію». Сам же В. Ющенко мовив про доцільність екранізації, Тараса Бульби». Навіть мріяв, що головну роль зіграє його друг Ж. Депардьє. Але фільм зняли росіяни. І перетворили показ на

шабаш імперіалізму (Михальченко М., Бушанський В. Від демократії. До авторитаризму. Аналіз президенства Віктора Ющенко // Політичний Менеджмент. 2010. №1. С. 9).

Отож, зміна еліт у результаті «помаранчевої» революції не принесла нічого нового. Парламентська опозиція регулярно звинувачувала президента Віктора Ющенко у скандалі зі зброєю в Грузії, де президентом став Міхеїл Саакашвілі. Туди прибули танки, колісна бронетехніка та ракетні системи. Зокрема, сім ЗРК «Бук-М1» були вилучені спеціально бойовою службою в Україні для такого продажу.

У 2005 р. британська преса повідомляла, що Київ продав 18 крилатих ракет Х-55, здатних транспортувати ядерні боєголовки до Ірану та Китаю через фіктивних посередників. У 2008 р. Україна знову обійшла світ: українське судно «Фаїна» з вантажем 33 танків Т-72, гранатометів, зенітної зброї та боєприпасів захопили сомалійські пірати (Драч М. Велика ставка для піратів, що захопили українців. Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/1292922.html>).

Зменшення чисельності армії також продовжувало свій хід. У 2005 р. Віктор Ющенко скоротив цю чисельність до 245 тис. осіб (у тому числі 180 тис. військовослужбовців), а також скоротив військову службу до одного року в армії та півтора років на флоті (В. Ющенко. 100 днів президентства: пряма мова / упоряд. О. Д. Яневський. Х.: Фоліо, 2005. 221 с.). Головним гаслом того часу була «контрактна армія»: у 2007 р. президент пообіцяв остаточно скасувати військову службу протягом трьох років, але незабаром відмовився від цієї ідеї.

«Військовослужбовець-контрактник – це людина, якій потрібні нові технології озброєння, нова освіта, нові тактичні завдання, а для переважної більшості людей, які сьогодні представляють оборонні сили України, – спеціальна школа перепідготовки», – сказав він. «Це не питання дев'яти місяців», – сказав він, назвавши заяву не тільки неправильною, але й «образливою». «Позиція громадян визначає пріоритети української політики. Завдання для влади забезпечити незворотність і розвиток позитивних змін, привести Україну у спільноту процвітаючих вільних народів» (В. Ющенко. 100 днів президентства: пряма мова / упоряд. О. Д. Яневський. Х.: Фоліо, 2005. С. 158). Варто додати, що за останній рік президентства Віктора Ющенко на армію було витрачено лише 8,34 млрд грн, або 0,79% ВВП.

Загалом третьому президенту довелося зіткнутися з чотирма викликами: 1) відсутність національної єдності, що виявилось у протистоянні російської та української культур. 2) недостатній розвиток демократичних інститутів, авторитарний характер організації політичних партій 3) Розвиток російського імперіалізму, що спричинило внутрішні конфлікти в Україні. 4) Тотальна корумпованість державних інституцій та економіки. За п'ять років перебування при владі Віктор Ющенко не знайшов гідної відповіді ні на один із цих викликів. Навпаки, у всіх сферах внутрішньої та зовнішньої політики ситуація катастрофічно погіршилася.

Міфологія ЄРЄР щодо України та українців та її використання під час агресії Російської федерації у 2014-2023 роках

Андрєва Аліна,

студентка 1 курсу спеціальності спеціальності 034 « Культурологія»,

Науковий керівник:

Мельник О.В., к.і.н., доцент кафедри філософії, історії та політології,
Національний університет «Одеська політехніка»
м. Одеса, Україна,

Актуальність теми обумовлена необхідністю аналізу поглядів ворога на Україну та українців, а також застосування ним міфологічної картини в системі пропаганди російської федерації з метою дегуманізації українців. В умовах підготовки та початку гібридної, а потім і тотальної війни в свідомості росіян поширювалась не реальна картина світу, а міфологічна – спотворена реальність на зразок Третього Рейху Й. Геббельса та «радянського реалізму».

Колоніальна ідеологія російської імперії, а згодом ЄРЄР ґрунтувалась на імперських міфах і міфогемах. Важливо усвідомлювати, що міфи слугують засобами самовизначення та самосвідомості спільноти, зміни ідентичності та спрощених уявлень реальності в процесі спілкування, поширення, засвоєння та відтворення культури.

Міф завжди має дві різні сторони. Одна з яких формально пропагує цінності та ідеали, а інша – приховує та замовчує менш привабливі цінності та ідеали. У повній відповідності з механізмами міфосвідомості радянська ідеологія зображувала світ як боротьбу між силами добра і зла. Більшовики були уособленням добра, а вороги (як постійні, так і зростаючі) уособленням зла. Саме тому міф є найзручнішим і безпрограшним варіантом впливу на розум та ідентичність громадян російської федерації.

Усі міфи, які використовує Росія протягом дев'яти років, можна поділити на три основні групи: політичні, атизахідні, внутрішньоукраїнські.

Політичні міфи:

– Міф про «визволення». Саме цей тип міфу найчастіше використовують в якості «аргументації» своїх дій країна агресор. В історичному контексті він використовується імперією як аргументом для розширення свого простору і проведення експансії. Образ «визволителя» завжди працює у політичному міфі дуже успішно, хоча часом й короткотерміново.

– Міф про «імперію-захисника». Імперія постає як єдина сила, здатна розв'язати суперечності, непорозуміння та конфлікти між народами. Такі міфи створюють ілюзію, що імперська влада є найсильнішою, і що тільки вона може захистити і врятувати своїх підданих від агресії з боку імперії чи жителів інших держав. (Онопко О.

«Міфічна імперія» та імперська міфологія // *Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації*. 2011. № 1. С.82–84).

– Міф про «старшого брата». Російські ідеологи наполегливо підтримують імперський міф про триєдиність російської нації, «старшого брата» та єдність російської православної церкви, що дає привід Росії висловлювати претензії щодо українських і білоруських територій, для ефективного впровадження в життя концепції «русского мира».

Антизахідні:

– Міфи, культивовані переважно Радянським Союзом під час «Холодної війни» та засновані на комуністичних та ідеологічних впливах і кліше. Ці міфи спрямовані на дискредитацію Заходу в очах українців і необхідні для недопущення відокремлення України від слов'янської цивілізації. Найбільш яскравим прикладом цього напряму є теза про «агресію і ворожнечу НАТО», різноманітні міфи про США, інші європейські країни. (Авер'янова Н. *Радянські міфологи у мистецтві України постколоніального періоду* // *Молодий вчений*. 2018. № 8(2). С. 286–289. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_8\(2\)_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_8(2)_14) (дата перегляду: 10.05.2023).

Внутрішньоукраїнські:

– міф про «розкол України» основа для десятків різноманітних стереотипів (про «западенців і східняків», «донецьких і київських», «помаранчевих і біло-блакитних» тощо.) Цей блок відображає різні ідеологічні позиції регіонів України, які перебували під контролем різних імперських центрів політики, які розглядали людей за кордоном як потенційних ворогів. (Гогохія Н. *Радянські історичні міфи на сторінках української дитячої преси в другій половині 1930-х років* // *Історичні записки: зб. наук. пр. Луганськ*, 2010. Вип. 26. С.43–49. URL: <https://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/762-nani-hohokhiya-radyanski-istorychni-mify-na-storinkakh-ukrayinskoyi-dytyachoyi-presy-v-druhiy-polovyni-1930-kh-rr> (дата перегляду: 10.05.2023).

Різні прояви міфологізації країни агресора можна побачити і в мистецтві. Художнє кіно – найпопулярніший вид сучасного мистецтва та важливий чинник формування національної ідентичності. Темати сучасного російського кіно стали різноманітні сюжети спільної історії країн, які входили до СРСР, та їх інтерпретація в російському варіанті. Це стосується зокрема фільмів про Другу світову війну де прославляється російське командування та роль Й. Сталіна як видатного полководця і т. п. Така міфологізація історичних подій минулого спрямована на нове покоління громадян тих країн, які входили до СРСР, як «рідна», «національна». (Дроздов. В. *Міф і пам'ять: вплив радянського міфотворення на історичну пам'ять населення Південної Бессарабії. Трансформації історичної пам'яті: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Вінниця, 10 листопада 2022 р.) / за ред. Н. Темірової. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С.14–16.*)

Таким чином, використання міфології СРСР та Російської імперії для спотворення історичної свідомості залишаються основними пропагандистськими методами в підготовці і проведенні «спецоперації», в головах пересічних росіян, що обумовлює як підтримку ними бойових дій на території України, так і ненависть до пересічних українців, яка підживлюється міфами, які давно належать минулому.

Секція 2:

Країни світу та міжнародні відносини
в історичній ретроспективі

Заснування імперії Наполеона та війна Третньої коаліції

Богданов Олександр,

студент 4 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Буглай Н. М., д.і.н., професор кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

Наполеон Бонапарт походив з дрібного корсиканського аристократичного роду, розмовляв французькою мовою з сильним італійським акцентом, адже сам був етнічним італійцем, тому монархічна Франція з її становою середньовічною суспільною системою зовсім не була «країною можливостей» для нього і для таких як він. Події 1789 р., які розпочали французьку революцію під гаслами будівництва республіки «свободи, рівності та братерства», він сприйняв зі схваленням, в цей час перебуваючи на Корсиці і навіть будучи членом якобінського клубу – найрадикальнішої політичної течії революції.

Наступні роки – це доленосний й одночасно надзвичайно кризовий та небезпечний для Франції час, коли в політиці відбувались переходи від якобінської диктатури до влади директорії, країна перебувала в стані війни проти коаліції європейських держав. Для Наполеона цей кризовий час стає моментом слави – він виявляє всю свою обдарованість у ролі генерала французької армії, отримуючи перемогу за перемогою у ході знаменитої італійської кампанії 1796-1797 рр., завдяки якій Франція вийшла переможницею із війни першої коаліції. На той момент ім'я Наполеона стає одним із найпопулярніших в країні. Подібно одному із найвидатніших полководців в історії Олександр Македонському, Бонапарт в 1798-1799 рр. підкорює для Франції далекі східні Єгипет та Сирію. Н. Бонапарт мав величезний авторитет, завдяки якому він стає на вищій щаблі державної влади, на яких перебувала директорія, що поступово втрачала завоювання італійського походу талановитого генерала.

Спочатку шляхом плебісциту приймається Конституція VIII року республіки, яка встановлювала генерала-тріумфатора консулом республіки на 10 років і зосереджувала в його руках виконавчу владу. Конституція X року республіки оголошувала Наполеона консулом на все життя, а Конституція XII року – імператором французів, які підтримали її прийняття на конституційному референдумі 1804 року. Коронація Наполеона I Бонапарта відбувається в Парижі, він коронувався як середньовічний монарх, з пишним процесом врученням корони від головного католицького церковного ієрарха. Фактично, титул імператора всіх французів отримав той самий «незграбний провінціал» Бонапарт, що розмовляв з сильним акцентом і підтримував радикалів-якобінців на початку революції. Але контрреволюцію, яка фактично відбувалася, ніхто називати контрреволюцією не збирався – навпаки, в 1804 р. новоспечений імператор говорив: «Я – це і є французька

революція» (Манфред А.З. Наполеон Бонапарт: 4-е изд. М.: Мысль, 1987. 735 с.).

За перебування при владі Н. Бонапарта відновлюються середньовічні станові порядки та звичаї, поступово повертається звертання «міс'є» (пан), яке ще кілька років тому не було в пошані, адже всі були «громадянами» незалежно від походження. В цій новій імператорській Франції знову можна було бути аристократом, носити яскраву перуку та панчохи з шовку, не ризикуючи завершити життя на ліхтарному стовпі. Відновлюються релігійні звичаї, через які велися кровопролитні бійні. Один із вищих офіцерів наполеонівського часу П'єр-Франсуа-Шарль Ожеро на запитання від самого Бонапарта про те, чи сподобалось йому урочисте богослужіння в соборі Паризької богоматері, красномовно відповідав: «Дуже сподобалось, але шкода, що на ньому не були присутні сотні тисяч людей, що були вбиті заради того, щоб подібних церемоній більше не було» (Манфред А.З. Наполеон Бонапарт: 4-е изд. М.: Мысль, 1987. 735 с.).

Подібні опозиційні настрої в армії щойно проголошений імператор намагався викоренити для остаточного зміцнення своєї влади, однак методи його боротьби були дещо ліберальнішими аніж, наприклад, методи боротьби з політичними опонентами в роки якобінської диктатури. Так, генерали Донаддье та Симон (наближені до Бернадота), які майже відкрито агітували проти тоді ще консула в 1802 р., спочатку були арештовані без суду, а потім відправлені у воєнну експедицію на острів Сан-Домінго, звідки більше не повернулись.

Однак від ідеалів революції Бонапарт повністю не відмовився, в 1804 р. він завершує роботу над одним із найважливіших творінь всього періоду – Громадянським кодексом. Кодекс закріплював основні революційні завоювання французів – громадянські права та право власності на землю. Цей документ вплинув на подальше законодавство не тільки країн Європи, а й інших континентів, сам Наполеон вже будучи на о. Святої Єлени написав: «Моя слава не в сорока битвах, які я виграв; Ватерлоо їх всі затьмило. Але не буде забутим мій Громадянський кодекс» (Дейвіс Н. Європа: Історія. / Пер. з англ. П Тарашук, О. Коваленко. К.: Вид-во С. Павличко «Основи», 2001. 1463 с.)

Імперія, яку Бонапарт створив своїми завоюваннями, точно не була тим, чого прагнули революціонери Робесп'єр або Мірабо і, не дивлячись на відсутність давньої традиції престолонаслідування (яка була в династії Бурбонів), в цілому не несла тієї ідейної загрози європейським монархіям яку несла революційна Франція. Однак наполеонівська імперія ніяк не була мирною: весь час її існування в історії Європи називають часом «наполеонівських війн», хоча революційна Франція почала воювати з європейськими монархами ще до його приходу до влади. Більше 20 років майже безперервних масштабних воєн, в яких полягли сотні тисяч найкращих представників своєї країни, стали справжньою трагедією французького народу. Важливим і досі залишається питання про те, наскільки саме імператор відповідальний за їх розв'язання, і, чи можна було

заснувавши імперію й мирно співіснувати з європейськими державами та, нарешті, наскільки керівники останніх винні в тому, що відбувалось. В 1803 р. було розірвано дипломатичні відносини з Англією, нова війна вже була неминучою, на прикладі причин цієї війни, тобто війни третьої коаліції, можна розглянути означене питання.

З Пруссією та Росією Наполеону вдавалося в той час налагодити дипломатичні зв'язки, давався взнаки досвід та хист таких дипломатів як Талейран та Жерар Дюрок, проте невирішеними були протиріччя з Англією, з якою в 1802 р. було укладено Ам'єнське перемир'я. Дослідники його оцінюють як договір не з наміром завершити протистояння остаточно, а як перепочинок перед новою війною для обох сторін, не дивлячись на те, що його умови більше влаштовували саме Францію (Нова історія: 1640-1870 / за ред. О. Л. Нарочницького. К.: Вища школа, 1975. 667 с.).

Питання про те яка держава першою почала провокувати розірвання миру залишається дискусійним. Обидві держави не зовсім хотіли дотримуватись умов перемир'я, що призвело до погіршення відносин між ними. Так, наприклад, Франція не відмовлялась від впливу на сусідні європейські держави, а Англія не бажала покидати о. Мальту. Вирішення цих протиріч силою було неминучим і винними в фактичному початку війни вже в 1803 р. були обидві сторони. Континентальну Європу і британські острови розділяє протока Ла-Манш, її французи за планом свого імператора мали перетнути і нанести удар в саме серце Англії, для цього був створений булонський табір, в якому десант чекав свого часу. Тоді Наполеону вдалося організувати найбільш боєздатне військо на суші, проте він нічого не міг удіяти з британським флотом: війна між Францією та Англією не могла завершитися повним розгромом однієї зі сторін, потрібно було залучати союзників. Для англійців питання формування нової антифранцузької коаліції було питанням життя і смерті – потрібно було негайно відволікти Бонапарта від його грандіозного плану по висадці на їх території війною в континентальній Європі. Але французька дипломатія була спроможна домогтись нейтралітету Прусії та мирного договору з Російською імперією, навіть розглядався план союзу з цими державами проти самої Англії.

Однією із відомих подій, яка послужила перепорою такому союзу, був розстріл герцога Енгієнського – родича королів скинутої революцією династії Бурбонів Луї-Антуана де Бурбона-Конде, який підозрювався в організації замаху на Наполеона. Подібна розправа викликала обурення по всій Європі, а також, що важливо, і в Петербурзі. Російський посол відправляв ноту протесту, але позиція Бонапарта була незмінною. Дипломатичні відносини між Францією і Росією було розірвано, а згодом сформовано третю коаліцію, яка змусить Наполеона відкинути план розгрому Англії і ціною десятків тисяч життів французів та народів австрійської та російської імперій отримати блискучу перемогу,

яка, втім, не завершила епоху масштабних воєн, а вилилась в чергове перемир'я для накоплення нового силового потенціалу.

Коли французи у своїй більшості підтримали конституцію, яка проголошувала Бонапарта імператором, вони навряд чи хотіли нових воєн, їм цілком вистачило більше 10 років війни та революційного безладдя до цього. Французи сподівались, що талановитий генерал наведе лад і принесе мир, ніхто не думав чим усе це скінчиться. Французьке суспільство перебувало у стані перманентної війни оскільки імператор отримував нові славні перемоги, що підтримувало бойовий дух і почуття патріотичної гордості в армії та серед простого населення, незважаючи на втрати та загальну безглуздість, масштабної чи ні, війни, тим більше за території інших держав. Тож, не можна звинувачувати лише Наполеона Бонапарта, що був ініціатором чергової війни проти третьої коаліції, але він сам зробив недостатньо, щоб їй запобігти. І, хоча Наполеону вдалось розгромити Третю антифранцузьку коаліцію, багато в чому і його особисті амбіції призвели, врешті, до краху французької армії у подальших воєнних кампаніях. Народи Європи піднялися на боротьбу за національну незалежність, що розпочалась у формі антинаполеонівської боротьби.

Італійська революція: проголошення республіки

Крамаренко Валерія,

студентка 5 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія),

Науковий керівник:

Буглай Н. М., д.і.н., професор кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

Італія залишалася роздрібненою й відсталою країною з феодальним устроєм на середину XIX ст. Впродовж трьох століть тут панували іноземці. З дев'яťох італійських держав тільки Сардинське королівство (П'ємонт) залишалося незалежним. Більш розвинена економічно Північ опинилася під владою Австрії, аграрний Південь належав неаполітанському королю з династії Бурбонів. Центр Італії і Папська область формально вважалися незалежними, але практично теж підпорядковувалися Австрії. Римський Папа зосередив у своїх руках і світську владу, тому саме в Папській області поліцейський режим був особливо жорстким, існувала найсуворіша цензура.

Головним завданням Рісорджименто стала ліквідація застарілого феодального ладу, позаяк назріла потреба покінчити з державною роздрібненістю та іноземним утиском. Тому Рісорджименто набуло характеру національної й соціальної революції та виявилось таким затяжним. У розвитку загальнонаціонального демократичного руху видатну роль відіграв Джузеппе Мадзіні.

Так, український науковець М. М. Варварцев зазначав, що «головний ідейний натхненник і організатор боротьби за створення єдиної, демократичної держависвого народу Дж. Мадзіні заслужив від сучасників і нащадків характеристики апостола італійської незалежності. Разом з тим, не буде перебільшенням назвати його предтечею нової Європи, будителем і поборником свободи всіх її народів. Дж. Мадзіні створив у 1831 році таємну організацію «Молода Італія», яка мала на меті вигнання австрійців і створення єдиної італійської республіки.

Засуджуючи змовницьку тактику карбонаріїв, прихильники Мадзіні основну силу визвольної боротьби вбачали в народних масах. Республіканські ідеали національно-визвольного руху привертали все більшу кількість прихильників. У 1848–1849 роках революційні виступи поширилися на всі терени Італії, але вони закінчилися трагічно – повсталі були розгромлені; Австрія відновила свою владу в Північній і Центральній Італії; тільки П'ємонт зберіг незалежність, хоча його королем Віктору Еммануїлу I

довелося увести Конституцію; прем'єр-міністром став Каміло Бензо Кавур (1810–1861), який очолив ліберально-монархічну партію і помірковано ліберальне крило національного руху. Кавур проводив політику об'єднання Італії «зверху», в ім'я збереження монархії. У 1850–1860 роках визвольний рух стає загальнонаціональним.

Його очолив Джузеппе Гарібальді (1807–1882), який керував збройною боротьбою італійських патріотів, яка здійснила вирішальний внесок у створення єдиної і незалежної Італії. Рісорджіменто як національно-визвольний рух гуманістичного спрямування поставило перед італійською культурою низку проблем. Культура відігравала винятково важливу роль у справі забезпечення гуманістичних, мистецьких, патріотичних та естетичних потреб італійської національної спільноти.

У цьому полягала одна з характерних рис національно-історичного розвитку Італії. В. Шишмарьов так визначив цей унікальний момент: «Італійське мистецтво, література, наука та літературна мова і явилися для італійця тою «великою вітчизною», яка замінила йому все, чого бракувало в житті. Культурна спайка італійців тривалий час була єдиною можливою формою об'єднання народу. Це було об'єднання в ідеальному плані».

Основними завданнями революційних подій 1848–1849 рр. в Італії були ліквідація феодально-абсолютистських порядків, знищення державної роздробленості, боротьба проти австрійської влади, створення єдиної національної італійської держави. На першому етапі революції (січень — серпень 1848) на чолі антифеодального національного табору стояли ліберали. Вона виступали під гаслами звільнення і об'єднання країни «зверху» довкола Савойської династії або римського папи *Пія IX*.

Початок революції поклато народне повстання 12 січня 1848 року в Палермо (Сицилія). У лютому — березні 1848 року в Сардинському королівстві, Великому герцогстві тосканській і Папській державі були проголошені помірні буржуазні конституції; у ряді держав утворилися конституційні уряди. У березні 1848 року, в результаті народних повстань, скинули австрійське іго Ломбардія і Венеція (у Венеції 22 березня була проголошена республіка), в герцогствах Парма і Модена була повалена влада проавстрійських правителів. У обстановці стрімкого зростання патріотичного руху почалася війна за незалежність.

Проте пораженська тактика верховного головнокомандуючого італійськими військами Карла Альберта і його оточення, викликана корисливими династичними цілями, а також страхом перед назріваючою народною війною, ослабила табір революції, що у свою чергу дало можливість підняти голову

внутрішньої феодально-монархічної контрреволюції. 29 квітня Пій IX виступив із закликом про припинення війни з Австрією. 15 травня був здійснений контрреволюційний переворот в Неаполі. Після поразки під Карл Альберт уклав ганебне перемир'я, що повернуло Ломбардію і Венецію під владу австрійських Габсбургів.

Восени 1848 другий етап революції, вищий рівень її розвитку, що ознаменував, очолили Дж. Мадзіні та Дж. Гарібальді. Вони висунули програму демократичного перевлаштування і об'єднання країни «знизу», що передбачала розгортання народної війни проти Австрії і скликання Всеіталійських установчих зборів для вирішення питання про майбутній державний устрій Італії; прибічники Мадзіні вимагали проголошення єдиної Італійської республіки.

Революційна боротьба італійського народу зустрічала підтримку прогресивних сил у всіх європейських країнах. Науковці виявляли глибоку цікавість до подій на Апеннінському півострові, розглядаючи їх як важливу складову частину загального фронту боротьби пригноблених народів проти феодально-абсолютистської реакції і чужоземної влади (головним носієм якого в Європі була габсбурзька Австрія).

Поразка революції була викликана рядом причин. Найвищий її підйом збігся з періодом спаду революційного руху в Європі, що сприяло створенню блоку держав-інтервентів. Ослабило революцію також відсутність єдності між окремими її регіонами. Проте одна з основних причин поразки революції полягала в тому, що буржуазія, у тому числі і найбільш прогресивні її шари, не виявилася здатною здійснити до кінця керівну роль та здійснити поставлені завдання. Так, передове її політичне крило — буржуазні демократи не зуміли створити міцного союзу з народними масами, перш за все з селянством, не зважившись пов'язати антифеодальний, національно-визвольний рух з селянською боротьбою за землю.

Тож, це була перша буржуазна революція, що розвернулася в Італії в загальнонаціональному масштабі. Виявивши революційну самодіяльність мас, вона збагатила італійський народ бойовим досвідом і укріпила традиції боротьби за незалежність, демократію і свободу Італії.

Внутрішня політика Японії в 1932 – 1941 рр.:

несміякість урядів

Стахорська Анастасія,

студентка 5 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія),

Науковий керівник:

Буглай Н. М., д.і.н., професор кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

Напередодні Другої світової війни Японія була в особливому становищі серед азіатських країн: у міжвоєнний період вона стала на шлях капіталізму, якому були притаманні зовнішня агресія та мілітаризація країни. В роки Першої світової війни Японія залишалася в стороні від військових дій і використала цю ситуацію для нарощування своєї військової могутності, особливо флоту, виношуючи плани територіальних загарбань на континенті.

На початку 30-х років XX ст. став популярним термін «дипломатія Сідехара», що був синонімом терміну «негативна політика». З'явилася ідея створення «Сфери взаємного процвітання Великої Східної Азії», хоча формально гасло «Сфери взаємного процвітання» було оголошено міністром закордонних справ Мацуока Йосуке лише 1940 року. «Сфера взаємного процвітання Великої Східної Азії» могла забезпечити Японію від економічного впливу країн Заходу, оскільки, вона могла стати сировинною базою для Японії та ринком збуту для західних товарів (Молодяков В. Э., Молодякова Э. В., Маркарян С. Б. *История Японии. XX век. Москва: ИВ РАН; Крафт+, 2007. С. 118.*).

Головною подією довоєнної історії Японії можна вважати «Маньчжурський інцидент» (подія, яка передувала японському захопленню Маньчжурії та початку Другої китайсько-японської війни (1937–1945 рр.). Дії Японії зазнали критики на міжнародній арені, що призвело до падіння кабінету Вакацукі Рейдзіро. Громадська думка, яка зазнавала сильного впливу націоналістичних кіл, підтримувала дії країни на материк. (Томиока С. *Политическая стратегия Японии до начала войны / пер. з англ. Ю. Свойский. Москва: Русс. фонд содействия образованию и науке, 2016. С. 217.*) Починаючи з 1932 року стало очевидно, що націоналістична ідеологія набирає популярності як у пересічних японців, так і серед вищих чиновників. Про це свідчить як боротьба серед політиків, так і характер зовнішньої політики, яка ставала все більш агресивною.

Серед вищих чиновників виникла гостра необхідність не допустити до влади як лівих, так і правих радикалів, щоб уникнути перекосів у внутрішній політиці. Генро (радник імператора) Сай'ондзі Кіммоті (7 грудня 1849 – 24 листопада 1940 рр.) – японський політичний і державний діяч, дипломат, аристократ. Сай'ондзі був випускником Сорбонни, на зламі XIX-XX ст. перебував на посадах міністра культури, міністра закордонних справ Японії. На протязі

1900–1903 рр. був головою Таємної ради держави; у 1906 – 1908 рр. та 1911 – 1912 рр. обіймав крісло прем'єр-міністра Японії. Сай'ондзі не дозволив призначити на цю посаду Судзукі Кісабуро, який був обраної партією «Сейюкай», що складала парламентську більшість, натомість запропонував створити «кабінет національної єдності» на чолі з Сайто Макото.

Увага парламентської більшості була звернена на міністра сільського та лісового господарства Гото Фумію, який вважався лідером «бюрократів-реформаторів», що мали тісні зв'язки з Маньчжоу-Го, керували її економікою та промисловістю, і розглядали її як полігон економічних реформ у самій Японії. Більшість займалася пошуком «раціональної» політичної та економічної системи держави, звертаючи увагу на досвід створення «корпоративної держави» в Італії, а також досвід планового господарства в СРСР. Попри те, що «бюрократи-реформатори» були прихильниками «активної політики», військові методи були у них на останньому місці, поступаючись, насамперед, економічним засобам експансії. (Захарова Г.Ф. *Политика Японии в Маньчжурии, 1932–1945* / АН СССР, Ин-т востоковедения. М.: Наука, 1990. С. 223–225).

Весною 1934 року через корупційний скандал кабінету Сайто довелося піти у відставку. Наступним прем'єр-міністром став Окада Кейсуке, який очолив «кабінет національної єдності», що існував з липня 1934 по березень 1936 рр. Вищі кола Імператорської Армії та Імператорського Флоту виявляли невдоволення міжнародною ситуацією, що склалася, вважаючи умови, на яких укладалися договори з Японією, несправедливими. При формуванні кабінету міністрів Окада Кейсуке армія та флот висунули вимоги про анулювання «Вашингтонського морського договору». Незважаючи на те, що уряд Окада не підтримував таку позицію, проєкт встановлення паритету тоннажу флоту Японії і США на Тихому океані був представлений на розгляд на Лондонській конференції 1935 року. Японська сторона отримала відмову та залишила засідання. Незадовго до відставки кабінету Окада в Токіо стався військовий заколот, відомий як «інцидент 26 лютого». Група молодших офіцерів, плануючи встановити військову диктатуру на чолі з Масаки Дзіндзабуро, який на той час обіймав посаду генерального інспектора військової освіти, вивела з казарм близько 1500 солдатів, які зайняли більшість урядових установ, міністерство, парламент та головне поліційне управління. Надихаючись ідеями філософа Кита Іккі, путчисти хотіли, заручившись підтримкою імператора, здійснити «реставрацію Сьова». Путч провалився через те, що радикально-націоналістичні кола не надали бунтівникам підтримку, хоч і співчували їхнім ідеям. Імператор наказав солдатам повернутися до казарм, і на третій день путч припинився.

Наступною після Окада посаду прем'єр-міністра зайняв колишній міністр закордонних справ Хіроta Кокі, кабінет якого проіснував з березня 1936 до початку лютого 1937 рр. Йому довелося підкорятися військовим колам, які до середини 30-х років набули значної ваги у

внутрішньополітичній системі країни. Перше розпорядження кабінету Хіроta було відновлення правила, за яким на посади міністрів армії та флоту могли призначатися тільки з діючих офіцерів, що ще більше посилювало вплив військових на внутрішню політику Японії. Військовий міністр Терауті Хісаїті розпочав свою діяльність з проведення низки репресій, внаслідок чого «фракція імператорського шляху» (назва фракції в парламенті) повністю втратила вплив на армію та політику. Кабінет Хіроta 7 серпня 1936 року сформулював «Основи національної політики», які 15 серпня неофіційно були представлені імператору. У першому пункті цього документа йшлося про те, що цілями державного управління Японії є стабілізація уряду всередині країни та сприяння покращенню дипломатичних зв'язків за її межами. Також йшлося про те, що основою національної політики Японії є забезпечення міцної дипломатичної та військової позиції на Східно-Азіатському континенті та розширення національного впливу до самих Південних морів». Поява «Національної та міжнародної політики кабінету Хіроta» ще раз підтверджує наявність у Японії амбіцій стати гегемоном у Східній Азії, позбавившись конкурентів в особі Великої Британії та США. Про це йдеться у підпункті «В» пункту 1 цього документа. (Кошкин А.А. *Крах стратегии «спелой хурмы»: военная политика Японии в отношении СССР (1931–1945 гг.). М.: Мысль, 1989. С.47*). Вплив військових позначався у поглядах на багатопартійність: все частіше почали лунати заклики до створення однопартійної системи на зразок Німеччини, Італії та СРСР, проте такі проекти викликали рішучий протест старих партій. Кабінет Хіроta припинив існування, коли він вирішив подати у відставку через критику на адресу прем'єра та військового міністра на сесії парламенту у січні 1937 року. Під час прем'єрства Хіроta було прийнято документ, стосовно політики Японії в Китаї на найближчий час – «Китайська політика, погоджена 16 квітня 1937 року на конференції прем'єр-міністра та міністрів закордонних справ, фінансів, військового та морського міністерств». У пункті 2 «Політика щодо Північного Китаю», йдеться про те, що головною метою політики тут «є перетворення цього району на антикомуністичну, прояпонську та проманьчжурську зону». (Латышев И. А. *Внутренняя политика японского империализма накануне войны на Тихом океане: 1931– 1941. М.: Госполитиздат, 1955.С. 114*).

В червні 1937 року посаду прем'єр-міністра зайняв принц Коноє Фумімаро, який вважався учнем генро Сай'ондзі. Коноє користувався загальною підтримкою, і його вважали людиною, яка зможе зупинити ескалацію «Китайського інциденту». Через місяць після того, як новий прем'єр приступив до своїх обов'язків, розпочався «Китайський інцидент», який переріс у другу японо-китайську війну. (Латышев И. А. *Указ. соч. С.124*). Концепція «нової політичної структури» стала завершальним етапом розвитку ідеї однопартійності. Обриси майбутньої «вічно правлячої» партії були нечіткими, проте кандидатура Коноє вважалася придатною для її лідера. Організаційною основою для концепції «нової політичної структури» стала «Асоціація допомоги

трону», яка була офіційно створена 12 жовтня 1940 року. За цією подією відбувся саморозпуск Соціалістичної масової партії та партії Сейюкай.

17 серпня було опубліковано «Програму нової структури», в якій стверджувалося, що «нова політична структура» мала бути «керівною силою», яка «бере він роль політичного керівника народу». Коноє був призначений на посаду прем'єра, оскільки багато хто очікував від нього успішного проведення переговорів із президентом США Ф.Д. Рузвельтом.

Отже, на початку 1930-х років набувають популярності ідеї паназіатизму. Відбувається радикалізація суспільства – починаючи від вищих владних кіл та армії і закінчуючи селянами, що означало остаточну поразку ліберально-демократичних тенденцій, які спостерігалися у суспільному житті Японії після Першої світової війни. Це було властиво багатьом державам у той час, але те, що відрізняє японську внутрішню політику від політики інших країн, це її суперечливість, нестабільність, що було наслідком відсутності єдності у політичних колах.

«Нанкінський інцидент»: історіографічні аспекти проблеми

Ходарченко Ганна,

студентка 4 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Буглай Н. М., д.і.н., професор кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

Імперіалістичне минуле Японії, мілітаризація, неабияка активність пропаганди та, зрештою, масове загарбання територій інших азіатських країн під проводом благополуччя імперії не могли не вплинути на свідомість японського суспільства. На наш погляд, сьогодні важливим залишається дізнатися: як же японське суспільство — пересічні громадяни, політики, історики, журналісти тощо — оцінюють дії своїх співвітчизників напередодні та під час Другої світової війни, їхню аргументацію та зрозуміти чи відбулося остаточне усвідомлення здійснення ними злочинів. Найкраще це зробити на прикладі Китаю.

Події у Нанкіні в 1937 році, беззаперечно, є найкривавішим епізодом японсько-китайської війни, що визнані й осуджені світовою спільнотою, проте у самій Японії думки щодо тодішніх подій різняться. Аналізуючи їх, можна виділити декілька основних позицій, якими опікуються дослідники: перша відображає впевненість, що ніякої «різанини» у Нанкіні не було, друга - «різня» у Нанкіні була, але кількість загиблих значно менше, ніж заявляють китайські або європейські джерела, третя акцентує увагу, що Нанкінська різанина таки була і японський народ зобов'язаний понести покаяння за це. Перша настанова переважно поширена серед представників консервативних та ультра-націоналістичних кіл і обґрунтовується поширенням про-китайської пропаганди, зведенням наклепу на імператорську армію і минуле японського народу. Її прибічником є, приміром, Шюдо Хігашінакано. Історик відкрито заявив про «містифікацію» Нанкінської різанини на спеціально призначеній конференції. (*Edelsten M. Nanjing massacre denial sparks fury. The Guardian. 2000. 24 January. URL: <https://www.theguardian.com/world/2000/jan/24/1>(date of access: 14.03.2023)*). Іншим прикладом може виступати Масаакі Танака, який у власній праці «Що насправді трапилося у Нанкіні?» писав, що ніяких воєнних злочинів у місті не відбувалося. Окрім того він також звинувачував ряд китайських і американських дослідників у підробці фото-свідчень (*Masaaki T. What Really Happened in Nanking // Tokyo: Sekai Shuppan. 2000. 111 p.*).

Позиція про «перебільшення жертв» доволі часто перегукується із простим запереченням або хоча б спробами відбілити дії японських військових. Базою для її побудови є не-японські дослідження по кількості населення Нанкіна перед війною. Таким чином стверджується, що кількість жертв і кількість містян не збігаються, тобто постраждалих більше, аніж в принципі людей, які мешкали в місті. Дослідники, які виступають за менше число загиблих, відкрито

визнають факт скоєння воєнних злочинів у Нанкіні. Відомий історик, що репрезентує цю тезу, є Ікухіко Хата. Його книга «Нанкінський інцидент» відзначається, як неупереджене та об'єктивне дослідження, що ґрунтується на основі іноземних та японських джерел, завдяки чому має визнання і повагу серед широкого кола китайських, американських та інших істориків. Загалом автор визначає кількість постраждалих до сорока тисяч чоловік, без урахування втрат серед китайських солдатів, що перебували у місті під час тих подій (Бардонова Є. *Нанкінська різанина 1937 р. у працях японських дослідників: два погляди на одну проблему* // *Українська орієнталістика: [збірник наукових праць]. 2013-2014. Вип. 7-8. С. 166*). Важливо додати, що частина істориків, журналістів і творчої інтелігенції, які заперечували події у Нанкіні, зрештою прийшли до усвідомлення реальності скоєних злочинів, але висунули твердження, що було вбита лише незначна частина китайських військовополонених або ж партизанів.

Остання позиція доволі поширена серед представників лівих політичних течій і тих, що виступає проти імперських злочинів. Тут варто згадати внесок Томіо Хора і Кацуїчі Хонди, а також діяльність Токуші Касахари. Томіо Хора присвятив подіям у Нанкіні не одну роботу, відкрито заперечивши будь-яку фіктивність відповідних подій. У подальших своїх працях дослідник перейшов від поширеного нейтрального терміну «інцидент» на більш сміливий «різанина» й виступав за повну довіру до всіх іноземних джерел з цієї проблеми, оскільки вони апріорі є достовірнішими за японські (Бардонова Є. *Нанкінська різанина 1937 р. у працях японських дослідників: два погляди на одну проблему* // *Українська орієнталістика: [збірник наукових праць]. 2013-2014. Вип. 7-8. С. 164-165*).

Кацуїчі Хонда також виступав за повну довіру до свідчень китайської сторони. Важливо конкретизувати, що він був журналістом і опублікована ним «Подорож до Китаю» має, у першу чергу, розглядатися саме як журналістський доробок, що зосереджується на усних свідченнях, а отже, часом потерпає від критики за недостатню достовірність і науковість (Бардонова Є. *Нанкінська різанина 1937 р. у працях японських дослідників: два погляди на одну проблему* // *Українська орієнталістика: [збірник наукових праць]. 2013-2014. Вип. 7-8. С. 166-167*). Сам автор просив, усіх, хто прочитає його твір, «чинити тиск на японську владу, аби вона визнала помилки минулого і змінила нарешті свою ганебну поведінку» (Edward J. Drea. *Review of Katsuichi, Honda, The Nanjing Massacre: A Japanese Journalist Confronts Japan's National Shame* // *H-Japan, H-Net Reviews. 1999*).

Історик Токуші Касахара, коло наукових інтересів якого охоплює саме історію Китаю, доєднавшись до дослідження «різні» у Нанкіні, стверджує, що кількість жертв цих страшних подій коливається від ста до двохсот тисяч, а за умови подальших розкопок місць поховань дана цифра може тільки зрости (Tokushi K. *The Nanjing Incident* // Tokyo: Iwanami Shoten. 1997. 248 p.). Окрім того, вчений сприяв розробці «неупереджених історичних підручників».

Такі полярні думки всередині суспільства породили багато внутрішніх і зовнішніх суперечок і дискусій. Врешті, на початку 90-х років XX ст. у японському академічному середовищі остаточно дійшли консенсусу стосовно подій у Нанкіні, визнавши їхню реальність. Деякі із впливових політиків (Хосокава Моріхіро, Тсutomу Хата, Томіічі Мураяма) принесли свої вибачення Китаю та іншим постраждалим від дій Японської імперії країнам, взяли на себе відповідальність за жахливі злочини і намагалися відшкодувати вчинене у минулому горі. Дехто серед відомих японських діячів і до нині, говорять, що вважають різанину у Нанкіні фальшивкою, підробленою Китаєм або США. В такому контексті звучить, скажімо, заява сучасного письменника і телевізійника Наокі Хякута про те, що «різанини в Нанкіні в 1937 році ніколи не було, а американці влаштували післявоєнні процеси над японськими лідерами, щоб приховати власні військові злочини США». (Spitzer K. *Japanese Broadcast Official: We Didn't Commit War Crimes, the U.S. Just Made That Up*. Time. 2014. 7 February. URL: <https://time.com/5546/japanese-nhk-officials-world-war-ii/> (date of access: 14.03.2023)). Або ж інтерв'ю з Шінтаро Ісіхарою, де колишній мер Токіо аналогічним чином переконував журналістів, що «ця історія — абсолютна брехня, вигадана китайцями» (Kin-Ming Liu. *Historical Forces Drove U.S. and Japan to War; Rape of Nanking*. The New York Times. 1991. P. 16.).

Свідоме населення Японії намагається протистояти непослідовній політиці уряду, часто повній сентиментів до імперського минулого, а разом із тим, і виключно до страждань японського народу внаслідок війни. Як наслідок такої дуалістичності стає і сезонне загострення відносин з Китаєм.

Отже, японське суспільство досі не дійшло остаточного порозуміння із власною історією, тим самим зберігаючи внутрішню напругу між різними його представниками та їхніми баченнями минулого Японії.

Коронація Єлизавети II: історіографічні аспекти та висвітлення в ЗМІ

Маснюк Владислав,

студент 5 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Буглай Н. М., д.і.н., професор кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

Знакова подія, пов'язана із коронацією Єлизавети II, яка увійшла в історію Великої Британії як видатний правитель і державний діяч міжнародного рівня, на сьогодні недостатньо висвітлена у вітчизняній історіографії, що робить її актуальною.

Тема коронації Єлизавети Александри Мері Віндзор привернула увагу багатьох британських і американських істориків, зокрема Джайлза Брандрета (Brandreth, Gyles. *Elizabeth and Philip: Portrait of a Royal Marriage*. New York: W. W. Norton & Company, 2004.), Роберта Лейсі (Лейсі Р. Корона. Книга 1. Єлизавета. Вінстон Черчилль. Становлення молодшої королеви (1947–1955) / пер. з англ. Богдани Носенок. — Харків: Фоліо, 2021. — С. 130-135.), Меррі Андрю (Marr, Andrew. *The Diamond Queen*. London: Macmillan, 2011.),

Саллі Бедел Сміт (Smith, Sally Bedell. *Elizabeth the Queen: The Life of a Modern Monarch*. New York, Random House, 2012.). З-поміж інших наукових досліджень, необхідно відзначити роботи Майкла Блоха (Bloch, Michael. *The Secret File of the Duke of Windsor*. London: Transworld, 1988.), Тіма Хілда (Heald, Tim. *The Duke: A Portrait of Prince Philip*. London: Hodder & Stoughton, 1991.), Роуз Кеннеті (Rose, Kenneth. *King George V*. New York: Alfred A. Knopf, 1984. Rose, Kenneth.).

Особливого виділення заслуговує наукова праця «Корона. Книга 1. Єлизавета II. Вінстон Черчилль. Становлення молодшої королеви (1947–1955)» Роберта Лейсі, в якій автор зробив широкий аналіз історичної ретроспективи коронації Єлизавети II, посилаючись на джерельну базу та наукову літературу.

Єлизавета II була коронована 2 червня 1953 року у Вестмінстерському абатстві у Лондоні. Коронація молодшої королеви стала першою телевізійною трансляцією такого ґатунку в історії Великої Британії. Церемонія коронації пройшла відповідно до давніх традицій і включала безліч ритуалів.

«Нехай буде помазана твоя голова святим єлеєм, як були царі, священники та пророки помазані... Як соломон був помазаний на царя священником садоком і пророком Натаном, нехай буде і твоя голова помазана, а ти — благословенна й освячена царицею над народами, якими господь, Бог твій, дав тобі керувати та правити». (Bradford, Sarah. *Queen Elizabeth II: Her Life in Our Times*. London: Viking, 2012. С. 130-135).

Певні елементи коронації, що транслялася по телебаченню, не були показані, оскільки архієпископ помазав елеєм чоло та декольте Єлизавети. У цей момент глядачам на екранах телевізорів показали атмосферні знімки абатства, а в коментарях пояснювалося, що, згідно з першою Книгою царів у старому Завіті, найдавнішим відомим описом релігійної коронації, саме таким чином помазали царя Соломона. Камери знову увімкнулися, коли Єлизаветі почали вручати знаки відповідальності: «Orb — пам'ятай, — проголосив архієпископ, — що весь світ підпорядкований владі та царству Христа»; скіпетр із хрестом, «знак царської влади та справедливості»; жезл милосердя; а також королівська обручка із сапфіровим та рубіновим хрестом — так звана «Обручка Англії».

«Хай живе наша благородна Королева! Боже бережи Королеву!» - саме такими вигуками завершилися одна з найпишніших коронацій Великої Британії.

У 1953 року преса активно відстежувала події, пов'язані з коронацією Єлизавети II. Так, газета «**The Times**» від 2 червня 1953 року опублікувала статтю «Коронація Єлизавети II: велична подія в історії Британської імперії», «**The Daily Telegraph**» від 2 червня 1953 писала: «Коронація Єлизавети II: нова королева приймає присягу і надягає на себе корону, що символізує її владу та авторитет», «**The New York Times**» від 3 червня 1953 говорила: «Коронація Єлизавети II: вражаюча хода Лондоном і подія, що транслюється по телебаченню, привернули увагу всього світу».

З цих й багатьох інших публікацій у пресі та показаних по телебаченню тих святкових для Великобританії днів, можна побачити, що коронація Єлизавети II була визначною подією, яка привернула увагу всього світу. Преса не тільки наголосила на важливості цього моменту для Британської Співдружності націй, на величності та важливості церемонії, а й обговорювала роль королеви та її майбутнє правління. У багатьох публікаціях було підкреслено, що коронація Єлизавети II припала на період швидкої зміни та соціальних переміщень у Британії та за її межами. Королева була описана як символ стабільності та надійності у ці невизначені часи.

Деякі критики історичної церемонії, однак, були стурбовані тим, що телевізійна трансляція могла знецінити історичне значення корони. Вони вважали, що трансляція створить хибне уявлення про те, що коронація була простою театральною виставою, яка була зроблена для шоу.

Вже згадана нами англійська дослідниця Сара Бредфорд в своїй книжці «Єлизавета II: Її життя в наші часи» наводить експерименти соціологів після коронації. Об'єктом дослідження соціологів Едварда Шилза та Майкла Янга стала поведінка англійців. Результати дослідження було оприлюднено на сторінках газети «Соціологічні погляди». Згідно зі статистикою, незважаючи на велику кількість людей на вулицях, кількість кишенькових злодіїв у Лондоні 2 червня 1953 року була меншою, ніж у звичайні дні, а також не вчинялися квартирні

крадіжки. «Не може бути суспільства», - заявили дослідники, посилаючись на Еміля Дюркгейма, французького батька соціології, яка не відчуває потреби підтримувати та регулярно підтверджувати колективні почуття та колективні ідеї зробити його унікальним і єдиним у своєму роді».

Отже, коронація, молодої принцеси, забезпечила практично для всього англійського суспільства інтенсивний контакт і єдність, а тому більшість дослідників, виправдано вважають цю подію великим актом національного спілкування англійців. Популярність особистості Єлизавети II в подальші роки її правління стала важливим фактором для збереження і примноження авторитету монархії в широких суспільних верствах Великобританії.

Причини виникнення Карибської кризи

Гонжак Юлія,

студентка 5 курсу спеціальності 032 Історія та археологія

Науковий керівник:

Буглай Н. М., д.і.н., професор кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

Одним із ключових питань, пов'язаних із Карибською кризою, є визначення основних причин її виникнення. Ми вважаємо, що причин було декілька, а саме:

Гонка озброєнь між СРСР і США. Першість між країнами була непостійною, лідером була, то одна наддержава, то інша. В СРСР промисловість розвивалася переважно в оборонній сфері. Наприкінці 50-х – на початку 60-х між головними учасниками холодної війни розгорнулося запекле суперництво у сфері ядерних озброєнь. Дж. Ф. Кеннеді, який використав міф «про ракетне відставання» США на виборах 1960 р., ставши президентом, ухвалив рішення про посилення військового потенціалу США, насамперед, за рахунок збільшення чисельності ядерних озброєнь та створення нових військових баз, у тому числі й у безпосередній близькості СРСР. У 1962 р. США мали 50 тис. ядерних боезарядів на усіх видах носіїв, а СРСР мав лише 300. Міжконтинентальних ракет у СРСР було лише кілька десятків. Реальне співвідношення з ядерних боєприпасів було 17:1 на користь США. Крім того, за рішенням Ради НАТО 1957 р. в 1959–1960 рр. американські балістичні ракети були розміщені в Великій Британії, Італії та Туреччині (Шепова Н. Я. *Карибский кризис и холодная война // Кентавр: истор.-политол. журн.* 1995. № 1. С.3–4.).

Політична боротьба між СРСР і США. Дві наддержави прагнули до лідерства в світі. Це призвело до розміщення ракет США на території Туреччини в 1961 р. Ракети були спрямовані у бік Радянського Союзу. Їх запуск міг призвести до знищення життя на планеті. СРСР був змушений дати відповідь, тому в 1962 р. в ході операції «Анадир» радянські ракети були розміщені на території Куби. Після цього США ввели карантин у вигляді повної відмови від постачання зброї на Кубу. При цьому відбулося практично повне роззброєння Куби.

Ідеологічні конфлікти. Уряд СРСР прагнув насадити соціалістичну ідеологію практично у всьому світі. Вона мала вплив у сусідніх азіатських країнах, а також у деяких державах Південної Америки. США були проти поширення соціалістичної ідеології, так як в боротьбі за першість вони намагалися поширення ідей демократії та індивідуалізму. Стурбованість США особливо посилилась коли Ф. Кастро оголосив про плани націоналізації промисловості і почав активно критикувати зовнішню політику США щодо Куби і у світі в цілому. Напруженість між СРСР і США з приводу цієї ситуації особливо зростає після того, як у 17 квітня 1961 р. зазнав невдачі антикастрівський

десант, коли 1500 кубинських емігрантів висадились на Кубі в бухті Свиней (район Плайя-Хірон). За три дні кубинські військові розгромили десант. 1113 осіб захоплених в полон згодом обміняли на продовольство та медикаменти на суму в 53 млн дол. (*Десант в бухті Свиней. Цей день в історії: офіційна вебсторінка.* URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/0417M/> (дата перегляду: 12.01.2023)). Як зазначає український історик К. Касаткіна: «Результатом проведеної США політики стало посилення антиамериканської риторики Ф. Кастро та зближення Куби з Радянським Союзом. Як наслідок, регіональний конфлікт перейшов на глобальний рівень і набув характеру американсько-радянського протистояння, що призвело до виникнення одного з найгостріших моментів Холодної війни – Кубинської ракетної кризи 1962 р. Саме на порозі ядерної війни, в адміністрації американського президента Дж. Ф. Кеннеді вперше усвідомили необхідність встановлення контактів з урядом Ф. Кастро для можливості мирного врегулювання конфлікту» (*Касаткіна К. Спроби налагодження таємного діалогу між США та Кубою у 1960-і рр. // Емінак. 2016. №2(3). С.39.*). Військова операція в Плайя-Хірон завдала удару по зовнішньо-політичних позиціях США. Ф. Кастро використав напад «імперіалістів-янки» для зміцнення своєї влади на Кубі і звернувся до СРСР по допомогу. Глава Радянського Союзу М. Хрущов направив 18 квітня протест президенту Дж. Ф. Кеннеді, звинувативши його в сприянні агресорам. Від цього вторгнення відмежувались і західні союзники США.

Допомога СРСР іншим країнам. СРСР надавав безоплатну допомогу країнам, що знаходились в тяжкому економічному і політичному становищі. Більша частина цих країн перебувала в Африці, тобто СРСР підтримував практично весь африканський континент. Такий стан справ вкрай не подобався уряду США. Крім того, СРСР допомагав латиноамериканським державам, тому зона впливу СРСР розширилася практично до меж Сполучених Штатів. У 1960-х роках змагання між США для СРСР було ключовим: гасло «наздоженемо і переженемо Америку» звучало всерйоз, радянський табір був міцний, а взаємний інтерес двох країн, що перебували в суперництві був великий (*Ядерні погрози Путіна і Карибська криза 60-х між СРСР і США: порівняння і уроки // Офіційний сайт радіо «Свобода» (новина від: 18 жовт. 2022 р.). URL: https://www.radiosvoboda.org/a/putin-bayden-khrushchov-kenedyaderni-kryzy/32089285.html (дата перегляду: 25.02.2023)).* КПРС підтверджувала риторику свого лідера ідеологічними доктринами. Наголошувалося, що антиколоніальні революції в Африці означали вступ системи капіталізму до останнього етапу загальної кризи, допомога СРСР африканським країнам «соціалістичної орієнтації», кількість яких зростала, постійно розширювалася. Зовнішньополітичний натиск М. Хрущова зміцнювався по мірі того, як СРСР наздоганяв, а в чомусь випереджав США за обсягом і якістю ядерного арсеналу. У 1961 р. Радянський Союз вивів на орбіту

космічний корабель із Ю. Гагаріним на борту показавши, що в галузі міжконтинентальних балістичних ракет Москва випереджає Вашингтон. Риторика Дж. Ф. Кеннеді включала ідею, що «холодна війна» означала боротьбу між американською (демократичною) і радянською (комуністичною) революціями. Президент США Дж. Ф. Кеннеді наголошував на готовності до переговорів з СРСР. Головним було виключити небезпеку ядерної війни. Було відкинуто даллесівські концепції «масованої відплати», «відкидання» комунізму, «звільнення поневолених народів», а особливо «превентивної ядерної війни» та «превентивного ядерного удару». Першою доктриною нової стратегії «холодної війни», запропонованої командою Дж. Ф. Кеннеді, було «несміливе реагування». Важливим було також те, що до «жорсткої сили» вперше як самостійний компонент додавалася «м'яка сила». Вона означала економічну та інші види невійськової допомоги країнам Азії, Африки, Латинської Америки, готовим прийняти американський патронаж (Согрин В. В. *Динамика соперничества СССР и США в период «холодной войны»: 1945–1991 // Новая и новейшая история. 2016. №1. С.19.*).

Кубинська революція 1959 року. Кубинська революція стала ще однією вагомою причиною початку Карибської кризи. Радянські історики вбачали у спробах США «задушити революційну Кубу», що викликало, на їхню думку, напруження у відповідному регіоні світу. Таким чином, було замасковано справжні причини конфронтації Москви й Вашингтону, а саме – таємне розміщення на острові радянських ракет середнього і проміжного радіусу дії. СРСР не встояв перед спокусою використати регіональний конфлікт між США та Кубою для розширення своєї сфери впливу в зоні традиційних інтересів США та вирівнювання на свою користь стратегічного балансу сил (Пасічник Н., Грищенко Т. *Ракети на Острові Свободи : як 50 років тому внаслідок радянської провокації світ постав перед загрозою ядерної війни // Український тиждень. 2012. №42(259). 18 жовт. С.48–51. URL: <https://tyzhden.ua/History/62633>(дата перегляду: 12.01.2023)*). У ніч проти 1 січня 1959 р. диктатор Ф. Батиста утік у Домініканську республіку. У Гавані було сформовано військову хунту, але спроба правих сил перехопити ініціативу не вдалася. Гарнізон Сантьяго капітулював. У Гавані почався загальний політичний страйк. Протягом 1 та 2 січня 1959 р. вся країна виявилася під контролем революційної армії та повсталого народу. Ввечері 2 січня передові частини на чолі із Че Геварою підійшли до Гавани. 8 січня до столиці вступили головні сили Повстанської армії на чолі з Ф. Кастро (Строганов А. И. *Латинская Америка в XX веке: пос. для вузов. Москва: Дрофа, 2002. С.176.*). Старт політичної кар'єри Ф. Кастро виглядав привабливо: 33-річний політик того ж року вирушив з офіційним візитом до США, де виступив перед студентами у Гарварді. Його постать, оповита революційним шармом, обумовила у США значний інтерес і теплий прийом. Але потім, Кастро почав робити реверанси в бік СРСР. Для початку запросив на Кубу голову Верховної Ради СРСР А. І. Мікояна. Останній привіз із собою

кредит на 100 млн дол. Потім кредит виріс уже до 500 млн. За умовами кредитування Куба мала розміщувати на своїй території радянську важку зброю – передусім танки, самохідні установки, артилерію та ППО, літаки. Ще за якийсь час на Кубі змінилася й ідеологія. У 1961 р. Фідель Кастро роз'яснив кубинцям, що його революція мала соціалістичний характер. А у 1965 р. він, не будучи до цього членом жодної партії, очолив Центральний Комітет Комуністичної партії Куби. У такий спосіб «острів Свободи» став ще однією форпостом «радянського «міра». Що, звісно, не могло сподобатися Америці (*Лебідь Н. Карибська криза-1962 і ядерна загроза 2022-го: подібності та відмінності // Новинарня (новина від: 16 жовт. 2022 р.). URL: <https://novynarnia.com/2022/10/16/karybska-kryza-1962-i-yaderna-zagroza-2022/> (дата перегляду: 12.01.2023))*). Ф. Кастро мав тісні стосунки з урядом СРСР, США були проти такого близького співробітництва двох держав, враховуючи, що Куба знаходиться поруч з США. Ф. Кастро боровся із засиллям американців, багато важливі об'єкти були націоналізовані. Між Кубою і СРСР була налагоджена торгівля, постачання нафти з США були зупинені. Тепер нафта доставлялася морем з СРСР. Для США такий стан справ був вкрай не вигідний як з політичної, так і з економічної точки зору.

Отже, на нашу думку, саме даний комплекс причин призвів до Карибської кризи – одного з найбільш трагічних конфліктів, коли світ стояв на межі Третьої світової війни.

Одна з великих історій простих людей під час «Тразької весни»

Мельничук Вікторія

студентка 4 курсу, спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Нефьодов Д.В., д.і.н., доцент, кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Цього року в Чеській республіці будуть відзначати 55 річницю закінчення радянської окупації Чехословаччини. Історія Мирослава Єніка так добре показує лихо, яке спіткало компанію між 1968 і 1970 роками і тривало до листопада 1989 р..

Мирослав Єнік народився 18 травня 1946 р. у Врхлабі, пізніше разом із батьками та братом Ладіславом переїхав до Божкова на Семилі. Він ходив до гімназії, але не закінчив навчання з атестатом про середню освіту, потім йому довелося служити в армії (1965-1967), де він вступив до комуністичної партії. Він каже, що тоді офіцери пообіцяли йому «пільги» як комуністичного солдата, але

він нічого не отримав.

На початку червня 1968 р. одружився, заробляв на життя та симпатизував реформаторському комунізму. Коли менш ніж через три місяці армії Варшавського договору вторглися в Чехословацьку Республіку, йому було двадцять два, і його життя було попереду.

Вранці 21 серпня 1968 р. Мирослав Єнік дізнався, що війська Варшавського договору, тобто передусім радянська армія, вторглися до Чехословаччини. Він пішов із Божкова на роботу, але через деякий час сів за кермо маленького «Фіата» і разом із братом і другом Рудою вирушили до Танвальда — вони очікували, що в місті буде протест проти окупації, і хотіли приєднатися.

Дорогою вони натрапили на радянський конвой постачання, в якому також знаходився танкер із бензином. У Десні в Йізерських горах, мабуть, вантажівка відмовила від гальм, розбилася, пролила бензин, спалахнула, і зрештою автоцистерна вибухнула (їх було два, один позаду автомобіля, а інший на буксирі). Мирослав Єнік розгорнув машину у безпечне місце, і дорога вже була у вогні.

*Мирослав Єнік із сином у першій половині 1970-х років. На очах у нього чорні окуляри, які він змушений був одягнути після поранення під час вибуху російського танкера в Десні
| Джерело: Post Bellum*

«Руда Шурек кричала, що росіяни розстріляли нас усіх і зникли. Ми з братом помітили жінку, що лежить біля тротуару. Її волосся, спідниці та панчохи були у вогні... Ми його загасили, накинули на нього ковдру. Машині швидкої допомоги знадобилося багато часу, щоб дістатися до неї, тому що вогонь був надто сильним, навіть із каналів, де тік бензин».

Ймовірно, постраждалу жінку звали Хана Косінова, аварія мала й інші трагічні наслідки: 74-річна Марі Водакова та її восьмирічна онучка Дагмар Шкавова згоріли.

Постраждав і Мирослав Єнік: «В мене згоріло волосся, вії, брови – і голову також розбило, я думаю, що мене влучила каністра, яка після вибуху розлетілася по повітрю. Полум'я пошкодило мої очі, тому я був змушений носити чорні окуляри».

Для Мирослава Єніка досвід у Десні став вирішальним і він посилив його ненависть до окупантів. У наступні дні він та його друзі Любомир Доленський та Станіслав Доубек різними способами виступали проти окупації, писали знаки протесту на дорозі та пошті в Божкові, але марно. Керівництво держави та Комуністична партія незабаром капітулювала в Москву, радянська армія залишилася в Чехословаччині, високопоставлені комуністи-реформатори почали достроково залишати посади. Троє друзів Божко були серед людей, які не хотіли з цим миритися.

Вже наприкінці 1968 р. пан Єнік викинув партійний квиток: «Мені погрожували карою, мовляв, квиток є власністю Комуністичної партії і я його знищив». Трохи пізніше разом із Любомиром Доленським та Станіславом Доубеком він також розмістив антиокупаційну дошку оголошень перед часто відвідуваною Божковською доломітовою печерою, де вони тоді працювали:

«Ми клали вирізки з журналу Reportér, статті Людвіка Вацуліка та виступ журналіста Карела Кинцла... Ми ввімкнули трансляцію Вільної Європи в сигнальну коробку... Біля дошки оголошень все ще стояли люди. Комуністам це не подобалося, наприклад, одна вчителька з Рокитніце-над-Їзерою скаржилася на нас».

У лютому 1969 року члени Союзу чехословацько-радянської дружби організували світський вечір з офіцерами радянської армії з

*Дорога в Десні після вибуху російського танкера 21 серпня 1968 р.
| Джерело: Post Bellum*

*Мирослав Єнік зі своїм Fiat 600, на якому він потрапив під час трагічної аварії російського танкера 21 серпня 1968 року в Десні на Єзерських горах
| Джерело: Post Bellum*

гарнізону в Турнові в Сємїлі. Друзі Єнік, Доленський і Доубек протестували проти братання з окупантами. У демонстрації взяли участь близько сотні, переважно молоді люди.

«Нам було цікаво подивитися, хто прийде з Божкова на вечірку... Потім з автобуса вийшов великий комуніст із Божкова Йозеф Курфюрт і його син у довгому пальто... Перед входом до кінотеатру, Я схопив Йозефа Курфїржа за плече, сказав йому, що він зрадник, що він цього не забуде і колись йому доведеться пояснити це нам».

Серпень 1969 р.. Перед 21 серпня 1969 р. троє друзів закликали до протестів проти окупації та проти відновлення жорсткої комуністичної диктатури на згаданій дошці оголошень. Дружина Мирослава Єніка, Мілада, друкувала листівки. Густав Гусак уже був першим секретарем Комуністичної партії, і з найвищих посад стверджувалось, що окупація була так званою братською допомогою:

«Приїхала міліція і вимагала, щоб ми зняли дошку оголошень. Ми їм відповіли, що в ній немає нічого поганого і неправдивого. За два-три дні до першої річниці окупації вночі її зруйнували».

21 серпня троє повстанців із Бозька вирушили до Ліберця, де роком раніше під час окупації міста радянською армією було вбито дев'ятеро людей і ще 45 було поранено. Коли вони вийшли на площу, проти демонстрантів виступили співробітники Громадської безпеки та народної міліції.

«Поліція спровокувала конфлікт, коли наказала прибрати квіти та запалені свічки від пам'ятника жертвам окупації, – згадує Мирослав Єнік: – Але найгірше повелися правоохоронці, стріляючи під ноги кулями. У свою чергу від нас на них летів щебінь і бруківка, люди стріляли з рогаток».

Суд і покарання. За кілька місяців держохорона забрала хлопців із Божкова. «Слідчі» прив'язали до діла їм усе, що могли, включно зі співом глузливих пісень «Іди додому, Іване» та «Коли Густав Гусак повисне на гілці, у Богемії знову буде рай». За чверть року суд Градець Кралове відправив усіх трьох обвинувачених за ґрати: Мирослава Єніка на десять місяців, Станіслава Доубека на дев'ять і Любомира Доленського на сім місяців. Вважається, що вони вчинили наклеп на республіку та її представника, наклеп на державу соціалістичної системи та її представника, завдали шкоди інтересам республіки за кордоном і підбурювали до вищезгаданих злочинів.

Прокурор звинуватив Мирослава Єніка в хуліганстві за словесний напад на комуніста Йозефа Курфїржа перед кінотеатром у Сємїлі.

*Будинок перед Божковськими печерами, де Мирослав Єнік та його друзі мали антиокупаційну дошку оголошень (зліва на стіні)
| Джерело: Post Bellum*

«Нас посадили за Ґрати в Градець-Крало́ве в грудні 1970 року. У Божкові, куди ми їхали автобусом, попрощатися з нами прийшов лише Їрка Грдлічка. Він сказав нам: «Я знаю, що ви нічого не робили, і ви невинні.» Режим у Градці був суворий, і після входу у нас були жахливі відчуття. Як і всі, хто був за Ґратами вперше», – розповідає Мирослав Єнік, якого незабаром перевели до іншої в'язниці в Белушице.

На цьому і був кінець: учасника всенародного антиокупаційного спротиву та рятівника понівеченої російською армією жінки зробили злочинцем, бо він не погоджувався сприймати пропаганду та комуністичну брехню та не винес урок з «кризового розвитку подій». Радянські війська перебували в Чехословаччині до 1991 року.

Після повернення з ув'язнення за Мирославом Єніком слідувало КҐБ, особливо в дні перед серпневою річницею. Після падіння комунізму він отримав компенсацію за травми, спричинені вибухом російського танкера.

«Однак коли я подав заявку на отримання ліцензії на підприємницьку діяльність, щоб разом із сином займатися теслярством, мені її спочатку не хотіли давати. У вироку я також мав кримінальне правопорушення за масові заворушення та за те, як я схопив комуніста Божкова Йозефа Курфїржа за плече перед кінотеатром «Семіла» перед вечірньою компанією з окупантами. Мені довелося почати судову справу, щоб вони визнали, що це був не хуліганство, а політична справа».

Мирослав Єнік навіть не отримав статус учасника третього опору. «Нібито тому, що я був у комуністичній партії до 1972 року. Але якщо говорити логічно, то це нонсенс, коли я сидів політв'язнем за Ґратами десять місяців із грудня 1970 року. Парткнижку я давно викинув, просто довго товаришам необхідно було багато часу, щоб викреслити мене з компартії».

*Будинок перед Божковськими печерами, де Мирослав Єнік та його друзі мали антиокупаційну дошку оголошень (зліва на стіні)
| Джерело: Post Bellum*

*Мирослав Єнік | Джерело: Post Bellum
| Джерело: Post Bellum*

Проблеми розширення НАТО в 90-ті рр. XX століття

Гаврилюк Юлія,

студентка 3 курсу спеціальності 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії,

Науковий керівник:

Шевчук О.В., д.пол.н., професор, завідувач кафедри «Міжнародних відносин і суспільних наук» Національний університет біоресурсів і природокористування України,
м. Київ, Україна

Найважливішою військово-політичною організацією Європи з другої половини XX сторіччя була і залишається Організація Північноатлантичного договору (НАТО). Сформована США та їх європейськими союзниками 1949 року для захисту західних країн від загрози широкомасштабного збройного нападу з боку Радянського Союзу, вона протягом наступних 60 років постійно зазнавала змін. Організація перебрала на себе як політичні, так і суто військові функції.

НАТО – організація Північноатлантичного договору, була створена 4 квітня 1949 року насамперед з метою стримування загрози радянській експансії в Європі після Другої світової війни. З моменту заснування в 1949 р. НАТО постійно розширювалося. Двадцять країн були засновницями організації: Бельгія, Канада, Данія, Франція, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Велика Британія та США (Б. І. Гуменюк. Організація Північноатлантичного договору // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т.2. 812 с.). Крім того, Сполучені Штати розглядали Альянс як інструмент для запобігання відродженню націоналістичних тенденцій у Європі та сприяння політичній інтеграції на континенті. Це правильно лише частково. Річ у тім, що започаткування Альянсу становило частину більш широких зусиль, які мали слугувати трьома основним цілям: стримування радянського експансіонізму, запобігання відродженню націоналістичного мілітаризму у Європі шляхом забезпечення потужної присутності на континенті країн Північної Америки.

Більш того, **розширення НАТО** – це процес вступу нових членів до Організації Північноатлантичного договору – військового союзу держав у Європі та Північній Америці, що становить систему колективної оборони (Гринько С.В. НАТО розширення на Схід // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. К.: Знання України, 2004. Т. 2. 812 с.). Політика відкритих дверей НАТО ґрунтується на Статті 10 засновницького документу Альянсу – Північноатлантичного договору від 1949 року, в якій йдеться про те, що на членство в НАТО може претендувати будь-яка «європейська держава, здатна просувати принципи цього Договору і робити внесок у підтримання безпеки на

євроатлантичному просторі» (Північноатлантичний договір. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text). Також зазначається, що будь-яке рішення щодо потенційного розширення Альянсу має ухвалюватися «за одностайною згодою». Після утворення в 1949 р. з двадцятьма членами засновниками НАТО зросло, шляхом включення Греції та Туреччини в 1952 р. та Західної Німеччини в 1955 р., а потім Іспанії в 1982 році. Після «холодної війни» та возз'єднання Німеччини в 1990 р. в НАТО відбулися дебати про продовження експансії на схід. У 1999 р. Польща, Угорщина та Чехія приєдналися до НАТО на тлі багатьох дебатів в організації та протидії Російської Федерації. Ще одне розширення відбулося з приєднанням семи країн Центральної та Східної Європи: Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Словаччини та Словенії. Процес розширення НАТО сприяв зміцненню стабільності і процвітання в Європі. Його *мета полягає* у просуванні стабільності й співпраці, а також розбудові єдиної, мирної і демократичної Європи, що поділяє спільні цінності. Тому саме в перші роки «холодної війни» суттєво розділили капіталістичні держави за підтримки Сполучених Штатів та комуністичні держави-сателіти Радянського Союзу. Цей розкол полегшив включення Португалії під керівництвом Антоніо Салазара до НАТО і закликав атикомуністичні уряди Греції та Туреччини приєднатися до НАТО в 1952 році. Греція припинила своє членство в 1974 р. через турецьке вторгнення на Кіпр, але приєдналася в 1980 р. за співпраці Туреччини. *Перше розширення НАТО* це возз'єднання Німеччини 1990 року, коли колишня Східна Німеччина стала частиною Федеративної Республіки Німеччини та альянсу. Це було закріплено у Договорі про дві плюс чотири на початку року. Щоб забезпечити схвалення СРСР єдиної Німеччини, що залишалася в НАТО, було домовлено про те, що іноземні війська та ядерна зброя не будуть розміщуватися в колишній Східній Німеччині та була піднята тема подальшого розширення НАТО на Схід. Про розширення альянсу в згадуваних угодах про возз'єднання Німеччини вересня-жовтня 1990 р. не має згадки, тому офіційного зобов'язання не розширюватися не було. Однак країни Центральної та Східної Європи наполягали на подальшому розширенні НАТО, яке зумовлене головним чином діями РФ на внутрішньому рівні (Перша чеченська війна) та на міжнародному рівні (Придністровська війна, війна в Абхазії), а також закликами до відновлення СРСР, які сприймалися як неоімпералістичні та зумовлювали серйозне занепокоєння щодо країн, які пам'ятали про подібні радянські наступи. Політичні партії, які не бажали переходити до членства в НАТО, такі як Болгарська соціалістична партія та словацька HZDS, були позбавлені повноважень. Зацікавленість Угорщини приєднатися підтвердив референдум у листопаді 1997 р., де 85,3% проголосували на користь членства, аналогічно Польщі з підтримкою понад 80%.

У 1991 року після тривалих дискусій про структуру і функції НАТО в нових геополітичних умовах було прийнято рішення про головні

напрями її трансформації. У стислому вигляді вони полягали в тому, щоб:

- Пристосувати альянс до виконання завдань з врахуванням нових викликів безпеці (передбачалося значне скорочення збройних сил у Європі, а також ширше використання багатонаціональних військових формувань);
- Розширити можливість для прийому нових членів;
- Зміцнити партнерство з країнами Європи і постсоціалістичними країнами.

При цьому головна увага зосереджувалася на посиленні політичної ролі НАТО та її внеску разом з іншими міжнародними організаціями у справу збереження безпеки і стабільності, від чого залежить майбутнє Європи.

Як і раннє розширення, стратегія НАТО була сформована реаліями холодної війни, а також складністю європейської політики. Початкова стратегія альянсу наголошувала на пропорційній участі на основі географічного положення, промислового потенціалу, населення та військового потенціалу з військового планування, розбитого на п'ять груп регіонального планування, відповідальних за територіальні оборони. Після загрози Корейської війни НАТО швидко трансформувалася з альянсу, заснованого на договорі в живу організацію з інтегрованою структурою військового командування під керівництвом Верховного Головнокомандувач ОЗС НАТО в Європі (SACEUR) і постійний цивільний генеральний секретар, який очолює політична структура Північноатлантичної ради (НАС). До 1957 р. стратегія НАТО була заснована про «масовану відплату» ядерною зброєю на будь-яку форму радянської агресії. Це викликало запеклі дебати в альянсі. Кубинська ракетна криза та дві Берлінські кризи напружили політику у перші п'ять років існування, оскільки європейські лідери боялися президента Франції Шарля де Голля, він може мати рацію у своїй оцінці: «Жоден президент США не проміняє Чикаго на Ліон». Згодом альянс перейшов до стратегії «гнучкого реагування», яка забезпечувала градуйовані варіанти до кризи; однак на момент публікації стратегії, Франція покинула військову структуру альянсу для реалізації власної ядерної стратегії. Остання опублікована стратегія НАТО часів холодної війни базувалася на «гнучкому реагуванні». Проте в у 1967 році міністр закордонних справ Бельгії П'єр Армелль очолив комітет, який створив пам'ятку Звіт Гармеля. Це було основою двоколіїної політики безпеки НАТО протягом решти холодної війни: сильний звичайний потенціал у поєднанні з діалогом зі Східним блоком. Члени альянсу модернізували свої військові можливості під час дипломатичного прогресу зі Східним блоком, провівши переговори про контроль над озброєннями. Цікаво, що єдине розширення НАТО за цей період було менш пов'язане з холодною війною та більш пов'язане з європейською інтеграцією (Lambeth, Benjamin S. NATO's Air War for Kosovo: A Strategic and Operational Assessment (2001)). Одна з причин, чому Іспанія приєдналася у 1982 році тому, що Франція зробила вступ

до НАТО неписаною передумовою для іспанської мови вступу до Європейської комісії, попередник Європейського Союзу (ЄС). Іспанія мала нещодавно вийти з десятиліть диктатури, і членство в НАТО було кроком назустріч Європейська інтеграція, подібна до процесу розширення НАТО в епоху після холодної війни.

Підсумовуючи виклад основної теми «Проблеми розширення НАТО в 90-ті рр. XX століття» у цій роботі, ми бачимо, що дискусія розширення Альянсу точилася з моменту його заснування. Принаймні були аргументи від членів організації, які заперечували розширення тому, що воно може ускладнити здатність НАТО досягти консенсусу, послабити безпеку тих країн, які не були залучені, збільшивши вимоги до оборонних бюджетів, коли вони вже перевантажені, і відштовхнути Росію. У цьому процесі безпека Європи цілком може зменшитися, а не зрости. Більш того, НАТО залишається найважливішою військово-політичною організацією Європи з другої половини XX сторіччя. Тому процес розширення НАТО сприяв зміцненню європейської стабільності та процвітання, сприяє стабільності та співробітництву і спрямована на мирну, демократичну та об'єднану Європу зі спільними цінностями.

Система апартеїду в ПАР: колоніалізм особливого типу

Медулашвілі Таїсія,

студентка 2 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Буглай Н. М., д.і.н., професор кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

Апартеїд, який у перекладі з африкаанс означає «окремість», був системою расової дискримінації, яка існувала в ПАР (Південно-Африканській Республіці) з 1948 по 1994 рік. Він був запроваджений Національною партією та її лідером Данієлом Франсуа Маланом, колишнім пастором Голландської реформатської церкви, і передбачав розділення населення на чотири расові групи: білих, чорних, індіців і кольорових. Історик Віллем де Клерк зазначав, що політична сфера діяльності африканерів повільно переходила до рук богословів, а Національна партія поступово ставала організацією, насиченою релігією до самого свого заснування.

Початком втілення апартеїду на державному рівні в Південно-Африканській Республіці, на той момент Південно-Африканському Союзу, вважаються парламентські вибори 26 травня 1948 року, на яких перемогла Національна партія, що зробила сегрегацію основою своєї передвиборчої кампанії. Наприкінці 1947 року була опублікована доповідь, яка увійшла до передвиборчої брошури Національної партії. Серед іншого там говорилося: «У ПАС повинна проводитися політика повного апартеїду як кінцева мета природного процесу роздільного розвитку. Усвідомлюючи те, що це завдання може бути найкраще виконано шляхом збереження в чистоті й недоторканності білої раси, Національна партія проголошує це як основним керівним принципом своєї політики». (Жуков, Д.А. Апартеїд: історія режиму. М., 2007.).

Апартеїд вважався набагато гіршим за сегрегацію, хоча за основними принципами не дуже відрізнявся від неї. Політика сегрегації південноафриканських урядів існувала до приходу до влади Африканерської націоналістичної партії в 1948 році. Основна відмінність полягає в тому, що апартеїд зробив сегрегацію частиною закону. Апартеїд жорстоко і насильно роз'єднував людей і мав державний апарат для покарання тих, хто не погоджувався. Він був запроваджений у період, коли інші країни поступово відходили від расистської політики. Західний світ не так критично ставився до расової дискримінації перед Другою світовою війною, коли Африка була колонізована. Друга світова війна підкреслила проблеми расизму, змусивши світ відвернутися від такої політики, підтримуючи вимоги деколонізації. Саме в цей період Південна Африка запровадила більш жорстку расову політику апартеїду. (A history of Apartheid in South Africa. South African History Online. URL: <https://www.sahistory.org.za/article/history-apartheid-south->

[africa?fbclid=IwAR317JwHreEbMw0y_LovMFS7eCa7JQiu5XoaJMEyb6izL7b7EHochVRCXHU](https://www.facebook.com/IwAR317JwHreEbMw0y_LovMFS7eCa7JQiu5XoaJMEyb6izL7b7EHochVRCXHU) (дата звернення: 01.04. 2023)).

Особливістю ПАР було те, що і пануюча, і гноблена нації жили на одній території, тобто, сформувався «колоніалізм особливого типу». Для встановлення структури правління апартеїду в Південній Африці приймається велика кількість законів, основу яких складають три найважливіші законодавчі блоки:

1. Закон про расову класифікацію: кожного громадянина, підозрюваного в не європействі, класифікували за расою. За системою апартеїду, що викладено в Законі про реєстрацію населення 1950 року, етнічні категорії були такими: «білих» людей (іноді їх називають «європейцями») зазвичай класифікують за культурою або як африканерів, або як англійців. Перші включають нащадків перших голландських і гугенотських поселенців, кальвіністів, які втекли від релігійних переслідувань у Європі і які загалом зараз належать до голландської реформованої церкви та розмовляють африкаанс, голландським діалектом. Африканери або «бури» («фермери»), які дали свою назву війнам, завдяки яким чотири провінції, що складали Союз, були включені до складу Британської імперії, складають тверде ядро панівних націоналістів. «Чорний» народ складається в основному з банту, расово змішаних нащадків північно-східних африканських хамітських народів і негроїдів. Крім негрів, до «чорних людей» належать, відповідно до законодавчого рішення, жовтошкірі бушмени та готтентоти, які, очевидно, були єдиними аборигенами регіону. «Кольорові» люди є нащадками союзів між капськими малайцями або європейцями та готтентотами, або банту. Вони були значною мірою асимільовані в європейську культуру, причому 89,1% розмовляють африкаанс. Більшість «жовтих» жителів Союзу мають індійське або пакистанське походження, але термін «індієць» часто використовується для позначення всіх азійців без поділу. Більшість індійців походять від найманих індуїстських робітників, яких привезли в Натал для роботи на цукрових плантаціях. Крім того, є кілька китайців, нащадків східних жителів імпортованих до Трансваалю для усунення гострої нестачі робочої сили. (*Elizabeth S. Landis South African Apartheid Legislation I: Fundamental Structure. The Yale Law Journal, 1961, vol. 71: 1, C. 4-5. URL: <https://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=8877&context=ylj>* (дата звернення: 31.03.2023)).

2. Закон про змішані шлюби: забороняв шлюби між представниками різних рас. 29 червня 1949 року набув чинності перший закон апартеїду, який, разом із «Законом про аморальність» 1950 року, визначав сексуальні стосунки з партнером іншої раси кримінальним злочином.

3. Закон про групові зони: змусив людей певних рас жити у визначених місцях. За режиму апартеїду в ПАР народи банту проживали у спеціальних резерваціях (бантустанах). Бантустани, також відомі як хоумленди, були створені урядом апартеїду в Південній Африці, щоб

відокремити білих і чорних людей та позбавити чорне населення будь-яких прав і захисту в міських районах. Ці території були призначені для переселення більшості чорношкірих жителів та стали головним адміністративним механізмом, який використовувався для виключення чорношкірого населення з політичної системи країни відповідно до законів та політики апартеїду. Головна мета полягала в тому, щоб надати чорним відповідальність за керування власними урядами, але при цьому позбавити їх прав та будь-якої можливості захисту від дискримінації в Південній Африці. Іншими словами, бантустани були створені з метою остаточного виселення чорношкірого населення з Білої Південної Африки. В економічних відносинах бантустани були практично нежиттєздатні, під їх територію були виділені найбільш бідні райони країни, з поганими ґрунтами, позбавлені корисних копалин і сучасної промисловості.

Загалом, у Південній Африці було створено десять хоумлендів: Транскей, Бопутатсвана, Сіскей, Венда, Газанкулу, Кангване, Квандебеле, Квазулу, Лебова і Кваква. Хоумленди були призначені для окремих етнічних груп. Наприклад, два хоумленди Сіскей і Транскей були створені лише для народу коса, тоді як Бопутатсвана була створена лише для народу тсвана, Квазулу була створена лише для народу зулу, Лебова для педі та північного ндебеле, Венда лише для народу венда, Газанкулу була для народу шангаан і цонга, а Ква Ква був для басотос. (*The Homelands. South African History Online. URL: <https://www.sahistory.org.za/article/homelands>* (дата звернення: 01.04.2023)).

Бантустани були головною структурою системи апартеїду, що складала основу «великого апартеїду», в той час, як зовнішні форми расової дискримінації, такі як роздільні автобуси, пляжі та лавки «тільки для білих», називалися «малим апартеїдом». Стверджувалося, що всі послуги були «роздільними, але рівними», проте якість послуг, що надавалися чорношкірим, була зазвичай набагато нижчою.

Система апартеїду сильно критикувалася міжнародною спільнотою та стала предметом санкцій з боку деяких країн. У 1990 році Президент ПАР Фредерік Віллем де Клерк анонсував звільнення з в'язниці Нельсона Мандела, провідного діяча боротьби за права чорних, і розпочав переговори про припинення апартеїду. У 1994 році відбулися перші повністю вільні вибори в ПАР, на яких перемогу здобув Нельсон Мандела та його Африканський національний конгрес. Закінчення системи апартеїду стало великим кроком у напрямку расової рівності в ПАР.

Фемінізм в мусульманських країнах

Косуліна Анна

студентка 1 курсу магістратури, 051 групи.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

Науковий керівник:

Горобець І.В., к.і.н., доцент, кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
м. Суми, Україна

Всі ми знаємо що проблеми становища мусульманської жінки існують з доісламського періоду, проте навіть з появою ісламу вони повністю не зникли та існують на сьогоднішній день. В наші дні ісламська релігія це одна з найчисельніших і найвпливовіших світових релігій. У ХХІ ст. значно посилилась міжнародна зацікавленість до особливостей ісламської культури та ісламського права, а також до прийнятого в ісламській традиції розуміння прав людини, при цьому особливий інтерес завжди викликало питання про становище жінки в ісламі.

Особливість правового становище жінки в мусульманському світі полягає в тому, що її права визначаються, насамперед, релігійними догмами, де головним джерелом права є Коран. Тому мусульманські жінки розпочали свою боротьбу саме з доведення того, що Коран захищає їхні права та проголошує рівність між представниками різної статті. У результаті цього виник феміністичний рух, який зовсім відрізняється від звичного для нас європейського фемінізму. Порівнюючи з головними питаннями протестів європейських феміністок, мусульманки не можуть протестувати за дозвіл абортів, або ж за одностатеві стосунки, так як це прямо забороняється Кораном (Вернигор П. Хіджаб, домашнє насильство та жіночі права: що таке ісламський фемінізм та як він працює в Україні. Заборона: веб-сайт. URL: <https://zaborona.com/hidzhab-domashnye-nasilstvo-ta-zhinochi-prava-scho-take-islamskij-feminizm-ta-yak-vin-praczuuye-v-ukrayini/> (дата звернення: 19.03.2023)). Основні ж вимоги можна звести до таких: модернізація сімейних кодексів, кримінальна відповідальність за сімейне насильство та будь-яке насильство проти жінок, доступність контрацепції та залучення жінок до економічних і політичних сфер життя. Мусульманські феміністки, ні в якому разі, не заперечують іслам, а навпаки, стверджують, що саме щира віра в Аллаха дає їм сили та натхнення для боротьби за права жінок.

В мусульманських країнах розрізняють чотири феміністичних напрямки: атеїстичний, світський, мусульманський та ісламістський фемінізм.

Найпоширенішим з них є ісламський фемінізм. Його представниці вважають, що ідентифікація жінок з релігійним рухом сприяє жіночій емансипації (Badran Margot. Toward Islamic Feminisms: A Look at the Middle East. – Hermeneutics of Honor: Negotiating Female «Public» Space in

Islamicate Societies. Cambridge, Mass.: Harvard University, Center for Middle Eastern Studies, 1999). Основною методологією ісламського фемінізму є класична ісламська методологія іджтіхаду (самостійного дослідження релігійних джерел) і тафсір (інтерпретація Корану). Поряд з цими методами використовуються засоби лінгвістики, історії, соціології, антропології та ін. У трактуванні Корану жінки використовують свій власний досвід і підхід. Вони стверджують, що класична і посткласична інтерпретація базувалася на чоловічому досвіді та орієнтувалася на патріархальні суспільства.

Феміністична герменевтика шукає підтвердження гендерної рівності в Корані і включає три підходи:

- повторний перегляд аятів Корану для спростування популярних неправдивих історій, які встановлюють чоловічу перевагу (події в Едемському саду);

- цитування аятів, які однозначно закріплюють гендерну рівність;

- розгляд аятів, які пояснюють різницю між чоловіками та жінками і традиційно трактувалися на користь чоловіків (Mojab Shahrzad. *Women Undertaking Ijtihad (independent religious interpretation): Hoping for a Feminizing Democracy* // Arash 70, Khordad 1378. 1999. June).

Ісламський фемінізм наполягає на повній рівності чоловіків і жінок у публічній і приватній сферах, в той час як світський фемінізм пропагує підпорядкування в приватній сфері. Прихильниці ісламського фемінізму вважають, що жінки можуть виконувати лідерські функції, а також функції глав держав, суддів і муфтіїв.

Одним із засобів вираження своїх думок, боротьби за свої права та свободи у мусульманок є мистецтво. Серед активісток-мусульманок найбільш популярною є сирійка Мона Гайдар. Її відео-кліп на пісню *Hijabi (Wrap My Hijab)* назвали однією з найкращих протестуючих пісень 2017 року та одним із 25 найкращих феміністичних гімнів усіх часів. У своїй пісні Мона вказує на безглуздість позиції Заходу заборонити носіння хіджабу мусульманкам (Monahaydar. *Mona Haydar - Hijabi (Wrap my Hijab)*, 2017. YouTube : веб-сайт. URL: https://www.youtube.com/watch?v=XOX9O_kVPeo (дата звернення 19.03.2023)).

1. В Саудівській Аравії, жіноча музична група Маджед Аль-Іси в своєму відео-кліпі на пісню «Hwages», що в перекладі означає - стурбованість, показала все, що їм заборонено законами держави (Majedalesa. *سجاوله. سيعلا دجام. Hwages*, 2016. YouTube: веб-сайт. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=1rUn2jlhLOo> (дата звернення: 19.03.2023)). Вони грали у волейбол, водили автомобіль, будучи одягненими в кольорові бурки, та співали «Боже, позбав нас чоловіків». Цією піснею виконавці продемонстрували свою справжню позицію жінки, життя якої повністю залежить від чоловіка (Stewart, Catrina. *Saudi woman arrested after defying driving ban*. London: The Independent, 2011. URL: <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/saudi-woman-arrested-after-defying-driving-ban-2287817.html> (дата звернення: 19.03.2023)).

Іранки, теж, часто вдаються до мистецтва та різного роду активізму через соціальні мережі, який би, на перший погляд, не стосувався політики прямо. Так в 2014 році іранська карикатуристка Атена Фаргхадані зобразила іранських парламентарів у вигляді мавп та кіз у відповідь на їх рішення заборонити контроль над народжуваністю та обмежити доступ до контрацепції. Після того як вона зробила мультфільм з даних карикатур, її насильно забрали із дому та закрили у в'язниці. В червні 2014 суд вирішив позбавити її волі на 12 років за «поширення пропаганди проти системи» та «образу членів парламенту через малюнки». Її після того також додатково звинуватили за «нелегальні сексуальні відносини» та «непристойне поведження по відношенню до юристів у в'язниці».

В Афганістані за допомогою графіті Шамсія Хассані, викладач образотворчого мистецтва та доцент кафедри малювання та анатомічного малювання в Кабульському університеті, бореться за права жінок. Використовуючи стіни Кабула як своє полотно, вона має на меті познайомити афганський народ з мистецтвом і нагадати їм про трагедії, з якими стикаються жінки в країні. «Я хочу висвітлити цю проблему в суспільстві, за допомогою картин, на яких зображені жінки в паранджі. І я намагаюся показати їх більшими, ніж вони є насправді, і в сучасних формах, у формі щастя, можливо, сильніших. Я намагаюся змусити людей дивитися на них інакше», – пояснює вона. Вона представляє цих закритих жінок як впливових фігур, далеких від стереотипів Талібану (Lina El Orra. 7 artists use art to empower muslim women. 10.6.21 URL: <https://muslimgirl.com/7-artists-using-art-to-empower-muslim-women/> (дата звернення: 19.03.2023)).

Тож, питання становища мусульманської жінки та її боротьби за свої права на даний час потребує вирішення та підтримки з боку міжнародної спільноти. Перш за все, дана проблема залежить від самих держав де триває феміністичний рух та бажання її вирішення. Не дивлячись на деякі відхилення, жінки за допомогою самоорганізації феміністичних рухів, досягають своєї цілі - розширення прав та можливостей у всіх сферах. Основною метою ісламського фемінізму є тлумачення релігійних джерел крізь призму фемінізму та гендерної рівності.

Висловлюючи свою думку та ризикуючи власним життям жінки демонструють своє прагнення до свободи та справедливості, тому, жінки потребують підтримки з боку суспільства, аби разом побороти патріархальний устрій, який обмежує їх та збільшує стереотипи про спосіб життя мусульманської жінки.

Еволюція демократії: історична перспектива

Нікора Владислав,

студент 2 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта(Історія)

Науковий керівник:

Ярошенко В. М., к.пол.н., доцент, уповноважена особа з питань запобігання та виявлення корупції Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, м. Миколаїв, Україна

Демократія - одна з найвідоміших політичних систем у світі.

Поняття «демократія» в перекладі з грецької — «влада народу», «народовладдя (demos — народ і krattion — владарювання). Згідно аксіологічного підходу, термін «демократія» означає свободу, права людини, добробут та гідність. Визначальним у демократичній політичній системі є демократичний політичний режим, за якого управлінські функції в суспільстві виходять з основного принципу – народ є єдиним джерелом влади. Саме така норма визначена ст. 5 Конституції України, що вказує на демократичний вектор політичного розвитку українського суспільства. (<https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i/>)

Актуальність даного дослідження у визначенні історичної перспективи демократизації в умовах мілітаризації та загострення конфліктів між країнами з демократичними та недемократичними режимами.

Гіпотеза полягає у еволюційній закономірності відстоювання успішної перспективи демократизації. Оскільки те, що ми вважаємо демократією сьогодні, еволюціонувало. Еволюція перетворила її на те, що ми бачимо сьогодні, через довгий і складний процес - демократизацію.

У даній публікації розглядається походження і розвиток демократії, значущі події та постаті, які вплинули на поширення демократичного політичного режиму

Грунтовні дослідження демократії здійснені А. Сеном, (Сен А. Демократія як універсальна цінність /Демократія. Антологія; / Упорядник Проценко О. К.: Смолоскип, 2005.), Д. Кольєром (Кольєр Д. Демократія з прикметниками»: концептуальні оновлення у процесі порівняльних досліджень / Д.Кольєр, Л.Сьтівен // Демократія. Антологія; / Упорядник Проценко О.К.: Смолоскип, 2005.) надають можливість наукового аналізу процесу демократизації..

Витоки демократії. Давні греки запровадили демократичну концепцію, яка підкреслювала участь громадян у прийнятті рішень. Афінська демократія, що виникла у V столітті до н.е., стала найкращим прикладом такого типу політичної системи. Афіни дозволяли громадянам чоловічої статі, старшим за 18 років, брати участь у демократичному процесі. Управління містом було обмежене кількома обраними, які не допускали до участі жінок, рабів та негромадян, що

означало: тільки меншість населення мала право голосу в управлінні містом. Демократичний процес в Афінах відображав систему прямої демократії, за якої громадяни збиралися на Зборах для обговорення і голосування з важливих питань. Збори скликалися близько 40 разів на рік і могли налічувати до 6 000 учасників. Збори відповідали за ухвалення рішень з таких питань, як зовнішня політика, війна, оподаткування та законотворчість. Рішення ухвалювали більшістю голосів, при цьому кожен громадянин мав один голос. Ще однією важливою особливістю афінської демократії було використання сортування, форми випадкового вибору, для заміщення певних політичних посад. Окрім Народних зборів і Ради 500, в Афінах також існували суди присяжних, які розглядали кримінальні рави, а рішення ухвалювалися колегією громадян, обраних за жеребом. Хоча демократія Стародавньої Греції була прогресивною, вона мала свої межі, оскільки лише деякі мали право голосу в управлінні містом, а рішення приймалися під впливом більш впливових еліт. (Джозайя Обер (2008). Демократія та знання. Інновації та навчання у класичних Афінах).

Римська республіка. Після падіння Афін Римська республіка виникла як нова форма правління. Республіка характеризувалася системою стримувань і противаг, яка обмежувала владу однієї людини або групи. Вищими виборними посадовими особами в Республіці були два консули, які мали виконавчу владу і обіймали свою посаду протягом одного року. Крім консулів, існував Сенат, що складався приблизно з 300 членів. Сенаторів обирали довічно і вони відповідали за консультування консулів та ухвалення рішень з питань політики. У Римській республіці також існувала система народних зібрань, що давала змогу громадянам голосувати з таких питань, як законодавство, оподаткування та вибори посадових осіб. Однак у цих зборах могли брати участь тільки громадяни чоловічої статі, а голоси багатих мали більшу вагу, ніж голоси бідних. Незважаючи на республіканську форму правління, Римська імперія характеризувалася зростаючим авторитаризмом і концентрацією влади в руках кількох людей. У 27 році до н.е. Август став першим імператором Риму, а наступні імператори здійснювали практично абсолютну владу над імперією. Хоча Римська імперія не була демократією, вона встановила багато принципів і практик, які вплинули на розвиток демократичного управління. Наприклад, ідея верховенства закону, поділу влади та концепція громадянства вплинули на розвиток сучасних демократичних систем (Beard, M. (2016). SPQR: A History of Ancient Rome. Liveright Publishing Corporation.)

Середні віки. Попри те, що Середньовічна Європа більше характеризувалася феодалізмом, за якого влада належала лордам, що контролювали землю і ресурси, а також авторитетом католицької церкви, в ній все ж існували деякі обмежені форми демократичного правління. Як приклад можна навести італійські міста-держави, такі як Флоренція і Венеція, які розробили складні системи управління, що допускали певний ступінь участі громадян. У цих містах-державах

політична влада належала невеликій групі багатих купців і аристократів, але громадянам часто дозволяли брати участь в ухваленні рішень через різноманітні ради і збори. В Англії Magna Carta (відома так само як Велика хартія вільностей), підписана 1215 року, встановила важливі принципи обмеженого правління та належної правової процедури, що згодом вплинули на розвиток демократичного управління. Сама по собі Magna Carta не була демократичним документом, але вона допомогла утвердити ідею про те, що король не стоїть над законом і що певні права та свободи захищені законом. Поява середньовічних парламентів також справила важливий вплив на розвиток демократії в Європі. Хоча ці парламенти не були демократичними в сучасному розумінні, вони надавали представникам народу можливість висловити свої побоювання і вплинути на процес ухвалення рішень («Середньовічна демократія: ідеї та реалії» Йорга Фойхтера (Palgrave Macmillan, 2019).

Виникнення представницької демократії. З часом демократія перетворилася із системи прямої участі на представницьку систему. У сучасну епоху ідея представницької демократії виникла в Європі в XVII-му і XVIII-му століттях зі створенням парламентських систем. Британська парламентська система, що виникла в XVII ст., є одним із найзначніших прикладів цієї системи, що давало змогу громадянам обирати представників, які потім ухвалювали рішення від їхнього імені. Представницька система стала основою для сучасних представницьких демократій («Витоки представницького правління в Європі» Алан Сіарофф (Journal of Theoretical Politics, 2005).

Демократія в Україні. У другій половині XVII ст. на політичній карті Європи з'явилась Українська козацька республіка з яскраво вираженими демократичними рисами політичного устрою та соціально-економічних відносин.

Її поява пов'язана з ім'ям видатного політичного й державного діяча Богдана Хмельницького (27.12.1595-27.07.1657). Він не лише висунув завдання створення незалежної держави, до складу якої мали ввійти всі етнічні українські землі, а й зробив усе можливе для його розв'язання. У Гетьманській державі існували елементи республіканської форми правління: гетьман обирався безпосередньо народом, свої дії мав погоджувати з генеральною старшиною. Найвища влада в державі поєднувала риси монархії (гетьман), аристократії (рада старшин) і демократії (генеральна рада). Найяскравішим виявом демократичних традицій залишалася виборність посадових осіб. Вся історія українського народу є виявом його демократизму. Свое перше юридичне осмислення, оформлення й втілення цей Ідеал знайшов у «Пактах і Конституціях законів та вольностей Війська Запорозького», укладених 16 квітня 1710 р. між гетьманом Пилипом Орликом та старшиною і запорожцями, очолюваними кошовим К. Гордієнком. Пилип Орлик (1672-1742) - представник старшинського роду, генеральний писар. Його Конституція має велике значення як документ, який вперше в історії України на юридичному ґрунті фіксує принципи, що покладаються в основу державно--

політичного устрою. Характерним для Конституції 1710 р. було те, що в ній йшлося фактично про продовження традиціїЗ апорозької Січі - козацької республіки. Від початку 1890-х рр. можна вести мову про черговий етап українського руху. В 1891-1898 рр. існувало «Братство тарасівців», лідерами якого були І. Липа, Б. Грінченко та М. Коцюбинський. В 1900 р. була заснована перша політична партія – Революційна українська партія (РУП), яка в 1905 р. змінила назву і стала називатися Українською соціал-демократичною робітничою партією (УСДРП). Лідери – М. Порш, В. Винниченко, Д. Антонович, С. Петлюра, М. Ткаченко. УСДРП виступала за повалення абсолютизму і демократичну перебудову Росії з автономією України. (Бегліца В.П., Ярошенко В.М. Політична етика [навчальний посібник]. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 400с.)

З моменту здобуття незалежності у 1991 році Україна боролася за створення стабільної та функціонуючої демократії. Перешкодою на шляху цієї боротьби виникли внутрішні та зовнішні виклики. В Україні проявилася корупція, політична нестабільність і суперечки про роль уряду в економіці та суспільстві. Такі організації, як Transparency International, відносять Україну до числа найбільш корумпованих країн світу, а корупцію називають однією з основних перешкод для економічного розвитку та політичної стабільності. Військова агресія РФ, яка розпочалася у 2014 році і посилилася широкомасштабним вторгненням 24 лютого 2022 року на територію України, стала серйозною загрозою втрати державності і викликом демократії. Всупереч цим проблемам, Україна домоглася певного прогресу у створенні функціонуючої демократії. За роки незалежності в країні було проведено кілька вільних і справедливих виборів, а також сформувалося сильне громадянське суспільство, яке прагне просувати демократичні цінності та домагатися підзвітності уряду. Помаранчева революція стала яскравим тому прикладом. В останні роки Україна також провела низку важливих реформ, спрямованих на зміцнення демократії та зниження рівня корупції. Ці реформи включають зміни у виборчій системі, створення антикорупційних інститутів і заходи з підвищення прозорості та підзвітності органів влади. Загалом, хоча демократія України стикається з багатьма проблемами, є і причини для оптимізму. У країні сформувалося громадянське суспільство, зростаючий середній клас і прагнення до політичних та економічних реформ. Небезпека втрати державності згуртувала українців у героїчній боротьбі за відстоювання незалежної державності і демократичні цінності. За умови виваженої національної політики і підтримки дружніх демократичних держав Україна має потенціал стати успішною і стабільною демократією.

Поширення демократії. У ХХ столітті демократія почала поширюватися світом. Сполучені Штати відіграли значну роль у просуванні демократії, особливо після Другої світової війни, за допомогою ухвалення плану Маршалла та інших програм допомоги. Це допомогло відновити європейські країни, спустошені війною, і сприяло

розвитку демократичних інститутів. Демократія також поширилася на інші частини світу, включно з Азією, Латинською Америкою та Африкою, завдяки поєднанню внутрішніх політичних рухів і зовнішнього тиску з боку демократичних країн. Характеристику сучасних демократій визначають Індексом демократії (англ. Democracy Index) — класифікація 167 країн світу, складена «Economist Intelligence Unit» за рівнем розвитку в них демократії. Демократичний рейтинг України 2022 року на 87-му місці. (<https://forbes.ua/svit/indeks-demokratii-2022-02022023-11488/>).

Висновок. Аналіз еволюційного шляху демократії підтверджує гіпотезу про еволюційну закономірність успішної перспективи демократизації. Демократія пройшла довгий і складний шлях еволюції, щоб стати тим, чим вона є сьогодні. Її походження в Стародавній Греції, її розвиток у репрезентативних системах і поширення по всьому світу сприяли її нинішньому стану. Згуртованість країн з демократичними режимами у широкій підтримці і допомозі Україні у боротьбі з військовою агресією РФ демонструє глобальну боротьбу за демократію. Можна стверджувати, що критична маса демократії набуває успішної історичної перспективи.

Забезпечення регіональної безпеки держави: історичний аспект

Болдарев Богдан,

студент 2 курсу спеціальності 053 Психологія

Науковий керівник:

Кравчук О. Ю., к.пол.н., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна

Питанню безпеки держави присвячена велика кількість публікацій та робіт, що демонструє актуальність цієї теми. Зокрема для цієї роботи було обрано та проаналізовано такі роботи (Н. О. Гаман, З. В. Гбур, Помаза-Пономаренко А. А). Загострюється конкуренція між РФ та ЄС за впливи на пострадянському просторі. Боротьба між двома взаємовиключними інтеграційними проектами, що пропонують Україні, підвищує тиск на неї обох сторін. При цьому непослідовність та невизначеність східної політики ЄС створює додаткові виклики для України й регіону загалом (Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська; за заг. ред К. А. Кононенка : аналіз доп. К.: НІСД, 2014. 48 с.).

Серед дослідників панує думка, що вирішення завдання із підвищення соціальної безпеки і реалізація стратегії розвитку регіонів повинні спиратися на систему соціальних стандартів якості та рівня життя населення (Європейська інтеграція: навч. посіб. для студ. ВНЗ та слухач. магістер. підготов. за напрямом «Держ. упр.» / кол. авт.; за заг. ред. проф. І. А. Грицяка та Д. І. Дзвінчука. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 464 с.). Потрібно чітко знати, яке воно «наразі» і до яких стандартів життя буде прагнути в майбутньому. Зважаючи на це, вважаємо, що основними стратегічними завданнями соціального розвитку є: 1) створення суспільства рівних можливостей; 2) формування мотивації для інноваційного розвитку; 3) забезпечення економічного зростання за рахунок підвищення продуктивності праці.

Останнім часом зарубіжні фахівці з питань міського розвитку та представники публічної влади виявляють значний інтерес до схем співпраці влади та бізнесу, що дозволяють залучити додаткові кошти для реалізації масштабних інфраструктурних проектів, важливих для певного регіону або його міст як в економічному, так і в соціальному плані. Подібні механізми дістали назву державно-приватного партнерства (Буряченко А. Світовий досвід фінансування розвитку інфраструктури міст / А. Буряченко, А. Гераймович // Міжнародна економічна політика [Текст]. — 2014. № 1 (20). С. 105-128.).

Практика державно-приватного партнерства найяскравіше проявляється у вирішенні загальних соціально-економічних проблем промислових міст. Така практика більше характерна для країн Європейського Союзу, де соціально-економічна рівновага міст слугує основою забезпечення прийнятного рівня їх соціальної безпеки.

Головною проблемою підвищення соціальної безпеки у більшості країн визначається працевлаштування, яке виникає в результаті погіршення стану і результатів діяльності промисловості та непромислової сфери. Особлива роль і увага приділяється мінімізації ризику не працевлаштованого працездатного населення, на подолання якого спрямовуються заходи із створення робочих місць, перекваліфікації, розвитку соціальної інфраструктури, недопущенню зниження доходів населення, соціальному захисту непрацездатних, підвищенню якості освіти, охорони здоров'я, екологічного середовища тощо (Помаза-Пономаренко А. Л. Зарубіжний досвід забезпечення державою соціального розвитку та регіональної безпеки // Актуальні проблеми державного управління. № 1(49). 2016.).

Щодо політичної безпеки регіону, то інші країни приходять до утворення різноманітних союзів та домовленостей для укріплення своїх позицій та спільної реакції на зовнішню загрозу.

У контексті посилення соціально-економічного згуртування країн-учасниць ЄС, важлива роль належить Лісабонській стратегії. Відповідно до вищезгаданого документа, основними пріоритетами у напряму зміцнення економічної безпеки країн-членів ЄС та в цілому європейського континенту мають стати: принцип спільного програмування, який використовується в проектах міжнародного співробітництва, поліпшення інноваційної участі у напрямі зростання конкурентоспроможності економічних регіонів в цілому, розвиток сільських територій та посилення територіальної єдності за рахунок екстенсивного розвитку значної частини регіонів ЄС (Буряченко А. Світовий досвід фінансування розвитку інфраструктури міст / А. Буряченко, А. Гераймович // Міжнародна економічна політика [Текст]. 2014. № 1 (20). С. 105-128.). Країни – члени ЄС мають значний позитивний досвід реалізації євроінтеграційних стратегій на регіональному рівні. За кордоном самоврядні органи мають багатий арсенал інструментів і важелів економічного, правового та фінансового впливу на відстоювання регіональних інтересів та забезпечення соціально-економічної безпеки територій.

У цьому контексті корисним для України буде досвід країн Центральної та Східної Європи, в яких усвідомлюють, що інноваційна діяльність повинна поширюватися не тільки на розвинуті в промисловому відношенні міста, хоча їм дотепер віддавався безумовний пріоритет, але і на більш віддалені від центра території, тобто стати складовою частиною національної регіональної політики (Шипілова А. М. Порівняльний аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України: Автореф. дис. ... к. політ. н.: 21.01.01 – К., 2007.). На практиці такий підхід реалізується в рамках формування мережі вільних промислово-технологічних зон у прикордонних районах Чехії, Словаччини, Угорщини. Мета їхнього створення полягає у забезпеченні умов для розвитку в цих районах та їх стратегічно важливих містах малого і середнього підприємництва, що орієнтоване, зокрема, на впровадження інновацій.

Отже, дивлячись на практику інших держав найближчими для переймання для України виступають країни ЄС. Тому при аналізі закордонного досвіду особливу увагу слід приділяти країнам Європи. Для повноцінного забезпечення регіональної безпеки повинна бути реалізована взаємодія держави з відповідним регіоном. Саме інформація отримана з досвіду інших країн буди корисною при плануванні розвитку сфери регіональної безпеки.

Секція 3:

Освіта України та країн світу:

історія та сучасні тенденції

Національно-патріотичне виховання на уроках історії України

Берест Альбіна,

студентка 4 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія),

Науковий керівник:

Маринченко Г.М., к.і.н., старший викладач кафедри історії
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

«Патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується» – В. О. Сухомлинський. Національно-патріотичне виховання підростаючого покоління як ніколи актуальне в наш час, адже нинішня ситуація нашої країни засвідчує необхідність підвищення рівня національної свідомості та патріотизму серед підростаючого покоління. Патріотизм – могутня і непереможна духовна сила кожного народу.

Виховання патріотизму в сучасній школі має велике значення, адже йдеться про долю нинішнього та майбутніх поколінь. Учні мають не тільки оволодіти належним обсягом знань, а й стати духовно та інтелектуально зрілими. Формування патріотизму є одним із головних завдань уроків історії України.

Патріотичний напрямок виховання учнів реалізується через: громадянську освіту та громадянське виховання; військово-патріотичне виховання; правове виховання; морально-етичне виховання на основі вивчення традицій українського народу.

Сучасна програма з історії України для закладів загальної середньої освіти визначається не тільки навчанням історичних фактів, але й формуванням особистісних рис громадянина України. Учні повинні засвоїти загальнолюдські духовні цінності, сприйняття ідей гуманізму, демократії, патріотизму та взаєморозуміння між народами.

Для кожної дитини навчальний заклад має стати осередком формування громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову та соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти розвитку єдності українського народу та утвердження громадянського миру і злагоди в суспільстві.

Уроки історії України озброюють учнів знаннями про закономірності суспільного розвитку, допомагають засвоїти основні факти про героїчні битви та трудові будні українського народу. На уроках історії виховується громадянська свідомість, гідність і честь у гармонійному поєднанні національних і загальнолюдських цінностей, утверджуються ідеали гуманізму, демократії, добра і справедливості. Український патріотизм — це явище, яке відображає все безперечно цінне в історії Української держави, визнає природну закономірність багаторічного історичного розвитку української нації та народу аж до становлення її держави. Педагог на уроці ставить за мету формування

патріотичних почуттів підлітків унаслідок росту самосвідомості через розвиток логічного та критичного мислення через включення в суспільні процеси.

Учитель має довести до усвідомлення в учнів спільності інтересів усіх етнічних груп українського народу в розбудові України, формування міжнаціональної толерантності, необхідності розвитку духовної, фізичної, моральної, художньо-естетичної досконалості, правової, трудової, екологічної культури та ін. Вчителям необхідно поглиблено дослідити терміни «патріотизм», «нація» та їх розуміння учнями. Необхідно підкреслити саме той факт, що патріотизм у наш час проявляється не тільки в безпосередній боротьбі України із зовнішнім ворогом, не тільки в надзвичайних ситуаціях, але і зауважити що це є нормальним станом повсякденного життя людини.

Основні завдання національно-патріотичного виховання:

1. Розвиток у суспільстві високої соціальної активності, громадянської відповідальності, духовності, становлення громадянського суспільства, що складатиметься з громадян, які володіють високою свідомістю та здатністю проявити її в повсякденній діяльності з забезпечення сталого розвитку;
2. утвердження у суспільстві поваги до культурного та історичного минулого України;
3. створення і забезпечення реалізації можливостей для повноцінної соціалізації молодих громадян, більш активного залучення їх у вирішення соціально-економічних, культурних, правових, екологічних та інших проблем, як загальнодержавного, так і місцевого значення;
4. виховання молодих громадян у дусі поваги до Конституції країни, законності, норм суспільного та колективного життя, створення умов для забезпечення реалізації конституційних прав людини та його обов'язків, громадянського та професійного обов'язку;
5. розвиток відчуття у громадян почуття гордості, глибокої поваги до символів держави – Герба, Прапора, Гімну України, іншої загальнодержавної та регіональної символіки, історичних святинь, гордості за країну, а також окремі регіони та міста;
6. формування расової, національної, релігійної терпимості, розвиток дружніх відносин між представниками різних етнічних груп.

При цьому одним із завдань учителя є максимальне використання потенціалу творчих здібностей і обдарувань учнів. Інтелектуальні ігри, дискусії, диспути, прес-конференції, засідання «круглого столу», тематичні діалоги, ділові ігри та інші інтерактивні форми роботи емоційно збагатять уроки. Рекомендується широко використовувати документи, пам'ятні речі, кіно- та фотознімки, звукозаписи, художні твори, що сприятиме створенню відповідної емоційної атмосфери на заняттях та посиленню педагогічного впливу навчального матеріалу.

Історія є важливим джерелом знань про нашу культуру, традиції, ідентичність та національну історію. Якщо правильно організувати

навчальний процес, історія може стати засобом формування національної свідомості, почуття гордості за свій народ, а також виховання громадянської свідомості та відповідальності.

Одним зі способів національно-патріотичного виховання на уроках історії може бути вивчення історії свого народу з позицій патріотизму. Навчання історії має допомогти учням зрозуміти важливість національної ідентичності та історії нації. Учні повинні знати про визначні події, які відбулися в історії їх країни та важливі постаті, що їх відбулися. Також можна проводити додаткові дослідження на різні теми, пов'язані з історією нашої країни та вивчати різноманітні ресурси про історію нації.

Творче мислення є також дуже важливим для генерації нових ідей, тоді як критичне мислення допомагає виявити сильні та слабкі сторони цих ідей. Мислення є ключовим елементом для сприйняття навколишнього світу, і учень, який вміє мислити критично, здатний розглядати різні точки зору та доходити до власних висновків. Розвиток історичного мислення є важливим для розуміння закономірностей історичного розвитку, і це може допомогти молоді гідно реалізувати себе в житті та стати носієм національної свідомості на основі загальнолюдських та національних цінностей. Наприклад, під час вивчення теми «Українські землі в XVI ст.», можна розв'язати наступні проблеми:

- Які події привели до переходу українських земель під владу Королівства Польського у XVI ст.?
- Які наслідки мав Люблінський акт 1569 року для українських земель? Як змінився стан українських земель за часів правління Стефана Баторія?
- Як українські козаки допомагали Польщі у війнах з Османською імперією у XVI ст.?
- Які були причини і наслідки повстання Наливайка на українських землях у 1594 році?

Вчитель може запропонувати учням пограти в гру.

Назва гри: "Запорозькі козаки: Війна за волю" Мета гри: гравці керують запорозьким козацьким військом і повинні захистити свою територію від нападу московської держави. Компоненти гри: ігрове поле, яке складається з декількох територій, що розділяються річками та лісами, фігурки запорозьких козаків, козацьких чайок та козацьких станиць фігурки московських військ та їх вождів карти, які показують характеристики територій та військ кубик для випадкового визначення переможця в битвах.

Інструкція гри: Гравці випадковим чином вибираються для того, щоб керувати запорозькими козаками або московськими військами. Гравці розташовують свої фігурки на ігровому полі відповідно до вказівок на картах. Гравці по черзі рухають свої фігурки по ігровому полю і взаємодіють з іншими фігурками за допомогою карт. Кожна карта містить інформацію про характеристики територій, які можуть

вплинути на результат битви, або про характеристики військ, які можуть допомогти або завдати шкоди ворогу. Якщо дві

фігурки зіткнулися на одній території, відбувається битва. Гравці кидають кубик для випадкового визначення переможця в битві. Якщо переможець - це запорозький козак, то війська супротивника відступають на одну територію. Якщо переможець - це військо супротивника, то воно захоплює територію і знищує фігуру.

При засвоєнні матеріалу учні ставлять запитання, дискутують. Це означає, що учням не байдужі факти про боротьбу за українську державність, вони сповнюються впевненістю у собі. Такі завдання створюють широкі можливості для формування громадянської та національної свідомості молоді. Виховне значення має матеріал про історичні постаті, їхнє життя і боротьбу за свободу народу, готовність боротися за волю, віру, честь і славу України.

Таким чином, можна зробити висновок: Кожна молода людина бере активну участь у розвитку громадянського суспільства, відіграє в ньому важливу роль і несе відповідальність у процесах прийняття рішень на всіх рівнях, які впливають на її життя.

Сьогодні перед нашою державою стоїть завдання формування у підростаючого покоління почуття патріотизму, формування особистості на засадах духовності, моральності, толерантності, реалізації науково-технічного та творчого потенціалу молодих громадян. Виходячи з цього, головною ідеєю є мотивація соціальної активності підростаючого покоління.

Саме тому патріотичне виховання молоді є одним із найважливіших пріоритетів молодіжної політики в Україні. Результатом патріотичного виховання має бути щире почуття патріотизму, що означає особистий вияв любові до свого народу, поваги до українських традицій, почуття причетності до України, усвідомлення спільності своєї долі з долею народу.

Основні тенденції методики викладання історії у ЗЗСО в умовах впровадження НУШ

Третякова Олександра,

студентка 5 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія),
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Науковий керівник:

Маринченко Г.М., к.і.н., старший викладач кафедри історії
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

Освіта завжди була однією з найважливіших складових суспільного розвитку. Історія української та світової освіти свідчить про те, що цей процес постійно змінюється та адаптується до вимог часу. Сьогодні, у контексті Нової української школи (НУШ), методика викладання історії вимагає від педагогів високої кваліфікації та умінь використовувати новітні технології.

1. Історія освіти України та світу свідчить про постійний розвиток і зміну підходів до навчання та викладання історії.

2. Сучасні тенденції у світі включають перехід до інтерактивного навчання, залучення інформаційно-комунікаційних технологій та віртуальних середовищ.

3. Україна також не стоїть на місці, запроваджує нові підходи до навчання історії, зокрема, в рамках Нової української школи (НУШ).

4. Проблеми методики викладання історії в ЗЗСО включають нестачу кваліфікованих вчителів, відсутність доступу до сучасних технологій та підручників.

5. Проте, в умовах НУШ відкриваються нові перспективи для методики викладання історії, зокрема, використання інтерактивних методів, залучення громадських організацій та використання відкритих освітніх ресурсів.

6. На сьогоднішній день, однією з основних проблем методики викладання історії є віддаленість учнів від історичної події та її значення. Ця проблема може бути вирішена за допомогою сучасних технологій та використання віртуальних турів, які дозволяють учням побачити та відчувати історичну подію на власному досвіді.

7. Для успішного викладання історії в ЗЗСО необхідно забезпечити вчителям доступ до новітніх методів та технологій, підготувати їх до використання цих методів та допомогти знаходити відповідний матеріал для викладання.

8. Для впровадження нових методів викладання історії в Україні, важливо також залучати до цього процесу громадські організації та використовувати відкриті освітні ресурси.

9. Сучасна методика викладання історії має великий потенціал для розвитку критичного мислення та формування учнівської особистості.

10. Загальний успіх методики викладання історії в ЗЗСО залежить від наявності відповідних матеріалів, доступу до новітніх технологій та підготовки вчителів до використання цих методів.

Отже, історія освіти свідчить про те, що методика викладання історії постійно змінюється та адаптується до вимог часу. У контексті Нової української школи, педагогам необхідно використовувати сучасні технології та інновації для покращення якості викладання історії. Однак, важливо враховувати національну специфіку та культурний контекст, щоб забезпечити максимальний ефект від використання нових методів.

Недостатнє використання сучасних технологій та інновацій є однією з головних проблем методики викладання історії в ЗЗСО. Проте, використання інтерактивних технологій, віртуальних турів та відкритих освітніх ресурсів може допомогти вирішити проблему віддаленості учнів від історичних подій.

Таким чином, розвиток методики викладання історії в Україні та світі залежить від використання педагогами сучасних технологій та інновацій. Однак, необхідно враховувати особливості кожної країни та культурного контексту для максимального ефекту від використання нових методів.

Компетентісне навчання на уроках історії в ЗЗЗО

Руденко Софія,

студентка 3 курсу спеціальності 032 Історія та археологія,

Науковий керівник:

Хрящевська Л.М., к.і.н., доцент кафедри історії Миколаївський
національний університет імені В.О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Роль школи сьогодні – підготувати дітей до життя, навчити їх критично мислити, аналізувати, опрацьовувати ті обсяги інформації, які вони отримують звідусіль, та вибирати необхідне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Стара парадигма освіти, в якій школа існувала для накопичення знань та інформації, вже не працює. Наше життя зараз, це постійне навчання, і тому школа має навчити дітей постійно опановувати нові знання, знаходити потрібну інформацію та застосовувати її.

Компетентісне навчання спрямоване на роботу з інформацією та опанування учнями компетентностей, умінь і навичок, які допомагають бути успішними, конкурентними та цінними на ринку праці.

Для педагога важливо навчитися реалізувати таке навчання. Допоможуть у цьому підручники, що містять проблемні ситуації, а також практико-орієнтовані завдання, спрямовані на аналіз та оцінювання інформації. Утім, саме готовність учителя до реалізації компетентісного навчання – найголовніша запорука успіху.

Формування компетентностей в учнів зовсім не заперечує необхідності знань. Компетентісне навчання – це про динамічне поєднання знань, умінь та цінностей. Лише в комплексі це дає результат. Знання в цьому випадку – не самоціль, а радше засіб формування умінь. Адже недостатньо просто засвоїти окремі знання й уміння, важливо навчитись їх застосовувати як у типових, так і в нестандартних, нових для дитини ситуаціях. Це дає змогу сформулювати ціннісне ставлення до цих знань, навчитись адаптуватись та шукати шляхи ухвалення рішень у різноманітних ситуаціях.

За класичного підходу до навчання сценарій уроку розгортається орієнтовно за такою логікою: вчитель повідомляє тему, пояснює, для чого вона в житті, розказує та ілюструє тему. Викладання нової теми за компетентісного навчання ґрунтується на проблемному та діяльнісному підходах.

Компетентісний підхід до навчання історії передбачає формування в учнів інформаційної компетентності – уміння працювати з джерелами історичної інформації, інтерпретувати зміст джерел, визначати їх надійність.

У навчальній програмі з історії відзначається важливість вміння виявляти і критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел. На уроках історії учні знайомляться з класифікацією історичних джерел: образотворчі (скульптура, живопис); речові

(предмети праці, побуту); письмові (літописи, хроніки, документи). Робота з історичним документом конкретизує історичний матеріал, знайомить з методами історичного дослідження, формує уміння аналізувати історичні джерела; сприяє підвищенню інтересу до предмета.

В шкільному підручнику з історії з 5 по 11 клас при розгляді кожної теми даються відривки джерела, яке відноситься до теми чи підпунктів теми. При роботі з документом учитель на уроках історії у школі може поставити запитання учням і запропонувати знайти відповіді в документі; використати історичний документ з метою доведення будь-яких положень; використати документ у поєднанні з іншими джерелами історичних знань – ілюстраціями, художньою літературою, картою; запропонувати учням зробити порівняльний аналіз документів; включити документ у виклад вашого матеріалу для учнів для формування уявлень; проаналізувати самим документ.

Запропонувати учням на уроці самостійно попрацювати з документом (поставити питання до тексту документу; зробити аналіз документу за запропонованими вами критеріями; порівняти документи; зіставити їх; проаналізувати документи з точки зору різних груп; визначити авторське відношення до подій в цьому документі).

Дослідження історичних джерел може відбуватися різними шляхами, учитель може використати: метод послідовно-текстуального вивчення джерел або метод поетапного вивчення джерел.

Метод послідовно-текстуального вивчення джерел ґрунтується на логічно послідовній роботі із засвоєння необхідної інформації і проявляється у чотирьох основних діях: 1) виявлення і обробка основних ідей джерела (виділення основних ідей і положень, формулювання продуктивно-пізнавальних запитань для з'ясування їх сутності, складання та запис відповідей); 2) аналіз авторських питань (робота над питаннями, висунутими автором у тексті, вироблення відповідей на них, порівняння відповідей автора з власними); 3) аналіз подій, фактів та персоналій; 4) співставлення історичного досвіду з дійсністю (вибір із джерела конкретного прикладу для аналізу, підбір аналогів з історії, пошук того, у чому і як ці аналоги набули розвитку в сучасних умовах. Роздуми над можливою реалізацією історичного досвіду у сьогоденні).

Метод поетапного вивчення джерел ґрунтується на орієнтуванні учнів на самостійне вивчення необхідної інформації за допомогою трьох етапного алгоритму дій: підготовча робота; засвоєння змісту джерел, виконання узагальнюючих і практичних завдань. Останнім часом цей аспект дослідження історичних джерел знайшов своє відображення в Україні.

Так, в одному з останніх навчальних посібників «Історія епохи очима людини» автори цього посібника приділяють особливу увагу з'ясуванню позиції автора джерела. Для детального аналізу історичного тексту слід відповісти на такі запитання:

1. Що це за документ, вид документа: запис у щоденнику; або лист, приватний чи офіційний; спогади; публічне звернення чи заклик; політичний документ (звіт, протокол, резолюція, урядова постанова, декларація тощо); дипломатичне послання, акт, нота; уривок з історичного дослідження?

2. Хто є автором/авторами документа (приватна особа, офіційна, анонім)?

3. Яка політична, національна, етнічна, службова належність автора? Яким чином це впливає на його ставлення до подій?

4. Чи є у документі інформація, яка підтверджує, що він базується на особистому досвіді чи на причетності автора до згадуваних подій?

5. Чи був автор очевидцем того, що сталося, або ж брав безпосередню участь у подіях?

6. Чи є в документі будь-які факти, які допомагають робити висновок щодо мети появи документа? Кому адресований текст? Коли з'явилося джерело? Чи був документ написаний у той час, коли сталася подія, відразу після неї чи декілька днів, тижнів, місяців чи навіть років по тому?

7. Автор просто повідомляє про ситуацію, передає інформацію або описує те, що сталося, чи ж документ містить також погляди, висновки і рекомендації?

8. Чи намагається автор дати об'єктивний і осмислений опис того, що сталося?

9. Чи є в документі будь-які твердження чи фрази, які свідчили б про уподобання чи упередження автора проти будь-якої групи людей чи точки зору?

10. Чи є в тексті факти, що дозволяють вам вважати цей документ достовірним джерелом інформації?

Якщо враховувати вище перелічені аспекти аналізу джерел, то загальний алгоритм роботи, орієнтовно матиме такий вигляд:

1. Оберіть спосіб роботи: перегляд, читання, вивчення.

Ознайомтесь із джерелом, визначте: автора, співавтора, учасників його підготовки; час і місце створення тексту (за його змістом); як вплинули історичні умови на його створення. Визначте: джерела інформації, що вивчається; мету автора(ів) тексту.

2. Визначте: вид джерела (лист, щоденник, архівний документ тощо); що собою являє текст: поданий повністю чи уривок; про що йдеться у даному тексті.

3. Вивчіть та проаналізуйте зміст тексту: спробуйте зрозуміти, виділити його основні положення; подумки поділіть зміст тексту на змістовні частини, виділіть головні думки кожної частини; під час вивчення тексту формулюйте головні думки джерела і записуйте їх у вигляді тез або цитат, ключових слів.

4. Оцініть ступінь достовірності викладених у тексті відомостей: чи є автор безпосереднім свідком того, про що пише; первинність або вторинність інформації.

5. Визначте: чи є автор представником нової точки зору або він пропонує ексклюзивний погляд на події; в яких ситуаціях можна використовувати цю інформацію.

6. Виявіть значення джерела та інформацію, що в ньому міститься для сучасності та для кожного з нас.

7. Дайте узагальнюючу оцінку даного джерела.

Отже, під час опрацювання документів в учнів активізуються процеси мислення та уяви, що сприяє засвоєнню історичних знань і формуванню історичної свідомості. Школярі набувають вмінь самостійної роботи: читати документи, аналізувати та одержувати інформацію, розмірковувати, оцінювати значення документів минулого та сучасності.

Розвиток критичного мислення під час вивчення історії у закладах загальної середньої освіти

Михайличенко Марина,

студентка 5 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Маринченко Г.М., к.і.н., старший викладач кафедри історії
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

Критичне мислення – це цілеспрямований процес мислення, що надає учню можливість сприймати, аналізувати, систематизувати, оцінювати інформацію, результат діяльності й обирати власну позицію, аргументувати власні думки та вчинки. Розвиток критичного мислення є важливим як для дітей, так і для дорослих, бо у світі, де має місце інформаційна війна та фейкові новини, важливо вміти розпізнавати інформацію, аналізувати джерела і мотиви, приймати зважені рішення. В період розвитку інформаційних технологій цінується вміння професійного пошуку необхідної інформації, здатність її проаналізувати, оцінити та застосувати.

Згідно з реформою загальної середньої освіти, випускник нової української школи – це цілісна всебічно розвинена особистість, здатна до критичного мислення. За експертними оцінками, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі. Це означає, що формування і розвиток критичного мислення підростаючого покоління є одним з пріоритетних завдань української освіти. До речі, на Всесвітньому економічному форумі у м. Давос (Швейцарія) критичне мислення посідає почесне друге місце у переліку найактуальніших навичок (2020 р.) У порівнянні з 2015 р. воно займало 4 місце. Є висока ймовірність, що скоро критичне мислення стане першим у списку найактуальніших навичок для побудови успішного майбутнього.

В умовах сьогодення є очевидним, що розвиток критичного мислення учнів стає нагальною потребою суспільства. У минулому акцент у викладанні для більшості вчителів полягав у навчанні змісту — історії, фізики, географії тощо. І, хоча багато з них декларували розвиток в учнів умінь думати, вони робили це опосередковано й не системно. Однак дослідження засвідчують неефективність такого підходу. Тому значна кількість вчителів зацікавлені у тім, щоб безпосередньо навчати учнів мислення, запроваджуючи на уроках з того чи іншого предмета технологію розвитку критичного мислення. Тільки такий підхід дозволяє учням розвинути у себе критичне мислення як наскрізне уміння. Зрозуміло, що коли учень навчається, наприклад, як структурувати аргумент, оцінювати достовірність й авторитетність джерела або приймати рішення, у різних предметних

контекстах, для нього нескладно буде перенести ці уміння в інший контекст, в іншу ситуацію навчання чи життя.

Головним завданням сучасної історичної освіти є розкриття здібностей кожного учня, виховання особистості, готової до життя в сучасному світі. Використання на уроках історії прийоми критичного мислення формує в учнів не тільки предметні а й соціальні компетентності. Учні на уроках мають навчитися розуміти природу і суть історичних подій, критично сприймати інтерпретації історичного процесу істориками, бути здатними на власне бачення та аргументоване відстоювання своєї позиції. Сучасне навчання історії не може бути визнано якісним, якщо учням не пропонується висловлювати і ставити під сумнів власні припущення та судження, аналізувати суспільні міфи та стереотипи, оцінювати достовірність історичних текстів, документів, візуальних та матеріальних джерел. Здатність вирізняти фейки й інформаційні маніпуляції постмодернового суспільства може бути сформована в учнів лише за умови системного навчання критичного мислення.

Одним зі способів розвитку критичного мислення під час вивчення історії є використання історичних джерел. Джерела, такі як первинні документи, свідчення очевидців, архівні документи тощо, допомагають учням розуміти, як історичні події впливали на людей та суспільство у минулому. Аналіз джерел дозволяє учням розуміти, як історичні факти та інформація були інтерпретовані та поширені у різних епохах та культурах. Важливо вчити учнів критично аналізувати та інтерпретувати інформацію візуальних джерел. Для цього варто використовувати систему запитань, яка поступово дозволить учням проаналізувати зображене і прийти до власних висновків та оцінок. Наприклад, для опрацювання документальної фотографії варто поставити учням такі запитання: Що зображено? Що відбувається з персонажами? Які деталі зображення дозволяють зробити такі висновки? Наскільки обґрунтовані ваші висновки? Далі потрібно прокоментувати кожен з цих деталей таким чином, аби показати, що учні «бачать» зображення, виходячи з власних знань, уявлень і стереотипів. Вдалим для пояснення і пошуку візуальних стереотипів є зазвичай аналіз творів художників радянського періоду, котрі часто є яскравим відображенням тоталітарної ідеології та міфів тогочасної історіографії.

Дискусії та дебати є ефективними прийомами для розвитку критичного мислення учнів на уроках історії. Під час дискусії учні можуть обговорювати певні історичні події, їхні причини та наслідки, висловлювати свої думки та аргументи, а також слухати інші точки зору та аргументи інших учнів. Під час дебатів, учні можуть захищати свої думки та аргументи на певну тему проти інших учнів, що допомагає їм розвивати свої навички переконування та аргументації. Для того, щоб дискусії та дебати були успішними, важливо, щоб учні отримали достатню кількість інформації про тему дискусії або дебатів, щоб вони могли сформулювати свої аргументи та думки. Вчителі

можуть надавати учням матеріали для дослідження, такі як історичні джерела, статті, відео та інші джерела інформації. Також, вчителі можуть допомагати учням формулювати питання, що допоможуть учням активно думати та аналізувати історичні факти та події.

Альтернативним варіантом дискусії є написання есе, найпоширенішого виду творчого завдання, яке використовується на уроках історії. Це завдання передбачає написання короткого твору, в якому учень висловлює свою точку зору на певну тему чи погляд на проблему, аргументувати та доводити власну думку. Есе на уроках історії дозволяє учням розвивати критичне мислення, здатність аналізувати історичні події, оцінювати інформацію та висловлювати власні думки. Крім того, завдяки написанню есе, учні навчаються виражати свої думки чітко та логічно, а також розвивають навички письмового мовлення.

Робота в парах та групах на уроках історії може бути дуже корисним прийомом для розвитку критичного мислення учнів. Працюючи в парах та групах, учні мають можливість обмінюватися думками та ідеями з іншими учнями, вирішувати проблеми та задачі, аналізувати та оцінювати інформацію, розробляти стратегії та плани дій. Окрім критичного мислення, діти розвивають креативність, вміння працювати в команді та комунікативні навички.

Прийом «фішбоун» (також відомий як «Ishikawa diagram» або «Cause-and-Effect diagram») – це графічний метод аналізу причинно-наслідкових зв'язків, який може бути використаний на уроках історії для розвитку критичного мислення учнів. Ідея прийому полягає в тому, щоб представити проблему або подію у вигляді графічного зображення з подібності рибного скелета (або фішбоуну), де головний елемент - це проблема або подія, а риб'ячі кістки відображають різні можливі причини, які впливають на неї. На уроках історії прийом «фішбоун» можна використовувати для аналізу причинно-наслідкових зв'язків між різними історичними подіями.

Складання таблиць є ефективним прийомом на уроках історії для систематизації та порівняння інформації. Наприклад, учням можна запропонувати порівняти зовнішню та внутрішню політику князів Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Складання таблиць також можна використовувати для порівняння різних історичних подій та періодів. Наприклад, учні можуть створити таблицю з датами та відомостями про війни та конфлікти, які відбувалися в різні історичні періоди. Це допоможе учням краще зрозуміти зв'язки та наслідки цих подій та їх вплив на подальший хід історії. Загалом, складання таблиць на уроках історії є корисним прийомом, що допомагає учням краще орієнтуватися в обсязі інформації та розвивати критичне мислення.

Метод «асоціативний куш» використовується для організації ідей, думок з приводу теми. Допомагає якнайдетальніше змальовувати інформаційне поле, дотичне темі. Є одним з різновидів «мозкового штурму». Цей метод може використовуватись як на початку уроку, а також і у разі його складника основної частини заняття. Схожий за

зовнішнім виглядом та принципом побудови до асоціативного куща є «кластер». Це спосіб графічної організації матеріалу, що дозволяє зробити наочними думки, виникаючі у нас при зануренні в ту чи іншу тему, у процесі читання тексту.

Діаграма Венна може бути корисним прийомом для розвитку критичного мислення на уроках історії. Цей інструмент дозволяє учням порівнювати та знаходити залежності між різними історичними подіями, процесами, ідеями, культурами та іншими аспектами.

На жаль, представлені не всі прийоми розвитку критичного мислення, які варто застосовувати під час вивчення історії в школі. Насправді їх дуже багато і банально не вистачить часу про все розповідати. Дуже важливо обирати для кожного уроку саме ті методи, які відповідають змісту і цілям уроку, розуміючи глибинний зміст методу, а не лише його привабливість.

Отже, розвиток критичного мислення під час вивчення історії є важливою навичкою, яка допомагає учням розуміти, аналізувати та оцінювати історичні події та інформацію. Використання історичних джерел, розуміння різних перспектив та формулювання власних поглядів на історичні події допомагає розвивати критичне мислення учнів. Розвиток критичного мислення в процесі вивчення історії є одним з ключових елементів загальної середньої освіти, який допомагає учням мислити критично та розвивати свій потенціал як інтелектуальних та громадських лідерів у майбутньому.

Формування критичного мислення у школярів на уроках історії: виклики та перспективи

Маніяк Віталій,

студент 3 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія),

Науковий керівник:

Хрящевська Л.М., к.і.н., доцент кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
м. Миколаїв, Україна

Критичне мислення, як процес аналізу та оцінки ідей, концепцій та ситуацій з різних позицій є пріоритетною компетентністю, якою повинен володіти сучасний школяр. Урок історії є унікальним засобом в межах якого доцільно впроваджувати різноманітні методи та прийоми, які мають закласти основи критичного мислення. Варто наголосити, що критичне мислення майже неможливо сформувати в повному обсязі, вчитель історії може лише закласти підвалини для розвитку цієї здатності. Прийоми, які використовують на уроках історії переважній більшості передбачають опрацювання різноманітної інформації, виконання різнопланових вправ, в межах яких учні висловлюють власні судження. Доцільно констатувати, що критичне мислення є вагомим фактором, за допомогою якого можна поглибити демократичні засади суспільства в наслідок усвідомлення недостовірної інформації. Яка в сьогоденні умовах є «зброєю» спрямованою для підриву територіальної цілісності України.

В умовах діджиталізації та інформатизації суспільства в поєднанні з викликами інформаційної війни, яку здійснює агресор Російська Федерація формування критичного мислення в школярів набуває актуальності. Вміння не просто сприймати, а свідомо аналізувати сукупність інформаційних потоків є необхідною умовою становлення свідомого громадянина держави, який буде діяти в інтересах демократизації Українського суспільства. Сьогодні ми можемо спостерігати, що пріоритетним напрямом освітніх реформ в Україні є формування громадянської свідомості, в свою чергу, критичне мислення є ключовим індикатором у досягненні цієї цілі.

Якщо розглядати критичне мислення комплексно, то воно являє собою довгостроковий та цілеспрямований процес, який включає різні аспекти, такі як розуміння аналітичних процесів, формування історичного мислення та навичок критичного оцінювання інформації. З огляду на зарубіжну теорію розвитку критичного мислення в освіті можна спостерігати вагомий пласт досліджень і розробок в даному напрямку. Відомими педагогами, такими як Джон Дьюї. (Ямщикова Л. Критичне мислення як вид розумової діяльності. URL: <https://maidan.org.ua/wp-content/uploads/2017/05/Critical-Thinking.pdf>) та Роберта Енніса (Козаченко Н. Критичне мислення: філософія та педагогіка. Актуальні проблеми духовності. 2021. Вип. 22. С. 251-271). було закладено теоретичні основи необхідності

критичного мислення в освітньому просторі. На сьогоднішній день ідеї розвитку критичного мислення активно використовуються в освіті в Європі та США. Варто зазначити, що ідея розвитку критичного мислення для відчизняної методики навчання історії може бути більш-менш новою. Процес активізації в цьому напрямку спостерігається наприкінці ХХ століття. Так, в 1996 році, у статті «Критичне мислення і проблеми сучасної освіти» О. Тягло (Тягло А. В. Критичне мислення: проблема світової освіти ХХІ сторіччя. Харків: «Університет внутрішніх дел», 1999. 219 с.) детально аналізував вплив інформаційних технологій на суспільство та освіту, та зазначав, що зростаючий обсяг інформації вимагає від людей розвитку критичного мислення та здатності аналізувати, оцінювати та критично ставитись до отриманої інформації. Він підкреслював, що критичне мислення є необхідною складовою сучасної освіти та громадянського суспільства, яке дозволяє людям розуміти та оцінювати світ навколо себе.

Виходячи з термінологічного визначення *критичне мислення* - це процес, який дає людині змогу аналізувати інформацію, робити обґрунтовані висновки та приймати рішення на основі фактів (Бондарук І. П. Формування критичного мислення дев'ятикласників у процесі навчання історії: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2012. 276 с.).

Критичне мислення надає учневі можливість контролювати інформацію, яку він отримує на уроках історії, та зробити свідомий вибір про те, яку інформацію він приймає, а яку - відкидає. Особливістю технології розвитку критичного мислення є наявність спеціальної структури уроку, яка є обов'язковою (Пометун, О. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії. Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. 2012. Вип. №1). Ця структура уроку включає в себе такі елементи: формулювання запитань, аналіз інформації, розгляд можливих альтернативних точок зору та обґрунтування свого власного ставлення до того чи іншого питання. Шкільний предмет історії в цьому контексті є дієвим засобом. Адже, являє собою велику кількість історіографічних точок зору, щодо того чи іншого історичного факту, чи явища. Школярі, маючи можливість розглянути та проаналізувати ці різнопланові суб'єктивні судження, формують своє індивідуальне ставлення. Це ставлення формується не на безпідставних припущеннях, а на фактах, які враховують учні в процесі комплексного аналізу. Основними етапами уроку за умови використання цих технологій є вступна, основна та підсумкова частини.

Вступна частина уроку, яка трактується викликом. Варто зауважити, що на цьому етапі уроку вчитель виконує функцію модератора в умовах рівності всіх суб'єктів освітнього процесу. Адже, тільки на таких засадах можна побудувати ефективне навчальне середовище в межах шкільного курсу історія. З метою ефективного розвитку критичного мислення, доцільно застосовувати своєрідні прийоми, які покликані досягти поставленої мети.

✓ *Прийом «Знаю-хочузнати-взнав»* (Лукіяничук А.М. Розвиток критичного мислення учнів: методичні рекомендації. Біла Церква: БІНПО УМО, 2018. 73 с.). Ефективність прийому базується на визначенні учнями інформації, якою вони володіють з відповідної теми. При цьому, школярі моделюють, що саме вони бажають дізнатися на уроці. Це дає можливість вчителю історії усвідомити потреби школярів та перетворити навчання на «дитиноцентричне». З іншого боку, колонка «Хочу знати» дає поштовх до подальшого пошуку нової інформації самостійно – до наступного заняття, що й виступає вагомим мотиваційним елементом активізації пізнавальної діяльності школярів.

✓ *Прийом «Прогнозування за ілюстрацією»* (Лукіяничук А.М. Розвиток критичного мислення учнів: методичні рекомендації. Біла Церква: БІНПО УМО, 2018. 73 с.). Суть прийому полягає в наступному: вчитель демонструє ілюстрації до теми обговорення. Школярі цим часом роблять свої припущення щодо прогнозованої теми. По-перше, ефективність прийому базується в застосуванні ноачності, яка дозволяє сформувати учням образність історичних явищ та процесів. По-друге, учні навчаються мислити та висувати свої сміливі припущення, цим самим вони навчаються висловлювати власні судження долаючи комунікативні перепони. Тобто, поданий прийом не дивлячись на свою консервативність, є ефективним та комплексним у намаганнях сформувати не тільки мислення, але й основи комунікації.

✓ *Прийом «Кошик ідей».* Доцільний саме на цьому вступному етапі уроку, адже школярі неволодіючи досконало темою уроку, можуть пигадати певну інформацію та поєднати її з вміло побудованими логічними процесами. Тобто, на основі певних асоціацій вони роблять припущення та аргументують свої думки чіткими фактами. З урахуванням цього, школярі навчаються не просто мислити критично, а й будувати свої думки на істинних історичних фактах. В межах шкільного курсу історія подання здатність є необхідною, тому що дозволяє засвоювати зміст шкільного курсу історії свідомо.

✓ *Прийом «Товсті / тонкі питання»* (Лукіяничук А.М. Розвиток критичного мислення учнів: методичні рекомендації. Біла Церква: БІНПО УМО, 2018. 73 с.). Доцільність застосування прийому полягає в можливості вчителя оцінити рівень засвоєння знань учнями з певної теми. Так, «Тонкі» питання передбачають відповідь лише «так чи ні» і починаються, наприклад, так: хто ...? Що...? Чи правда, що...?. В свою чергу, «Товсті» питання вимагають розгорнутої відповіді – з аналізом, синтезом, порівнянням, оцінкою. Наприклад: Поясніть, чому...?. За умов застосування, цього прийому учні усвідомлюють необхідність пошуку аргументів при сприйнятті теоретичної інформації для подальшої їх інтерпретації з метою доведення власних переконань в межах відповіді на «Товсті» запитання.

Осмислення, другий етап уроку з розвитку критичного мислення. Його особливість полягає у побудові учитемактивної діяльності учнів з осмислення матеріалу, пошуку відповідей на раніше поставлені питання. Важливим в цьому контексті є необхідність самостійності у

діях школярів. На цьому етапі доцільно застосовувати наступні прийоми.

✓ *Технологія «6 капелюхів».*Поданий прийом дозволяє учням сформулювати чіткий алгоритм побудови власних суджень та думок. Суть прийому базується на тому, що колір капелюха вказує на тип завдання:

- *Білий капелюх* – розкажіть про тему лише у фактах.
- *Жовтий капелюх* – подумайте, чому?
- *Чорний капелюх* – доведіть.
- *Червоний капелюх* – який емоційний стан може викликати в нас ця тема.

○ *Зелений капелюх* – подумайте, як використати тему/її елементи, щоб це зробило наше життя радіснішим?/ які позитивні моменти має ця тема?

- *Синій капелюх* – узагальніть висловлювання.

Важливим елементом в межах реалізації прийому є привчання школярів не тільки до висування певних аргументів у побудові своєї відповіді, але й необхідності робити висновки та узагальнення.

✓ *Прийом «Ромашка Блума»* (Батлуцька О.В. Конструювання уроку. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал. СумДПУ ім.А.С.Макаренка. 2018. Вип. №1(6)). Поданий метод дозволяє школярам на основі сформованих знань сформулювати розуміння – застосування – аналіз – синтез – оцінку певного факту чи історичного явища. Суть прийому полягає у висуванні вчителем питань до учнів:

- Прості: що...? Де...? Коли...?
- Уточнюючі: Тобто ти сказав, що...? Ти бачиш це так ...?
- Пояснюючі: чому...? Що мається на увазі...?яка головна ідея...?
- Творчі: а що, якби...?
- Оцінювальні: Наскільки цінними є...?
- Практичні: де це застосовується у повсякденному житті? Як це можна використати на практиці?

✓ *Прийом "Читання тексту з позначками"* (Технології розвитку критичного мислення учнів / [Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; наук. ред., передм. О. І. Пометун]. К.: Вид-во «Плеяди», 2006. 220 с.).

Необхідним вмінням для ефективного засвоєння змісту шкільного курсу історії є відокремлення найважливіших фактів з по-між другорядної інформації в історичному джерелі. На уроці, коли школярі працюють над текстом, насиченим суб'єктивними судженнями автора, вчитель може запропонувати опрацювати текст, позначаючи на полях підручника олівцем *буквою Ф — факти, буквою С — судження*. Ефективність прийому важко переоцінити, адже його впровадження формує ключові підвалини у розумінні цілісного та оденичного історичного факту та явища, а не сприйняття суб'єктивних суджень авторів та науковців. Учні навчаються виокремлювати важливу інформацію з джерела та оцінювати її самостійно.

Рефлексія – є найважливішим етапом уроку з розвитку критичного мислення. Адже, школярі узагальнюють основні ідеї уроку, інтерпретують стандартизовані ідеї, обмінюються думками й висловлюють особисте ставлення до них. Важливо, що в процесі рефлексії учні цілісно осмислюють та узагальнюють теоретичну інформацію.

Формування критичного мислення на уроках історії є важливою метою, яка допомагає учням розвивати навички аналізу, оцінки та порівняння різних інформаційних джерел. Об'єктивно, що урок історії не може сформувати критичне мислення в школярів повністю, можливо лише закласти підвалини у розвитку цього складного мислиннєвого процесу. На основі вище зазначених прийомів можна сформувати основні підходи до формування критичного мислення на уроках історії:

- Здійснення порівняльного аналізу інформації школярами з сукупності різноманітних джерел з метою формування власного найбільш достовірного висновку на основі фактів.
- Критичний аналіз аргументів у обґрунтуванні достовірності історичних фактів.
- Формулювання школярами на уроці історії власних поглядів та аргументів, щодо певного історичного факту, явища та процесу за умови їх логічної інтерпретації.

Робота з контекстом історичного факту, який в своїй основі має як чіткі підстави, так і далекоглядні наслідки.

Огляд найбільш популярних серед вчителів історії прийомів технології розвитку критичного мислення

Дубова Анастасія,

студентка 4 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія),

Науковий керівник:

Маринченко Г.М., к.і.н., старший викладач кафедри історії
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна

Розвиток критичного мислення — це сучасна технологія, розроблена американськими спеціалістами з педагогіки (Чарльз Темпл, Джинні Стіл, Курт Мередит) на основі узагальнення досвіду світової педагогіки та психології, виходячи з актуальних проблем системи освіти. Технологія становить собою цілісну систему, що формує навички роботи з інформацією в процесі читання й письма. Вона спрямована на засвоєння базових навичок відкритого інформаційного простору, розвиток якостей громадянина відкритого суспільства, включеного в міжкультурну взаємодію. У вітчизняній педагогічній науці дана проблема розробляється С. Векслером, А. Ліпкіною, О. Марченко, І. Мороченковою, О. Пометун, І. Сущенком та іншими.

Технологія розвитку критичного мислення пропонує набір конкретних методичних прийомів, які потрібні для використання на різних рівнях освіти, в різних предметних галузях, видах та формах роботи. Технологія розрахована не на запам'ятовування, а на осмислений творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та її розв'язання.

Суть технології полягає в наступному: добровільність, відсутність категоричності та авторитарності з боку вчителя, надання учневі можливості пізнати себе у процесі отримання знань. Дана методична система, впроваджена у навчальний процес, створює умови, які дозволяють вчителям керувати навчанням школярів. Вона дає можливість активізувати мислення, формувати цілі навчання; залучати учнів до плідного обговорення; мотивувати навчання учнів; активно залучати до навчального процесу; стимулювати зміни; показати різні точки зору; допомогти учням ставити власні запитання; забезпечувати обробку інформації; здобути навички критичного мислення.

Зазначена освітня технологія сприяє розв'язанню наступних задач: освітньої мотивації (підвищення інтересу до процесу навчання та активного сприйняття навчального матеріалу); інформаційної грамотності (розвиток здатності до самостійної аналітичної та оцінювальної роботи з інформацією будь-якої складності); культури мовлення (формування навичок написання текстів різних жанрів); соціальної компетентності (формування комунікативних навичок та відповідальності за знання) тощо.

•Анкета як спосіб навчання. Учитель розробляє анкети з питаннями, які дозволяють повністю повторити тему в системі. Якщо

учні заповнюють анкети за допомогою підручника, їх оцінюють від 1 до 6 балів, інші оцінки вимагають відповіді без використання допоміжних джерел.

•**Асоціації.** Цей метод базується на використанні власного досвіду учнів; може проводитись як індивідуально, так і фронтально; застосовується як під час мотивації та актуалізації знань. Залежно від змісту і мети має декілька форм проведення.

•**«Асоціативна сітка (куц)».** Робота проводиться так само, як і під час складання гронування з тією різницею, що слова-асоціації також можуть бути проаналізовані (до них можна дібрати відповідні асоціації).

•**«Бортовий журнал»** — спосіб ведення робочого конспекту: інформація фіксується за допомогою ключових слів, коротких словосполучень чи речень, умовиводів, графічних схем та моделей, запитань. Частинами «бортового журналу» можуть бути запропоновані вчителем ключові поняття теми, вислови, цитати, визначення тощо.

•**Гра «Так чи ні?».** Проводиться у формі конкурсу між 2-3 командами (наприклад, за кількістю рядів у класі). Учні ставлять одне одному запитання, яке завершується словами «Так чи ні?». Кожна правильна відповідь оцінюється одним балом.

•**«Вірю — не вірю».** Кожне із сформульованих учням запитань починається словами: «Чи вірити ви, що...». Учні погоджуються із запропонованим твердженням або ні. Цей прийом можна використовувати на будь-якому етапі уроку.

•**«Гронування».** Пропонований вид роботи спонукає учнів вільно думати і відверто висловлюватися на певну тему, стимулює до пошуку зв'язків між окремими поняттями. Для роботи обирають опорне слово, поняття, термін(слово-тема). Відповідно до нього добирають слова за певними зв'язками, асоціації. Грона бувають однорівневими (від одного відправного слова) та багаторівневими (кожне слово наступного рівня стає опорним для добирання інформації). Багаторівневе грона є розгорненою опорою за темою, основу якої складає принцип гіперзв'язків.

•**«Дерево рішень»** допомагає учням проаналізувати та краще зрозуміти механізми прийняття складних рішень; найдоцільніше використовувати під час роботи в групах. Для роботи обирають проблему, що може мати декілька варіантів розв'язання (3-4). Кожна група отримує аркуш паперу зі схемою. Після заповнення таблиці групи презентують результати роботи; графу «Висновки» закривають. Коли всі групи ознайомили клас зі своїми аргументами «за» і «проти», учням пропонується передбачити висновки кожної із груп, які потім звіряються з написами на схемах.

•**Есе.** Більшість вчених-психологів і педагогів зазначають, що найбільш важливою для розвитку особистості учня є письмова рефлексія. Есе — це твір невеликого обсягу, що розкриває конкретну тему. Написання есе покликане привернути увагу учня до власних думок з певного питання, свого досвіду у всіх його суперечностях.

• **«Картинна галерея».** Учитель вивіщує на дошці 4-5 ілюстрацій/фотокарток/репродукцій картин, які містять ознаки основного поняття чи теми. Об'єднавши учнів у групи, він пропонує через визначений час назвати ознаки цього поняття, його характеристики.

«Діаграма Венна» — навчальна методика, яку використовують для того, щоб навчити учнів здійснювати порівняльний аналіз з обов'язковим синтезом його результатів. У процесі проведення учитель називає підтеми, проблеми тощо, які необхідно проаналізувати в ході розкриття теми. Зазвичай їх буває 2-3. Інформацію, що стосується конкретної проблеми, заносять в окреме коло (квадрат). У спільну частину записують інформацію, що є спільною та стосується всіх виділених складових.

«Кошик». Цей прийом є доречним під час підготовки до контрольної роботи. На аркуші паперу учні малюють кошик, на якому їм слід записати імена, дати, терміни тощо, що стосуються вивченої теми. Через певний час вчитель припиняє записи і просить одного з учнів зачитати слова. Учні викреслюють назви, які повторюються в їхніх записах. Тоді слово надається наступному учневі. Переможцем визнають учня, у якого записано найбільше термінів.

Сенквейн (сенкан). Французи придумали вірш, який назвали «сенквейн» (від фр. п'ять). Деякі кажуть, що у вільному перекладі це означає «п'ять натхнень», або «п'ять удач». Це не звичайний вірш, а вірш, написаний за певними правилами: перший рядок — поняття, якому присвячений вірш, зазвичай іменник. Другий рядок — два прикметники, що визначають цей іменник і описують ваше уявлення про нього. Третій рядок — три дієслова, що показують, що «робить» поняття або що з ним відбувається. Четвертий рядок — фраза з чотирьох слів, що передає ваше ставлення до поняття. П'ятий рядок — одне-два слова, через які людина висловлює свої почуття, асоціації, пов'язані з даним поняттям.

Стратегія «Мікрофон» використовується для підбиття підсумків уроку, передбачає відповідь-узагальнення усіх присутніх у класі; тривалість відповіді обмежена в часі (як правило, формулюється одним реченням або однією фразою). «Мікрофон» учні передають один одному по черзі, висловлюється тільки той, у кого він у руках.

«Товсті» й «тонкі» запитання. «Тонкі» запитання, або закриті — це запитання, що вимагають конкретної відповіді з одного або двох слів. «Товсті», або відкриті запитання — це запитання, що не мають однозначної відповіді, вимагають роздумів, залучення додаткових знань, уміння аналізувати.

Отже, правильне використання необхідних методів у структурі уроку допоможе ефективно побудувати методично правильну модель уроку з розвитку критичного мислення. Ця технологія допомагає готувати людей нового покоління, які вміють розмірковувати, спілкуватися, чути та слухати інших. Це необхідність пошуку діалогу в сучасному поліетнічному соціокультурному просторі України. У процесі

запровадження даної технології знання засвоюються набагато краще, адже інтерактивні методики розраховані не на запам'ятовування, а на вдумливий, творчий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошуки її вирішення.

Методика використання наочних засобів навчання на уроках історії під час дистанційного навчання

Гапонова Юлія,

студентка 4 курсу спеціальності 014.03 Середня освіта (Історія)

Науковий керівник:

Маринченко Г. М., кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри історії

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
м. Миколаїв, України

«Вчіть дитину яким-небудь п'яти невідомим словами, і він буде довго і марно мучитися над ними; але зв'яжіть з картинками двадцять таких слів - і дитина засвоїть їх на льоту »

К.Д. Ушинський

У сучасному світі велике значення набувають інноваційні технології, які сприяють розвитку творчого потенціалу школярів та підвищенню їх самостійності. К.Д. Ушинський наголошував, що слухання матеріалу – важке завдання, яке вимагає від учнів зосередженої уваги та вольових зусиль. При невмілому викладанні учні можуть лише зовнішньо і внутрішньо «брати участь в уроці» – думати самостійно або взагалі залишатися без «думок в голові».

Ілюстративний матеріал допомагає легко сприйняти і засвоїти тему уроку, особливо під час дистанційного навчання. За допомогою наочності на уроках історії в учнів розвивається образне мислення, уява, пам'ять, формуються поняття про історичне минуле, кількісні та якісні зміни в історичному процесі, причинно-наслідкові зв'язки. У курсі історії доречно дивитися на речі, які пережили певний період, певну епоху, дивитися на приклади та зображення, що ілюструють історичні явища та події, дивитися історичні карти, фільми тощо.

Надзвичайно важливим є використання наочності при вивченні історичних подій. Методичні прийоми роботи з історичним портретом дозволяють урізноманітнити навчальний процес і викликати стійкий інтерес здобувачів освіти на уроці. Використання відеоматеріалу розширює зміст навчального матеріалу, спонукаючи до дискусії та критичного мислення. Використання історичних карт дозволяє учням ознайомитися з простором і часом історичних подій, краще зрозуміти матеріал.

Якщо на уроці відбувається використання наочних методів навчання обов'язковим є дотримання таких вимог:

- ✓ наочність має відповідати віковим особливостям учнів;
- ✓ використання методу наочності повинне бути лише у відповідний момент уроку;
- ✓ спостереження необхідно організувати так, щоб усі учні добре бачили демонстрований об'єкт;
- ✓ при поданні ілюстрацій необхідно чітко підкреслювати головне, суттєве;

- ✓ детально обдумувати пояснення, які дає вчитель під час демонстрації;
 - ✓ відображена наочність повинна точно відображати зміст навчального матеріалу;
- Варто наголосити, що існують різні варіанти класифікації наочності, зокрема:
- ✓ залежно від виду використовуваного матеріалу документальні та художні засоби навчання;
 - ✓ за видами сприйняття - зорове, зорово-слухове, слухове;
 - ✓ за способами подачі матеріалу - технічні та нетехнічні, статичні та динамічні;
 - ✓ за організаційними формами – демонстраційні і роздаткові;
 - ✓ за технікою виконання - друковані, екранні, саморобні.

Основне завдання вчителя вимагає конкретного, наочного й емоційного усвідомлення здобувачами освіти історичного матеріалу. Сьогодні існує безліч цікавих сайтів та додатків за допомогою яких вчитель може урізноманітнити свої уроки, зробити виклад навчального матеріалу цікавішим для здобувачів освіти та тим самим більш доступнішим для них.

Цікаві інтерактивні тести та вікторини, презентації та відеоматеріали, онлайн карти та ілюстрації визначних історичних місць, портрети діячів та історичні джерела – все це сьогодні робить звичайний дистанційний урок – захоплюючим, корисним та дуже цікавим для кожного учня.

Як бачимо, за допомогою наочних засобів навчання історії учні краще запам'ятовують матеріал, вміють встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. А цікаво і правильно ілюстрований матеріал допомагає легко сприйняти і засвоїти тему уроку, особливо під час дистанційного навчання.

